

SYSTEM PRAWA PRACY

REDAKTOR NACZELNY

KRZYSZTOF W. BARAN

TOM XIII

ZAWODY PRAWNICZE

REDAKCJA NAUKOWA

KRZYSZTOF ŚLEBZAK

Wolters Kluwer

Sekretarz tomu
Ariel Przybyłowicz

Autorzy

Katarzyna Bomba
(część pierwsza rozdz. 2 pkt 2.1.5;
część trzecia rozdz. 3)

Aleksander Gadkowski
(część druga rozdz. 1, 2)

Mariusz Sztorc
(część pierwsza rozdz. 2 pkt 2.1.3;
część trzecia rozdz. 2 pkt 2.1)

Krzysztof Ślebzak
(część pierwsza rozdz. 1;
część druga rozdz. 4)

Dominik Wajda
(część pierwsza rozdz. 2 pkt 2.1.2, 2.1.4, 2.2;
część trzecia rozdz. 1 pkt 1.8, 1.9, rozdz. 2 pkt 2.2;
część czwarta)

Maciej Jakub Zieliński
(część pierwsza rozdz. 2 pkt 2.1.1;
część druga rozdz. 3;
część trzecia rozdz. 1 pkt 1.1–1.7)

SYSTEM PRAWA PRACY

REDAKTOR NACZELNY

KRZYSZTOF W. BARAN

TOM XIII

ZAWODY PRAWNICZE

REDAKCJA NAUKOWA

KRZYSZTOF ŚLEBZAK

Wolters Kluwer

Warszawa 2022

Recenzent
Dr hab. Piotr Prusinowski

Wydawca
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący
Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Świerk-Bożek

Indeks rzeczowy
Bartłomiej Jonczyk

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-284-3

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

O AUTORACH

Katarzyna Bomba [ORCID: 0000-0003-2362-3246]

Doktor nauk prawnych; adiunkt w Katedrze Prawa Pracy i Prawa Socjalnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; komornik sądowy przy Sądzie Rejonowym dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi; członek Krajowej Rady Komorniczej; autorka publikacji z zakresu prawa pracy i sądowego postępowania egzekucyjnego.

Aleksander Gadkowski [ORCID: 0000-0003-3029-0005]

Doktor nauk prawnych; adiunkt w Zakładzie Prawa Międzynarodowego i Organizacji Międzynarodowych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; radca prawny; autor publikacji naukowych z zakresu problematyki międzynarodowego prawa praw człowieka i europejskiego prawa socjalnego.

Mariusz Sztorc [ORCID: 0000-0003-4488-5712]

Doktor nauk prawnych; sędzia Sądu Okręgowego w Rzeszowie; współautor rządowego projektu ustawy wprowadzającej urząd referendarza sądowego do ustroju sądownictwa powszechnego w Polsce; autor ekspertyz dotyczących instytucji referendarza sądowego dla Działu Prawnego Sekretariatu Generalnego Rady Europy; autor i współautor publikacji naukowych z zakresu ustroju sądownictwa w Polsce i za granicą.

Krzysztof Ślebzak [ORCID: 0000-0002-5029-4241]

Profesor nauk prawnych; kierownik Zakładu Prawa Pracy i Prawa Socjalnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; naczelnik działu prawa pracy, ubezpieczeń społecznych i spraw publicznych w Biurze Studiów i Analiz Sądu Najwyższego; specjalista w zakresie prawa ubezpieczeń społecznych, koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego oraz prawa pracy.

Dominik Wajda [ORCID: 0000-0002-6416-6208]

Doktor nauk prawnych; radca prawny; członek Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego; w latach 2005–2016 asystent sędziego Sądu Najwyższego w Izbie Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych SN; wykładowca Okręgowej Izby Radców Prawnych w Warszawie oraz SWPS Uniwersytetu Humanistyczno-społecznego w Warszawie; autor publikacji z zakresu prawa pracy, ubezpieczeń społecznych, prawa ustrojowego i postępowania cywilnego.

Maciej Jakub Zieliński [ORCID: 0000-0003-2250-6582]

Doktor nauk prawnych; adiunkt w Zakładzie Prawa Pracy i Prawa Socjalnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; wykładowca w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury; autor publikacji z zakresu prawa pracy i prawa ubezpieczeń społecznych.

SPIS TREŚCI

SŁOWO WSTĘPNE	19
---------------------	----

CZĘŚĆ PIERWSZA

POJĘCIE ORAZ RODZAJE ZAWODÓW PRAWNICZYCH. GENEZA I EWOLUCJA REGULACJI PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH ZAWODÓW PRAWNICZYCH W POLSCE OD 1918 R.

ROZDZIAŁ 1

Pojęcie i rodzaje zawodów prawniczych.....	23
1.1. Pojęcie i rodzaje zawodów prawniczych	23
1.2. Zawody prawnicze a zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody	26
1.2.1. Zawody prawnicze a zawody zaufania publicznego	26
1.2.2. Zawody prawnicze a zawody regulowane	29
1.2.3. Zawody prawnicze a zawody wolne	30

ROZDZIAŁ 2

Geneza i ewolucja regulacji prawnych dotyczących wykonywania zawodów prawniczych	34
2.1. Zawody prawnicze wykonywane w ramach służby publicznej	34
2.1.1. Sędziowie	34
2.1.1.1. Geneza jurydykacji i profesjonalizacji zawodu sędziego	34
2.1.1.2. Ewolucja regulacji prawnych dotyczących wykonywania zawodu sędziego na ziemiach polskich	37
2.1.1.2.1. Uwagi wstępne	37
2.1.1.2.2. Status sędziów w regulacjach obowiązujących w początkowym okresie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości	38
2.1.1.2.3. Status sędziów w świetle regulacji konstytucyjnych dwudziestolecia międzywojennego	46
2.1.1.2.4. Status sędziów w świetle przepisów ustaw regulujących funkcjonowanie poszczególnych segmentów sądownictwa w dwudziestoleciu międzywojennym	49

2.1.1.2.5.	Konstytucyjne uwarunkowania wykonywania zawodu sędziego w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	65
2.1.1.2.6.	Status sędziów w świetle przepisów ustaw regulujących funkcjonowanie poszczególnych segmentów sądownictwa w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ...	66
2.1.1.2.7.	Status sędziów w świetle przepisów obowiązujących w latach 1989–2001	80
2.1.1.3.	Podsumowanie	84
2.1.2.	Prokuratorzy	86
2.1.2.1.	Okres II Rzeczypospolitej	86
2.1.2.2.	Pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej	93
2.1.2.3.	Okres „rozkwitu” Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej	96
2.1.2.4.	Okres „postsolidarnościowy” i czasy najnowsze	102
2.1.3.	Referendarze sądowi	113
2.1.3.1.	Geneza regulacji prawnych dotyczących referendarza sądowego	113
2.1.3.2.	Utworzenie instytucji referendarza sądowego w sądownictwie powszechnym	117
2.1.3.3.	Utworzenie referendarza sądowego w sądownictwie administracyjnym	122
2.1.4.	Asystenci sędziów	125
2.1.5.	Komornicy	140
2.2.	Zawody prawnicze wykonywane poza służbą publiczną	158
2.2.1.	Adwokaci	158
2.2.2.	Radcowie prawni	179
2.2.3.	Notariusze	187

CZĘŚĆ DRUGA

PRAWNE UWARUNKOWANIA WYKONYWANIA ZAWODÓW PRAWNICZYCH W KONTEKŚCIE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO, PRAWA EUROPEJSKIEGO ORAZ KONSTYTUCJI RP

ROZDZIAŁ 1

Standardy wykonywania zawodów prawniczych wynikające z prawa międzynarodowego	205
1.1. Ogólna charakterystyka	205
1.2. Standardy dotyczące wykonywania zawodów prawniczych	210

ROZDZIAŁ 2

Standardy wykonywania zawodów prawniczych wynikające z unormowań Rady Europy	224
2.1. Ogólna charakterystyka	224
2.2. Standardy dotyczące wykonywania zawodów prawniczych	226
2.2.1. Standardy konwencyjne	226
2.2.2. Standardy orzecznicze Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	230
2.2.3. Standardy o charakterze <i>soft law</i>	242
2.2.4. Projekt europejskiej konwencji o zawodzie prawnika	250

ROZDZIAŁ 3

Prawne uwarunkowania wykonywania zawodów prawniczych w kontekście prawa Unii Europejskiej.....	255
3.1. Kompetencje Unii Europejskiej w zakresie regulacji wykonywania zawodów prawniczych.....	255
3.1.1. Uwagi wstępne	255
3.1.2. Zasada kompetencji przyznanych i typologia kompetencji Unii Europejskiej	256
3.1.3. Kompetencje prawodawcze Unii Europejskiej w zakresie obejmującym regulację wykonywania zawodów prawniczych – zarys problematyki	259
3.1.4. Wynikające z prawa Unii Europejskiej uwarunkowania wykonywania zawodów prawniczych w ramach służby publicznej	262
3.1.5. Wynikające z prawa Unii Europejskiej uwarunkowania wykonywania zawodów prawniczych poza służbą publiczną	265
3.1.5.1. Wynikające z prawa Unii Europejskiej uwarunkowania wykonywania zawodów prawniczych objętych swobodami rynku wewnętrznego	265
3.1.5.2. Zawody prawnicze objęte wyłączeniem swobód rynku wewnętrznego	272
3.1.6. Wynikające z pierwotnego prawa Unii Europejskiej specyficzne uwarunkowania kształtowania stosunku służbowego sędziego	275

ROZDZIAŁ 4

Prawne uwarunkowania wykonywania zawodów prawniczych wynikające z Konstytucji RP.....	280
4.1. Uwagi wstępne	280
4.2. Wolność wyboru i wykonywania zawodu	280
4.2.1. Wolność pracy a wolność wyboru i wykonywania zawodu	280
4.2.2. Istota wolności wyboru i wykonywania zawodu	287
4.2.2.1. Charakter prawny	287
4.2.2.2. Wolność wyboru zawodu	289
4.2.2.3. Wolność wykonywania zawodu	294
4.2.3. Wolność wyboru miejsca pracy	295
4.2.4. Ograniczenia wolności wyboru i wykonywania zawodu	296
4.2.4.1. Ograniczenie a wyjątek wolności wyboru i wykonywania zawodu	296
4.2.4.2. Ustawowy wymóg ograniczeń	298
4.2.4.3. Materialny zakres ograniczeń	300
4.2.4.4. Ograniczenia miejsca wykonywania zawodu	307
4.2.4.5. Zakaz nakładania obowiązku wyboru i wykonywania zawodu	313
4.3. Sprawowanie pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodów zaufania publicznego przez samorządy zawodowe	315
4.3.1. Prawnne zawody zaufania publicznego	315
4.3.2. Pojęcie „sprawowanie pieczy”	317

4.3.3. Należyte wykonywanie zawodu jako przedmiot „pieczy”	318
4.3.4. Podmioty, wobec których sprawowana jest piecza	320
4.3.5. Interes publiczny i jego ochrona jako granice sprawowania „pieczy”	321
4.3.6. Interes publiczny i jego ochrona jako ograniczenia wolności wykonywania zawodu	322
4.3.7. Podmioty uprawnione do sprawowania „pieczy” oraz zakres ich kompetencji	324
4.4. Dostęp do zawodów prawniczych w służbie publicznej	325

CZĘŚĆ TRZECIA

ZAWODY PRAWNICZE WYKONYWANE W RAMACH SŁUŻBY PUBLICZNEJ

ROZDZIAŁ 1

Przedstawiciele zawodów prawniczych pozostający w stosunku służbowym	331
1.1. Wymagania kwalifikacyjne do zajmowania stanowiska sędziego a model awansu zawodowego	331
1.1.1. Uwagi wstępne	331
1.1.2. Wymóg posiadania obywatelstwa polskiego	332
1.1.3. Wymóg korzystania z pełni praw cywilnych i publicznych	336
1.1.4. Wymogi odnoszące się do braku skazania za umyślne przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe	338
1.1.5. Wymóg nieskazitelnego charakteru	339
1.1.6. Zdolność, ze względu na stan zdrowia, do pełnienia obowiązków sędziego	344
1.1.7. Wymogi odnoszące się do wykształcenia	346
1.1.8. Wymogi odnoszące się do wieku	347
1.1.9. Wymagania dotyczące egzaminu sędziowskiego i stażu na stanowisku asesora sądowego	348
1.1.10. Wymogi odnoszące się do doświadczenia zawodowego i posiadania określonych kwalifikacji naukowych	351
1.1.11. Praca lub współpraca z organami bezpieczeństwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jako negatywna przesłanka ubiegania się o stanowisko sędziego Sądu Najwyższego	354
1.1.12. Podsumowanie	356
1.2. Wymagania kwalifikacyjne niezbędne do zajmowania stanowisk prokuratorskich	358
1.3. Pojęcie i strony stosunku służbowego	362
1.3.1. Uwagi wstępne	362
1.3.2. Charakter prawny i strony stosunku służbowego sędziego	365
1.3.3. Charakter prawny i strony stosunku służbowego prokuratora	371
1.4. Nawiązanie stosunku służbowego	373
1.4.1. Nawiązanie stosunku służbowego sędziego	373
1.4.2. Nawiązanie stosunku służbowego prokuratora	390
1.5. Prawa i obowiązki w stosunku służbowym	396
1.5.1. Uwagi terminologiczne	396
1.5.2. Prawa sędziego w stosunku służbowym	396

1.5.2.1.	Uwagi wstępne	396
1.5.2.2.	Problem stosowania przepisów kodeksu pracy w odniesieniu do sędziów	399
1.5.2.3.	Uprawnienia płacowe	401
1.5.2.3.1.	Prawo do wynagrodzenia	401
1.5.2.3.2.	Prawo do gratyfikacji jubileuszowej	407
1.5.2.3.3.	Prawo do dodatkowego wynagrodzenia rocznego	409
1.5.2.4.	Uprawnienia socjalne	411
1.5.2.4.1.	Uwagi wstępne	411
1.5.2.4.2.	Uprawnienia w zakresie wynagrodzenia za czas nieobecności z powodu choroby	411
1.5.2.4.3.	Uprawnienie do jednorazowego odszkodowania za stały lub długotrwały uszczerbek na zdrowiu	413
1.5.2.4.4.	Prawo do odprawy z tytułu przejścia lub przeniesienia w stan spoczynku	417
1.5.2.4.5.	Pomoc finansowa na zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych	421
1.5.2.4.6.	Prawo do bezpłatnego zakwaterowania sędziego Sądu Najwyższego stale zamieszkałego poza Warszawą	423
1.5.2.5.	Uprawnienia związane z delegowaniem	424
1.5.2.6.	Uprawnienia urlopowe	426
1.5.2.6.1.	Uwagi wstępne	426
1.5.2.6.2.	Urlop dodatkowy i ekwiwalent za niewykorzystany urlop	426
1.5.2.6.3.	Urlop dla poratowania zdrowia	427
1.5.2.6.4.	Urlop na czas kampanii wyborczej	428
1.5.2.6.5.	Urlopy związane z rodzicielstwem	429
1.5.2.7.	Uprawnienia sędziów w stanie spoczynku	430
1.5.2.8.	Immunitet sędziowski	431
1.5.3.	Obowiązki sędziego	436
1.5.3.1.	Uwagi wstępne	436
1.5.3.2.	Obowiązek postępowania zgodnie ze ślubowaniem oraz strzeżenia powagi stanowiska i godności urzędu	437
1.5.3.3.	Obowiązek sprawowania funkcji przewidzianych w ustawie	441
1.5.3.4.	Obowiązek zachowania tajemnicy sędziowskiej	442
1.5.3.5.	Obowiązek zachowania drogi służbowej w sprawach związanych z pełnionym urzędem	444
1.5.3.6.	Obowiązek stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych	446
1.5.3.7.	Obowiązek zamieszkania w miejscowości będącej siedzibą sądu	447
1.5.3.8.	Obowiązek złożenia oświadczenia majątkowego	449
1.5.3.9.	Obowiązek złożenia oświadczenia o członkostwie w zrzeszeniach, pełnieniu funkcji w organach fundacji, członkostwie w partii politycznej	452

1.5.3.10.	Obowiązek powstrzymania się od podejmowania niektórych form działalności	456
1.5.3.11.	Obowiązek przekazania przez sędziego Sądu Najwyższego zysków z tytułu posiadania akcji lub udziałów w spółce prawa handlowego na cele publiczne albo na odrębny rachunek bankowy	461
1.5.3.12.	Obowiązek zawiadomienia o sprawie sądowej, w której sędzia występuje jako strona lub uczestnik postępowania	466
1.5.3.13.	Obowiązki sędziego w stanie spoczynku	467
1.5.4.	Prawa i obowiązki prokuratora w stosunku służbowym	468
1.5.4.1.	Prawa prokuratora w stosunku służbowym	468
1.5.4.2.	Obowiązki prokuratora w stosunku służbowym	474
1.6.	Zmiany treści stosunku służbowego	477
1.6.1.	Zmiany treści stosunku służbowego sędziego	477
1.6.1.1.	Uwagi wstępne	477
1.6.1.2.	Zmiana treści stosunku służbowego sędziego wskutek przeniesienia go na inne miejsce służbowe	479
1.6.1.3.	Zmiana treści stosunku służbowego sędziego wskutek delegowania	483
1.6.1.4.	Zawieszenie sędziego w czynnościach służbowych	494
1.6.1.5.	Zarządzenie natychmiastowej przerwy w czynnościach służbowych	497
1.6.1.6.	Zmiana treści stosunku służbowego sędziego wskutek przejścia lub przeniesienia go w stan spoczynku	499
1.6.1.6.1.	Uwagi wstępne	499
1.6.1.6.2.	Przejście w stan spoczynku z uwagi na wiek	501
1.6.1.6.3.	Zmiana treści stosunku służbowego wskutek przeniesienia w stan spoczynku	508
1.6.1.7.	Zmiana treści stosunku służbowego wskutek powołania lub odwołania z pełnienia określonej funkcji lub zajmowania stanowiska	511
1.6.2.	Zmiany stosunku służbowego prokuratora	517
1.6.2.1.	Uwagi wstępne	517
1.6.2.2.	Przeniesienie prokuratora na inne miejsce służbowe	517
1.6.2.3.	Delegowanie prokuratora	519
1.6.2.4.	Przejście prokuratora w stan spoczynku	522
1.6.2.5.	Zmiana stosunku służbowego prokuratora wskutek powołania lub wyboru do pełnienia określonej funkcji ...	522
1.7.	Ustanie stosunku służbowego	524
1.7.1.	Uwagi wstępne	524
1.7.2.	Ustanie stosunku służbowego sędziego	525
1.7.2.1.	Wygaśnięcie stosunku służbowego na skutek śmierci sędziego	525
1.7.2.2.	Ustanie stosunku służbowego sędziego na skutek zrzeczenia się urzędu	527
1.7.2.3.	Wygaśnięcie stosunku służbowego sędziego na skutek utraty obywatelstwa polskiego	530

1.7.2.4.	Wygaśnięcie stosunku służbowego sędziego na skutek prawomocnego wyroku sądu dyscyplinarnego o złożeniu sędziego z urzędu	530
1.7.2.5.	Wygaśnięcie stosunku służbowego sędziego na skutek prawomocnego orzeczenia przez sąd środka karnego w postaci pozbawienia praw publicznych lub zakazu zajmowania stanowiska sędziego	531
1.7.2.6.	Wygaśnięcie stosunku służbowego sędziego Sądu Najwyższego wskutek nabycia obywatelstwa obcego	532
1.7.2.7.	Wygaśnięcie stosunku służbowego sędziego Sądu Najwyższego na skutek stwierdzenia, że pełnił służbę, pracował lub był współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa	533
1.7.2.8.	Obowiązek przekazania składek na ubezpieczenie społeczne w razie ustania stosunku służbowego sędziego	534
1.7.2.9.	Ustanie stosunku służbowego prokuratora	535
1.8.	Odpowiedzialność stron stosunku służbowego i postępowanie dyscyplinarne	538
1.8.1.	Sędziowie	538
1.8.1.1.	Sędziowie sądów powszechnych	538
1.8.1.2.	Sędziowie Sądu Najwyższego	548
1.8.1.3.	Sędziowie sądów administracyjnych	553
1.8.1.4.	Sędziowie sądów wojskowych	554
1.8.1.5.	Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego	557
1.8.2.	Prokuratorzy	559
1.9.	Rozwiązywanie sporów ze stosunku służbowego	569

ROZDZIAŁ 2

	Przedstawiciele zawodów prawniczych pozostający w stosunku pracy	574
2.1.	Referendarze sądowi	574
2.1.1.	Ustrojowe podstawy wykonywania zawodu referendarza sądowego	574
2.1.1.1.	Charakter prawny referendarza sądowego	574
2.1.1.2.	Problematyka zgodności instytucji referendarza sądowego z Konstytucją	585
2.1.1.3.	Zasada niezawisłości sędziowskiej a niezależność referendarza sądowego w wykonywaniu obowiązków służbowych w sferze ochrony prawnej	594
2.1.2.	Przesłanki i podstawy nawiązania stosunku pracy	609
2.1.2.1.	Przesłanki nawiązania stosunku pracy	609
2.1.2.1.1.	Przesłanki nawiązania stosunku pracy w sądownictwie powszechnym	609
2.1.2.1.2.	Przesłanki nawiązania stosunku pracy w sądownictwie administracyjnym	628
2.1.2.1.3.	Przesłanki nawiązania stosunku pracy z referendarzem sądowym a równy dostęp do służby publicznej	631

2.1.2.2.	Podstawa nawiązania stosunku pracy z referendarzem sądowym	633
2.1.2.2.1.	Uwagi wstępne	633
2.1.2.2.2.	Podstawa i tryb nawiązania stosunku pracy z referendarzem sądowym w sądownictwie powszechnym	637
2.1.2.2.3.	Podstawa i tryb nawiązania stosunku pracy z referendarzem sądowym w sądownictwie administracyjnym	641
2.1.3.	Prawa i obowiązki referendarza sądowego	643
2.1.3.1.	Uwagi wstępne	643
2.1.3.2.	Prawa i obowiązki wynikające z odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących sędziów do referendarzy sądowych	643
2.1.3.3.	Prawa i obowiązki wynikające z odesłania do ustawy o pracownikach sądów i prokuratury oraz do ustawy o pracownikach urzędów państwowych	652
2.1.3.3.1.	Uwagi wstępne	652
2.1.3.3.2.	Staż urzędniczy	653
2.1.3.3.3.	Obowiązek neutralności	653
2.1.3.3.4.	Obowiązek wykonywania poleceń służbowych	655
2.1.3.3.5.	Ograniczenia w podejmowaniu dodatkowego zatrudnienia	657
2.1.3.3.6.	Jednorazowa odprawa w związku z przejściem na rentę lub emeryturę	657
2.1.3.3.7.	Dodatek za wieloletnią pracę	658
2.1.3.3.8.	Dodatek specjalny	659
2.1.3.3.9.	Nagrody i wyróżnienia	659
2.1.3.4.	Szczególny zespół praw i obowiązków referendarza sądowego	660
2.1.3.4.1.	Uwagi wstępne	660
2.1.3.4.2.	Prawo do wynagrodzenia	660
2.1.3.4.3.	Czas pracy	666
2.1.3.4.4.	Przeniesienie na inne miejsce służbowe	670
2.1.3.4.5.	Delegowanie do innego sądu	671
2.1.3.4.6.	Podleganie szczególnemu systemowi ocen okresowych	674
2.1.3.4.7.	Ustalenie norm ilościowych	677
2.1.3.4.8.	Zmiana zawodu na inny zawód prawniczy	679
2.1.3.5.	Prawo do objęcia stanowiska sędziego	680
2.1.4.	Ustanie stosunku pracy	681
2.1.5.	Odpowiedzialność dyscyplinarna i porządkowa	686
2.1.6.	Rozwiązywanie sporów ze stosunku pracy	698
2.1.7.	Samorządność zawodowa	699
2.2.	Asystenci sędziów	702
2.2.1.	Podstawy nawiązania i strony stosunku pracy	702
2.2.2.	Prawa i obowiązki stron stosunku pracy	710
2.2.3.	Zmiany w stosunku pracy	721

2.2.4. Odpowiedzialność pracownicza związana z realizacją asystenckiego stosunku zatrudnienia; ustanie asystenckiego stosunku pracy oraz rozwiązywanie sporów powstałych na jego tle	727
--	-----

ROZDZIAŁ 3

Komornicy sądowi jako przedstawiciele zawodu prawniczego o złożonym charakterze prawnym.....	729
3.1. Perspektywy analizy statusu prawnego komornika	729
3.2. Służba komornicza	735
3.2.1. Charakter prawny służby komorniczej	735
3.2.2. Podmiot zatrudniający w ramach służby komorniczej	744
3.2.3. Model zatrudnienia w ramach służby komorniczej	749
3.3. Powołanie i odwołanie komornika sądowego	752
3.3.1. Charakter prawny powołania	752
3.3.2. Wymogi kwalifikacyjne	753
3.3.3. Procedura powołania	764
3.3.4. Przyczyny odwołania	769
3.3.5. Procedura odwołania	780
3.3.6. Wygaśnięcie powołania	782
3.3.7. Ponowne powołanie	784
3.4. Prowadzenie kancelarii komorniczej	785
3.4.1. Utworzenie lub objęcie kancelarii komorniczej	785
3.4.2. Organizacja kancelarii komorniczej	787
3.4.3. Finansowanie działalności kancelarii komorniczej	793
3.5. Prawa i obowiązki komornika sądowego	798
3.5.1. Prawa i obowiązki komornika sądowego związane z wykonywaniem ustawowych zadań	798
3.5.2. Prawa i obowiązki komornika sądowego związane z warunkami pełnienia służby	807
3.5.2.1. Organizacja czasu pracy	807
3.5.2.2. Prawo do usprawiedliwionej nieobecności	810
3.5.2.3. Prawo do wypoczynku	811
3.5.2.4. Prawo do wynagrodzenia	813
3.5.2.5. Ograniczenia w podejmowaniu innej działalności zarobkowej	819
3.5.3. Prawa i obowiązki komornika sądowego wynikające z przynależności do samorządu komorniczego	823
3.6. Odpowiedzialność dyscyplinarna komornika sądowego	828
3.6.1. Podstawy prawne odpowiedzialności dyscyplinarnej	828
3.6.2. Organy orzekające w sprawach odpowiedzialności dyscyplinarnej	840
3.6.3. Przebieg postępowania dyscyplinarnego	841
3.6.4. Kary dyscyplinarne	846
3.6.5. Koszty postępowania dyscyplinarnego	848
3.6.6. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną w związku z wykonywaniem obowiązków komorniczych	849
3.7. Rola samorządu zawodowego komorników w pełnieniu służby przez komornika sądowego	855

CZĘŚĆ CZWARTA
ZAWODY PRAWNICZE WYKONYWANE POZA SŁUŻBĄ PUBLICZNĄ

ROZDZIAŁ 1

Adwokaci.....	867
1.1. Uwagi wstępne	867
1.2. Formy wykonywania zawodu	869
1.2.1. Uwagi wstępne	869
1.2.2. Kancelaria adwokacka	872
1.2.3. Zespół adwokacki	873
1.2.4. Spółki prawnicze z udziałem adwokatów	879
1.3. Warunki rozpoczęcia wykonywania zawodu	880
1.3.1. Uwagi wstępne	880
1.3.2. Wpis na listę adwokatów	880
1.3.3. Ślubowanie adwokackie	884
1.3.4. Wyznaczenie siedziby zawodowej	886
1.4. Aplikacja adwokacka	887
1.4.1. Uwagi wstępne	887
1.4.2. Nabór na aplikację adwokacką	887
1.4.3. Przebieg aplikacji adwokackiej	892
1.4.4. Egzamin adwokacki	896
1.5. Przeciwwskazania do wykonywania zawodu adwokackiego	902
1.5.1. Uwagi wstępne	902
1.5.2. Pozostawanie w stosunku pracy	902
1.5.3. Trwała niezdolność do wykonywania zawodu	904
1.5.4. Ubezważnienie	905
1.5.5. Zawieszenie w wykonywaniu czynności zawodowych	905
1.6. Utrata statusu adwokata	907
1.7. Szczególne prawa i obowiązki związane z wykonywaniem zawodu adwokata	909
1.7.1. Tajemnica zawodowa i ochrona danych osobowych	909
1.7.2. Pozostałe uprawnienia i obowiązki zawodowe	915
1.8. Przynależność do adwokackiego samorządu zawodowego	917
1.8.1. Uwagi wstępne	917
1.8.2. Organy adwokatury	917
1.8.3. Organy izb adwokackich	921
1.8.4. Nadzór nad działalnością adwokackiego samorządu zawodowego	924

ROZDZIAŁ 2

Radcowie prawni.....	926
2.1. Uwagi wstępne	926
2.2. Formy wykonywania zawodu	927
2.3. Warunki rozpoczęcia wykonywania zawodu radcy prawnego	931
2.3.1. Uwagi wstępne	931
2.3.2. Wpis na listę radców prawnych	932
2.3.3. Ślubowanie radcowskie	936
2.4. Aplikacja radcowska	937
2.4.1. Uwagi wstępne	937
2.4.2. Nabór na aplikację radcowską	938

2.4.3. Przebieg aplikacji radcowskiej	943
2.4.4. Egzamin radcowski	948
2.5. Przeciwwskazania do wykonywania zawodu radcy prawnego	953
2.6. Utrata statusu radcy prawnego	957
2.7. Szczególne prawa i obowiązki związane z wykonywaniem zawodu radcy prawnego	960
2.7.1. Tajemnica zawodowa i ochrona danych osobowych	960
2.7.2. Pozostałe uprawnienia i obowiązki zawodowe	967
2.8. Przynależność do radcowskiego samorządu zawodowego	971
2.8.1. Uwagi wstępne	971
2.8.2. Organy samorządowe szczebla podstawowego	973
2.8.3. Organy samorządowe szczebla centralnego	975
2.8.4. Nadzór nad działalnością samorządu zawodowego radców prawnych	978

ROZDZIAŁ 3

Notariusze	980
3.1. Uwagi wstępne	980
3.2. Formy wykonywania zawodu	982
3.3. Warunki rozpoczęcia wykonywania zawodu	985
3.4. Aplikacja notarialna	990
3.4.1. Uwagi wstępne	990
3.4.2. Nabór na aplikację notarialną	990
3.4.3. Przebieg aplikacji notarialnej	995
3.4.4. Egzamin notarialny	1000
3.5. Przeciwwskazania do wykonywania zawodu notariusza	1005
3.6. Szczególne prawa i obowiązki związane z wykonywaniem zawodu notariusza	1008
3.6.1. Tajemnica zawodowa i ochrona danych osobowych	1008
3.6.2. Pozostałe uprawnienia i obowiązki zawodowe	1011
3.6.3. Nadzór nad działalnością notariusza	1015
3.7. Status zawodowy zastępcy notarialnego	1017
3.8. Przynależność do samorządu zawodowego notariuszy	1020
3.8.1. Uwagi wstępne	1020
3.8.2. Organy samorządowe szczebla podstawowego	1021
3.8.3. Organy samorządowe szczebla centralnego	1023
3.8.4. Nadzór nad działalnością samorządu zawodowego notariuszy	1025

ROZDZIAŁ 4

Odpowiedzialność dyscyplinarna przedstawicieli zawodów prawniczych wykonywanych poza służbą publiczną	1027
4.1. Adwokaci	1027
4.2. Radcowie prawni	1041
4.3. Notariusze	1051
WYKAZ SKRÓTÓW	1057
BIBLIOGRAFIA	1063
ORZECZNICTWO	1093
INDEKS RZECZOWY	1109

SŁOWO WSTĘPNE

Niniejszy tom *Systemu prawa pracy* poświęcony jest zawodom prawniczym. Do tej kategorii zaliczono tylko te zawody, których wykonywanie zostało uzależnione od ukończenia wyższych studiów prawniczych. Dlatego uwagę poświęcono zawodom sędziego, prokuratora, referendarza sądowego, asesora sądowego, asystenta sędziego, komornika, adwokata, radcy prawnego oraz notariusza. Wprawdzie wszystkie z wymienionych są zawodami zaufania publicznego, niemniej z perspektywy ustrojowej można byłoby przyjąć, że ich podział jest dychotomiczny. Albo są to zawody usytuowane w służbie publicznej w rozumieniu art. 60 Konstytucji RP, albo poza nią. Dokonując przedmiotowego podziału, pojawił się problem przyporządkowania zawodu komornika ze względu na jego bardzo złożony i zróżnicowany charakter. Ponieważ komornikom powierza się władztwo publiczne, mimo że organizacyjnoprawna forma wykonywania zawodu jest bliższa zawodom usytuowanym poza służbą publiczną, przyjęto, że zawód komornika należy uwzględnić w kategorii zawodów prawniczych wykonywanych w służbie publicznej.

Przedkładany *System prawa pracy* składa się czterech części. Pierwsza i druga część mają charakter ogólny i wprowadzający. Rozważania w nich zawarte koncentrują się zarówno wokół pojęcia i rodzajów zawodów prawniczych, genezy i ewolucji regulacji prawnych dotyczących takich zawodów, jak i wokół prawnych uwarunkowań związanych z ich wykonywaniem w kontekście unormowań prawa międzynarodowego, prawa europejskiego oraz Konstytucji RP. Daje to możliwość nie tylko poznania określonych unormowań, ale przede wszystkim pozwala – z perspektywy historycznej oraz członkostwa Polski w organizacjach międzynarodowych – na lepsze zrozumienie ustrojowych uwarunkowań wykonywania zawodów prawniczych, zwłaszcza tych, które usytuowane są w służbie publicznej, a które od 2015 r. były przedmiotem licznych zmian, wywołujących spory na płaszczyźnie europejskiej. Znajduje to zresztą swoje odzwierciedlenie również w dwóch kolejnych częściach systemu, poświęconych omówieniu regulacji prawnych odnoszących się

do poszczególnych zawodów. Analizę prowadzono z punktu widzenia: 1) wymogów kwalifikacyjnych do wykonywania zawodu, 2) form wykonywania zawodu, 3) elementów charakterystycznych dla stosunku prawnego (służby, pracy), na podstawie którego wykonywany jest dany zawód (powstanie, ustanie, zmiana stosunku prawnego oraz wynikające z niego prawa i obowiązki), 4) odpowiedzialności stron stosunku służbowego (stosunku pracy), 5) odpowiedzialności zawodowej oraz 6) samorządu zawodowego.

Dogmatyczna i kazuistyczna struktura *Systemu*, wynikająca w dużej mierze z konieczności zachowania spójności między poszczególnymi rozdziałami, spowodowała, że kwestie kontrowersyjne związane z wykładnią bądź stosowaniem określonych unormowań (instytucji prawnych) nie znalazły odzwierciedlenia w tytułach poszczególnych rozdziałów, ale w tekście dotyczącym określonej instytucji (np. przejścia w stan spoczynku, powstania stosunku służbowego). Siłą rzeczy kompleksowy charakter opracowania sprawił również, że część rozważań ma charakter sprawozdawczy. Dotyczy to zwłaszcza tych zagadnień, które zarówno z punktu widzenia teoretycznego, jak i praktycznego nie wywołują wątpliwości.

W zakresie dotyczącym zawodów prawniczych wykonywanych w służbie publicznej, zwłaszcza sędziów, przygotowanie niniejszego tomu zbiegło się z kryzysem wokół wymiaru sprawiedliwości. Wynikiem tego była konieczność bieżącego śledzenia wielu nowelizacji, jak również zajmowania stanowiska co do kwestii najbardziej kontrowersyjnych. Z tych względów publikacja ta jest kierowana nie tylko do przedstawicieli nauki prawa, lecz także do szeroko pojmowanej praktyki oraz wszystkich, którzy zainteresowani są pozyskaniem wiedzy w zakresie funkcjonowania zawodów związanych z wymierzaniem sprawiedliwości w Polsce.

***

W tym miejscu chciałbym podziękować Panu Profesorowi Krzysztofowi W. Baranowi za zaproszenie do opracowania XIII tomu *Systemu prawa pracy*. Dziękuję również Autorom poszczególnych części, który zgodzili się wziąć udział w przedsięwzięciu i rzetelnie starali się opracować przekazane im zagadnienia. Słowa podziękowania kieruję także do Pani Katarzyny Świerk-Bożek za nieocenioną pomoc oraz cierpliwość w trakcie prac redakcyjnych oraz do Pana dr. Ariela Przybyłowicza za pełnienie funkcji sekretarza tomu.

Poznań, 23 czerwca 2022 r.

Krzysztof Ślebzak

CZEŚĆ PIERWSZA

Pojęcie oraz rodzaje zawodów prawniczych.
Geneza i ewolucja regulacji prawnych
dotyczących zawodów prawniczych
w Polsce od 1918 r.

ROZDZIAŁ 1

POJĘCIE I RODZAJE ZAWODÓW PRAWNICZYCH

Krzysztof Ślebzak

1.1. POJĘCIE I RODZAJE ZAWODÓW PRAWNICZYCH

Mimo że przedmiot, jak i systematyka niniejszego tomu ma charakter w dużej mierze umowny, niezbędne jest wyjaśnienie rozumienia pojęcia „zawód prawniczy” oraz zasad jego wyodrębnienia. Nie ulega wątpliwości, że termin „zawód” posiada bardzo wiele znaczeń i używany jest w różnych kontekstach w zależności od tego, na gruncie jakiej gałęzi nauki prowadzona jest dyskusja. Jest przedmiotem zainteresowania w socjologii, ekonomii, psychologii czy w naukach prawnych. Obok stosowania samego pojęcia „zawód” nierzadko mowa o szczególnych jego odmianach czy kategoriach, takich jak „wolny zawód”, „zawód regulowany”, „zawód zaufania publicznego”, w końcu „zawód wyuczony” czy „zawód wykonywany”.

Przykładowo w socjologii wskazuje się, że zawód to: 1) system czynności czy prac, który jest wewnętrznie spójny, skierowany na wytwarzanie jakiegoś przedmiotu czy usług zaspokajających określone potrzeby¹; 2) wydzielony w procesie pracy system czynności, wymagających od pracownika kwalifikacji, zdobywanych w kształceniu w systemie szkolnym lub pozaszkolnym, wywołującym rozwój osobowości zawodowej i potrzebę nieustannego doksztalcania się i doskonalenia²; 3) określona wartość dla człowieka, którą stara się osiągnąć i która go dynamizuje, ukierunkowuje, reguluje jego rozwój, życie, zachowanie, działanie³ czy 4) jedna z wykonywanych ról społecznych, determinująca położenie społeczne jednostek⁴. W pedagogice stwierdza się, że zawód to wykonywanie zespołów czynności społecznie użytecznych, wyodrębnionych na skutek

¹ J. Szczepański, *Czynniki kształtujące zawód i strukturę zawodową* (w:) *Socjologia zawodów*, pod red. A. Sarapaty, Warszawa 1965, s. 15–16.

² T.W. Nowacki, *Zawodoznawstwo*, Radom 1999, s. 81.

³ K. Czarnecki, S. Karaś, *Profesjologia w zarysie (rozwój zawodowy człowieka)*, Radom 1996, s. 81.

⁴ H. Domański, *Problematyka zawodu w socjologii*, Nauka i Szkolnictwo Wyższe 1996, nr 7, s. 5.

podziału pracy, wymagających od pracownika odpowiedniej wiedzy umiejętności, a także cech psychofizycznych warunkujących wykonanie zadań zawodowych, powtarzanych systematycznie i będących źródłem utrzymania dla pracownika i jego rodziny⁵. W aspekcie ekonomicznym wyróżnia się z reguły dwa aspekty rozumienia zawodu. Po pierwsze wymierną wartość pieniężną w postaci wielkości wynagrodzenia, uzyskiwaną w zamian za kwalifikacje zawodowe o określonej użyteczności, tym samym zawód wyznacza pozycję jednostek na rynku pracy. Po drugie dostarczanie środków utrzymania, przez co determinuje pozycję materialną zarówno samych pracujących, jak i ich rodzin⁶.

Jeśli chodzi o regulacje prawne, to wprawdzie na gruncie ustawowym brak legalnej definicji zawodu, jednakże można ją odnaleźć w objaśnieniach do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2014 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania⁷. Przyjmuje się w nich, że „Zawód stanowi źródło dochodów i oznacza zestaw zadań (czynności) wyodrębnionych w wyniku społecznego podziału pracy, wymagających kompetencji nabytych w toku uczenia się lub praktyki; specjalność obejmuje część zawodu, wymagającą dodatkowych kompetencji”. W literaturze prawniczej warto natomiast wskazać na definicję zaproponowaną przez K. Wojtczak, która akcentując interdyscyplinarny charakter tego pojęcia, zaproponowała, aby za „zawód” uznać „osobiste wykonywanie wewnątrznie spójnego zbioru czynności (zadań), wymagających określonych kwalifikacji (wiedzy lub umiejętności), systematycznie i odpłatnie, na podstawie i w granicach obowiązującego porządku prawnego”⁸. Można zatem wskazać na cztery elementy składowe pojęcia: po pierwsze – określoną aktywność (zespół czynności, zakres czynności, szeroki rodzaj działalności), po drugie – wymagane kwalifikacje (związek z terminami „zawód wyuczony” i „zawód wykonywany”), po trzecie – trwałe (systematyczny) charakter oraz po czwarte – cel zarobkowy (dostarczenie środków na utrzymanie, działalność mająca na celu zaspokojenie potrzeb życiowych)⁹.

Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że zawód jest więc zbiorem zadań (zespołem czynności) wyodrębnionych w wyniku społecznego podziału pracy, wykonywanych w celach zarobkowych stale lub

⁵ T. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2007, s. 287.

⁶ A. Domański, *Problematyka zawodu...*, s. 6.

⁷ Dz. U. z 2018 r. poz. 227 z późn. zm.

⁸ K. Wojtczak, *Zawód i jego prawna reglamentacja. Studium z zakresu materialnego prawa administracyjnego*, Poznań 1999, s. 50.

⁹ E. Kosiński, *Prawny status zawodu lekarza. Wybrane zagadnienia*, *Studia Prawa Publicznego* 2018, nr 3, s. 10.

z niewielkimi zmianami przez poszczególne osoby i wymagających odpowiednich kwalifikacji (wiedzy i umiejętności), zdobytych w wyniku kształcenia lub praktyki. Takie też podejście jest miarodajne dla wstępnego, umownego zdefiniowania pojęcia „zawód prawniczy”, przy czym zawarty w nim definiens jest uwarunkowany normatywnie. Przez ten termin będzie się więc rozumieć stałe wykonywanie czynności, do podjęcia których konieczne jest na gruncie obowiązującego prawa, obok innych wymogów, posiadanie kwalifikacji w postaci „ukończonych wyższych studiów prawniczych”, przy czym chodzi zarówno o studia prawnicze w Polsce, jak i ukończone w innym państwie, ale uznane za równorzędne z odbytymi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Trzeba odróżnić zarazem wykonywanie zawodu od zajmowania określonego stanowiska czy pełnienia określonej funkcji, do objęcia której konieczne jest posiadanie wyższego wykształcenia prawniczego. Zatrudnienie na takim stanowisku czy powierzenie funkcji nie jest bowiem tożsame z posiadaniem kwalifikacji zawodowych, uprawniających do wykonywania określonego zawodu¹⁰. Do kategorii zawodów prawniczych nie zalicza się również tych profesji, które często są związane z wykonywaniem zawodu prawniczego, ale do wykonywania którego nie wymaga się ukończenia wyższych studiów prawniczych (np. asystent prokuratora).

Z powyższych względów do kategorii „zawód prawniczy” zaliczono na potrzeby niniejszego opracowania zawody: sędziego, prokuratora, referendarza sądowego, asystenta sędziego, komornika, adwokata, radcy prawnego oraz notariusza. Notabene każdy z nich został wskazany w powołanym wyżej rozporządzeniu w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. Trzeba jednocześnie zauważyć, że wykonywanie niektórych z wymienionych wyżej zawodów odbywa się w ramach ukształtowanej, również ustrojowo, struktury organizacyjnej. Mimo więc, że zasadne jest posługiwanie się jedną kategorią zawodu prawniczego, to okoliczność jego wykonywania w różnych miejscach istniejącej struktury powoduje, że spotykamy wiele regulacji dotyczących danego zawodu oraz szczególne cechy charakterystyczne wynikające z miejsca zatrudnienia. Mowa zwłaszcza o zawodzie sędziego oraz prokuratora. Jeśli chodzi o sędziego, to zawód ten może być wykonywany w sądownictwie powszechnym, sądownictwie administracyjnym, sądownictwie wojskowym, Sądzie Najwyższym, Naczelnym Sądzie Administracyjnym czy Trybunale Konstytucyjnym. Dodatkowo w ramach pionu sądownictwa powszechnego czy administracyjnego należy rozróżnić miejsce wykonywania zawodu w hierarchicznie ukształtowanej strukturze organizacyjnej. Nie inaczej przedstawia się to zagad-

¹⁰ Wyrok TK z dnia 13 czerwca 2000 r., K 15/99, OTK 2000, nr 5, poz. 137.

nienie w odniesieniu do prokuratorów. Przedmiotowe odrębności zostaną przedstawione w dalszych częściach niniejszego tomu. O czym była mowa wyżej, wspólny dla wymienionych wyżej zawodów jest natomiast wymóg posiadania wyższego wykształcenia prawniczego. Wynika on:

- 1) dla zawodu sędziego – z art. 61 § 1 pkt 3 p.u.s.p., art. 6 § 1 pkt 3 p.u.s.a., art. 30 § 1 pkt 5 ustawy o SN, art. 3 u.s.s.TK;
- 2) dla zawodu prokuratora – z art. 75 § 1 pkt 3 pr. prok.;
- 3) dla zawodu referendarza sądowego – z art. 149 § 1 pkt 3 p.u.s.p.;
- 4) dla zawodu asystenta sędziego – z art. 155 § 2 pkt 3 p.u.s.p.;
- 5) dla zawodu komornika – z art. 11 ust. 1 pkt 6 u.k.s.;
- 6) dla zawodu adwokata – z art. 65 pkt 3 pr. adw.;
- 7) dla zawodu radcy prawnego – z art. 24 ust. 1 pkt 1 u.r.p.;
- 8) dla zawodu notariusza – z art. 11 pkt 3 pr. not.

1.2. ZAWODY PRAWNICZE A ZAWODY ZAUFANIA PUBLICZNEGO, ZAWODY REGULOWANE ORAZ WOLNE ZAWODY

1.2.1. ZAWODY PRAWNICZE A ZAWODY ZAUFANIA PUBLICZNEGO

Jak chodzi o pojęcie „zawód zaufania publicznego”, to jego rozumienie zostało zdeterminowane treścią art. 17 ust. 1 Konstytucji RP, o czym szczegółowo będzie mowa w części drugiej rozdziału 4. W tym miejscu, niejako uprzedzając rozważania tam zawarte, wypada stwierdzić, że jest to termin posiadający autonomiczne znaczenie konstytucyjne. Artykuł 17 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że w drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe, reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony. Już pobieżna interpretacja tego przepisu prowadzi do dwojakich wniosków. Po pierwsze zawodem zaufania publicznego będzie każdy zawód, dla którego na przedmiotowej podstawie został utworzony samorząd zawodowy. Po drugie w razie wątpliwości co do konstytucyjności utworzenia samorządu zawodowego zrzeczającego przedstawicieli określonego zawodu jako zawodu zaufania publicznego, o tym, czy określony zawód może być uznany za zawód zaufania publicznego w rozumieniu konstytucyjnym, rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny, w orzecznictwie którego przez lata wskazywano na szereg elementów (cech), jakie powinien posiadać zawód zaufania publicznego.

Z punktu widzenia działalności ustawodawczej należy zauważyć, że *explicite* spośród omawianych zawodów prawniczych za zawód zaufania publicznego został uznany jedynie zawód notariusza. W art. 2

§ 1 pr. not. stwierdza się bowiem wprost, że notariusz w zakresie swoich uprawnień działa jako osoba zaufania publicznego¹¹. *Implicite* za zawody zaufania publicznego, co zresztą znajduje potwierdzenie w orzecznictwie TK, ustawodawca uznał zawody adwokata¹², radcy prawnego¹³ oraz komornika¹⁴, tworząc dla nich samorządy zawodowe.

Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego podjęcie przez ustawodawcę decyzji w zakresie utworzenia samorządu zawodowego dla zawodów zaufania publicznego jest objęte swobodą legislacyjną, co oznacza, że ustawodawca nie jest zobligowany do tworzenia samorządu zawodowego, nawet jeśli określony zawód mógłby zostać uznany za zawód zaufania publicznego¹⁵. Można sobie zatem wyobrazić prawnie dozwoloną sytuację, w której dla określonego zawodu zaufania publicznego samorząd nie zostanie utworzony¹⁶. Oznacza to, że kluczowe znacznie dla definiowania pojęcia „zawód zaufania publicznego” należy przypisać orzecznictwu Trybunału Konstytucyjnego oraz doktrynie, gdzie dominuje podejście typologiczne, co oznacza, że w omawianym kontekście wskazuje się na charakterystyczne cechy¹⁷. Jak twierdzi J. Borowicz, w odniesieniu do cech materialnych zawodu zaufania publicznego w doktrynie i orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego wydaje się panować zgoda co do tego, że: „1) zawody zaufania publicznego polegają na świadczeniu pomocy innym ludziom, z reguły w sytuacjach zagrożenia dla ich rozmaitych, istotnych chociażby tylko ze względów subiektywnych, dóbr albo dla ochrony gwarantowanych Konstytucją praw podmiotowych jednostki. Dobrom tym przyznaje się również istotne znaczenie w wymiarze ogólnospołecznym, a służenie ich ochronie uznawane jest za realizację istotnych wartości i potrzeb społecznych (misja społeczna zawodu), 2) wykonywanie zawodu zaufania publicznego łączy się z przyjmowaniem informacji dotyczących sfery życia osobistego, a nawet intymnego innych ludzi, 3) wykonujący zawód zaufania publicznego ma prawny i etyczny obowiązek zachowania w tajemnicy wszelkich informacji, jakie poznał w związku z wykonywaniem zawodu (tajemnica zawodowa), 4) zawody zaufania publicznego wykonywane

¹¹ Notariusz został uznany również za zawód zaufania publicznego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (zob. wyrok TK z dnia 27 czerwca 2013 r., K 12/10, OTK-A 2013, nr 5, poz. 65).

¹² Wyrok TK z dnia 7 maja 2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, nr 3, poz. 29; wyrok TK z dnia 1 grudnia 2009 r., K 4/08, OTK-A 2009, nr 11, poz. 162.

¹³ Wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 97.

¹⁴ Wyrok TK z dnia 3 grudnia 2003 r., K 5/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 98.

¹⁵ Wyrok TK z dnia 30 listopada 2011 r., K 1/10, OTK-A 2011, nr 9, poz. 99.

¹⁶ Wyrok TK z dnia 12 maja 2009 r., P 66/07, OTK-A 2009, nr 5, poz. 65.

¹⁷ J. Borowicz, *Wykonywanie wolnego zawodu w ramach stosunku pracy w prawie polskim*, Wrocław 2020, s. 25.

są przez osoby starannie wyselekcjonowane, legitymujące się odpowiednim wykształceniem, wiedzą merytoryczną oraz doświadczeniem, a także wysokim poziomem etycznym, 5) podkreśla się niekiedy, że zawód zaufania publicznego wykonywany jest nie dla zysku, ale dla zaspokojenia interesu publicznego oraz 6) zawody te zorganizowane są co do zasady w korporację samorządową¹⁸.

Bardzo istotne jest przy tym, by wykonywaniu zawodu publicznego towarzyszyło „zaufanie publiczne”, na które składa się m.in. przekonanie o zachowaniu wykonującego ten zawód dobrej woli, właściwych motywacji, należytej staranności zawodowej oraz wiara w przestrzeganie wartości istotnych dla profilu danego zawodu, jak również pełne i integralne respektowanie prawa, przestrzeganie wartości konstytucyjnych oraz dyrektyw postępowania¹⁹.

Podobne podejście prezentowane jest również w doktrynie, w której stwierdza się m.in., że: 1) wykonywanie zawodu zaufania publicznego powinno być wykonywane zgodnie z interesem publicznym; 2) osobom wykonującym zawody zaufania publicznego powierza się informacje mające charakter osobisty i dotyczący ich życia prywatnego; 3) przetwarzane informacje uznawane są zazwyczaj za tajemnicę zawodową; 4) w zakresie tajemnicy zawodowej przysługuje osobom wykonującym zawód zaufania publicznego immunitet; 5) wykonywanie zawodu zaufania publicznego obejmuje sytuacje, w których realne jest niebezpieczeństwo zagrożenia naruszenia szczególnych dóbr lub wartości osób korzystających z takich usług; 6) osoby wykonujące zawody zaufania publicznego powinny dawać rękojmię należytego wykonywania zawodu, co jest związane z koniecznością posiadania szczególnych kwalifikacji oraz wymogów etycznych, jak również ze sprawowaniem pieczy nad wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe²⁰. Zawód zaufania publicznego to zatem „[...] zawód polegający na obsłudze osobistych potrzeb ludzkich, wiążący się z przyjmowaniem informacji dotyczących życia osobistego i zorganizowany w sposób uzasadniający przekonanie społeczne o właściwym dla interesów jednostki wykorzystywaniu tych informacji przez świadczących usługi. Wykonywanie zawodu zaufania publicznego określone jest dodatkowo normami etyki zawodowej, szczególną treścią słu-

¹⁸ Tamże, s. 61–62.

¹⁹ M. Szydło, komentarz do art. 17 (w:) *Konstytucja RP*, t. I. *Komentarz do art. 1–86*, pod red. M. Safjana, L. Boska, Warszawa 2016, s. 437 i powołane tam orzecznictwo: wyrok TK z dnia 2 lipca 2007 r., K 41/05, OTK-A 2007, nr 7, poz. 72; wyrok TK z dnia 7 maja 2002 r., SK 20/00, OTK-A 2002, nr 3, poz. 29; wyrok TK z dnia 18 lutego 2004 r., P 21/02, OTK-A 2004, nr 2, poz. 9; wyrok TK z dnia 7 marca 2012 r., K 3/10, OTK-A 2012, nr 3, poz. 25.

²⁰ P. Sarnecki, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji) na przykładzie adwokatury* (w:) *Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2000, s. 154.

bowania, tradycją korporacji zawodowej, czy szczególnym charakterem wykształcenia wyższego i uzyskanej specjalizacji. Dopuszczenie przez konkretną osobę osoby świadczącej ten zawód do sfery jej prywatności musi bowiem mieć jako swój korelat zaufanie, że dopuszczenie to nie zostanie nadużyte²¹. Z pojęciem „zawód zaufania publicznego” związany jest zatem zawsze pewien „ładunek emocjonalny”, polegający zarówno na wykonywaniu czynności zawodowych wobec konkretnej zindywidualizowanej osoby, w sytuacji istnienia określonego zagrożenia dla jej dóbr, jak i na dostępie do szczególnych informacji należących do sfery prywatności osób korzystających z takich usług zawodowych²².

1.2.2. ZAWODY PRAWNICZE A ZAWODY REGULOWANE

Zawód regulowany to termin zaczerpnięty głównie z prawa europejskiego, a dokładnie z dyrektywy 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych²³. Zgodnie z art. 3 pkt 1 dyrektywy dla celów tego aktu prawnego „zawód regulowany” to działalność zawodowa lub zespół działalności zawodowych, których podjęcie, wykonywanie lub jeden ze sposobów wykonywania wymaga, bezpośrednio bądź pośrednio, na mocy przepisów ustawowych, wykonawczych lub administracyjnych, posiadania specjalnych kwalifikacji zawodowych; w szczególności używanie tytułu zawodowego zastrzeżonego na mocy przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych dla osób posiadających odpowiednie kwalifikacje zawodowe stanowi sposób wykonywania działalności zawodowej. Warto zauważyć, że przedmiotowy akt prawny został implementowany w ustawie z dnia 22 grudnia 2015 r. o zasadach uznawania kwalifikacji zawodowych nabytych w państwach członkowskich Unii Europejskiej²⁴. Artykuł 5 pkt 4 ustawy stanowi, że zawód regulowany oznacza zespół czynności zawodowych, których wykonywanie jest uzależnione od posiadania określonych w przepisach regulacyjnych formalnych kwalifikacji niezbędnych do wykonywania tych czynności zawodowych oraz, o ile jest to wymagane, od spełnienia innych warunków określonych w tych przepisach, stanowiących o sposobie regulacji zawodu. W powyższym świetle nie ulega wątpliwości, że każdy z zawo-

²¹ P. Sarnecki, *Pojęcie zawodu...*, s. 155.

²² E. Gierach, *Dostęp do wykonywania prawniczych zawodów zaufania publicznego w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych 2009, nr 3–4, s. 12–13.

²³ Dz. Urz. UE L 255 z 30.09.2005 r., s. 22 z późn. zm.

²⁴ Tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 1646.

dów prawniczych będących przedmiotem zainteresowania musi zostać uznany za zawód regulowany w ujęciu prawa krajowego, co nie oznacza, że musi być on uznany za taki zawód na gruncie prawa europejskiego, ponieważ swoboda przedsiębiorczości nie ma zastosowania do tych rodzajów działalności, która w jednym z państw członkowskich jest związana, choćby przejściowo, z wykonywaniem władzy publicznej. Wynika to wprost z art. 45 TFUE. Z tych względów dyrektywa 2005/36/WE nie obejmuje sędziów, asystentów sędziów, prokuratorów, referendarzy sądowych, komorników, jak również wyłącza notariuszy, na mocy jej art. 2 ust. 4. W pozostałej części zawody adwokata oraz radcy prawnego są objęte zakresem regulacji przedmiotowego aktu prawnego.

1.2.3. ZAWODY PRAWNICZE A ZAWODY WOLNE

Samodzielnym problemem jest również określenie relacji „zawodu prawniczego” do „zawodu wolnego”. Mimo że termin ten nie doczekał się definicji legalnej, nie brak jednak aktów prawnych, w których się on pojawia, jak również w których wskazuje się, jakie kategorie zawodów można zaliczyć do „wolnych zawodów”.

Jeśli chodzi o prawo Unii Europejskiej, to odwołanie do pojęcia „wolny zawód” znajduje się w motywie 43 preambuły dyrektywy 2005/36/WE. Stwierdza się w niej, że do wolnych zawodów należą zawody wykonywane osobiście na podstawie odpowiednich kwalifikacji zawodowych w sposób odpowiedzialny i zawodowo niezależny przez osoby świadczące usługi intelektualne i koncepcyjne w interesie klienta i w interesie publicznym. Na tej podstawie można więc wyodrębnić siedem cech wolnych zawodów: osobiste wykonywanie działalności, posiadanie określonych kwalifikacji zawodowych, odpowiedzialność, zawodowy charakter, niezależność, działanie w interesie klienta oraz w interesie publicznym, jak również koncepcyjny i intelektualny charakter świadczonych usług.

Z kolei w prawie krajowym, w pierwszej kolejności należy wskazać na regulacje dotyczące spółki partnerskiej, która może zostać utworzona w celu wykonywania wolnego zawodu w spółce prowadzącej przedsiębiorstwo pod własną firmą (art. 86 § 1 k.s.h.). Artykuł 88 k.s.h. enumeratywnie natomiast zalicza do tej kategorii następujące zawody: adwokata, aptekarza, architekta, inżyniera budownictwa, biegłego rewidenta, brokera ubezpieczeniowego, doradcy podatkowego, maklera papierów wartościowych, doradcy inwestycyjnego, księgowego, lekarza, lekarza dentystry, lekarza weterynarii, notariusza, pielęgniarki, położnej, fizjoterapeuty, radcy prawnego, rzecznika patentowego, rzeczoznawcy mająt-

kowego i tłumacza przysięgłego. Wprawdzie ustawodawca przesądził o uznaniu powyższych zawodów za zawody wolne, niemniej w doktrynie sprawa ta wcale nie jest traktowana w tak oczywisty sposób²⁵. Zastrzeżenia zgłaszane są przykładowo co do zasadności uznania notariusza za przedstawiciela wolnego zawodu, ponieważ spełnia on rolę funkcjonariusza publicznego²⁶. Zapewne z tych względów w kategorii wolnych zawodów nie został ujęty komornik. W ocenie A. Kidyby problem jest jednak zdecydowanie poważniejszy, gdyż zawody wymienione w art. 88 k.s.h. nie mają wielu istotnych cech wspólnych, co powoduje, że uznanie wszystkich wymienionych w tym przepisie zawodów za zawody wolne jest nadużyciem²⁷.

Pojęcie wolnego zawodu pojawia się również na gruncie regulacji z zakresu prawa podatkowego. Aktualnie wskazać można na art. 3 pkt 9 o.p., w którym definiuje się pojęcie „działalność gospodarcza”, przez co rozumie się każdą działalność zarobkową w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 6 marca 2018 r. – Prawo przedsiębiorców, w tym wykonywanie wolnego zawodu, a także każdą inną działalność zarobkową wykonywaną we własnym imieniu i na własny lub cudzy rachunek, nawet gdy inne ustawy nie zaliczają tej działalności do działalności gospodarczej lub osoby wykonującej taką działalność – do przedsiębiorców.

Nic więc dziwnego, że w świetle powyższego stanu normatywnego próby zdefiniowania wolnego zawodu zostały podjęte w orzecznictwie oraz w doktrynie. Szczególną uwagę należy zwrócić na wyrok TK z dnia 19 października 1999 r., SK 4/99²⁸, w którym wskazano na konieczne uwarunkowania, jakie musi zapewnić ustawodawca, aby zagwarantować możliwość wykonywania wolnego zawodu. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego treścią wolności wykonywania zawodu jest stworzenie sytuacji prawnej, w której po pierwsze każdy będzie mieć swobodny dostęp do wykonywania zawodu, warunkowany tylko talentami i kwalifikacjami; po drugie będzie mieć następnie rzeczywistą możliwość wykonywania swojego zawodu oraz po trzecie nie będzie przy wykonywaniu zawodu poddany rygorom podporządkowania, które charakteryzują świadczenie pracy.

²⁵ J. Jacyszyn, *Wolny zawód – anachronizm czy istotne pojęcie prawne*, Przegląd Prawa Handlowego 2015, nr 11, s. 14 i n. i powołana tam literatura: Z. Godecki, *Radca prawny – wolny zawód*, R. Pr. 1999, nr 2, s. 51; G. Szpor, *Wolne zawody medyczne w Kodeksie spółek handlowych*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2001, nr 8, s. 2; A. Kidyba, *Radca prawny: zawód wolny, regulowany czy przedsiębiorca?*, Radca Prawny. Zeszyty Naukowe 2014, nr 1, s. 11.

²⁶ W. Boć, *Status prawny notariusza*, Wrocław 2010, s. 87.

²⁷ A. Kidyba, *Radca prawny...*, s. 14.

²⁸ OTK 1999, nr 6, poz. 119.

Z kolei w literaturze przedmiotu pojęciem wolnego zawodu zajmowano się dość rzadko²⁹, niemniej formułowano wiele różnych definicji, w których eksponowane są cechy, jakie powinny charakteryzować wolne zawody. W ocenie J. Jacyszyna jako elementy wyróżniające należy wskazać: 1) kwalifikowane, szczególne wykształcenie; 2) specyficzne zasady wykonywania zawodu; 3) niezależność zawodową; 4) etos i misję wykonywania zawodu; 5) sposób i stan zorganizowania; 6) etykę zawodową; 7) charakter wynagrodzenia odmienny od typowej zapłaty; 8) tajemnicę zawodową; 9) specyficzną odpowiedzialność cywilną, a także porządkową czy też korporacyjną; 10) obowiązkową przynależność do samorządu zawodowego³⁰. Z kolei A. Wojtczak zaproponowała, aby przez pojęcie wolnego zawodu rozumieć osobiste i samodzielne wykonywanie wewnętrznie spójnego zespołu czynności o charakterze intelektualnym, wymagających wysokich kwalifikacji (wiedzy i praktyki), systematycznie, w zamian za honorarium bezinteresownie ustalone, służące zapewnianiu świadczeń lub usług klientom oraz ochronie istotnych wartości interesu ogólnego, zgodnie z obowiązującymi normami prawnymi, zasadami etycznymi i deontologicznymi³¹. Do typowych i najczęściej wskazywanych w literaturze elementów charakteryzujących wolny zawód zalicza się zatem: osobiste, samodzielne i merytorycznie niezależne wykonywanie czynności o charakterze intelektualnym (usług pozamaterialnych), wymagające wysokich kwalifikacji (wiedza/doświadczenie), bazujących na szczególnym, obejmującym nie tylko teorię, ale i praktykę, trybie ich zdobywania, w zamian za honorarium, w warunkach szczególnego rodzaju stosunku zaufania między wykonawcą a odbiorcą usług oraz z poszanowaniem prawa, zasad etycznych i deontologicznych³². Ze względu na wspomniany brak definicji legalnej wolnego zawodu istnieją praktyczne trudności z przyporządkowywaniem określonych rodzajów zawodów, w tym również prawniczych, do kategorii wolnych zawodów. Niemniej do tej kategorii zalicza się zawód adwokata, radcy prawnego oraz notariusza (z zastrzeżeniem wskazanym wyżej)³³. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że przedmiotowe wolne zawody są uznawane (o czym była wcześniej mowa) za zawody zaufania publicznego.

²⁹ J. Jacyszyn, *Wolny zawód w doktrynie (w:) Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004.

³⁰ Tamże, s. 18.

³¹ K. Wojtczak, *Zawód i jego...*, s. 112.

³² J. Borowicz, *Wykonywanie...*, s. 25.

³³ Tamże, s. 73; por. także opracowania: W. Boć, *Status prawny notariusza*, Wrocław 2010; J. Jacyszyn, *Notariusz zawodem zaufania publicznego (w:) Nowoczesny notariat w bezpiecznym państwie. III Kongres notariuszy RP. Referaty i opracowania*, pod red. R. Szytyka, Warszawa-Kluczbork 2006; A. Kidyba, *Radca prawny...*, *passim*; P. Kuczma, *Adwokat jako zawód zaufania publicznego w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Palestra 2012, nr 3–4.

Na tle sformułowanych wyżej cech wolnych zawodów w praktyce pojawia się wiele problemów dotyczących ich wykonywania. Koncentrują się one z reguły wokół kryterium samodzielności oraz odpłatności. Jak wskazuje E. Kosiński, występowanie podległości czy nadzoru nie wyklucza zakwalifikowania danego zawodu do wolnego zawodu³⁴. Istotne w tym przypadku jest ponoszenie „pełnej odpowiedzialności osobistej, moralnej i zawodowej za wolne i całkowite wykonywanie swej dyscypliny”³⁵. Z kolei przy kryterium odpłatności świadczenia podkreśla się, że osoby wykonujące wolne zawody nie powinny przedkładać swego interesu nad interesy im powierzone, co w praktyce jest jednak pewną fikcją³⁶. Dlatego nie bez powodu stawia się pytanie, czy wolne zawody nie są obecnie tylko pewnym mitem, który został wykreowany celowo i świadomie w odniesieniu do pewnej kategorii zawodów, które wykonującym je ludziom nadawały określone, szczególne cechy bądź wymagały od nich specjalnych predyspozycji i kwalifikacji etycznych, przez co następowała „pewna mitologizacja zawodowa uwzględniająca systemy personifikacji, alegorii i symboliki, które wyrażały stosunek człowieka do świata, w tym także do wykonywania określonego zawodu”³⁷.

---

³⁴ E. Kosiński, *Prawny status...*, s. 15.

³⁵ Tamże.

³⁶ K. Wojtczak, *Zawód i jego...*, s. 74.

³⁷ J. Jacyszyn, *Wolny zawód...*, s. 15.

ROZDZIAŁ 2

GENEZA I EWOLUCJA REGULACJI PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH WYKONYWANIA ZAWODÓW PRAWNICZYCH

Maciej Jakub Zieliński, Dominik Wajda, Mariusz Sztorc, Katarzyna Bomba

2.1. ZAWODY PRAWNICZE WYKONYWANE W RAMACH SŁUŻBY PUBLICZNEJ

2.1.1. SĘDZIOWIE

2.1.1.1. GENEZA JURYDYCACJI I PROFESJONALIZACJI ZAWODU SĘDZIEGO

Potrzeba rozstrzygnięcia sporów przez osoby niezwiązane z żadną ze stron pojawiła się wraz z powstaniem pierwotnych społeczności ludzkich. Wszędzie bowiem tam, gdzie ludzie wchodzą ze sobą w interakcje społeczne, dochodzi do konfrontacji pragnień i potrzeb, co stanowi podatny grunt do powstania konfliktu. Mimo to do wyodrębnienia zawodu sędziego, zajmującego się stałym i profesjonalnym rozwiązywaniem konfliktów międzyludzkich, doszło dość późno. Początkowo ich rozwiązywanie pozostawiano przywódcom plemiennym, a wraz ze wzrostem poziomu organizacji społecznej – władcom. Warto w tym kontekście wspomnieć, że w Starym Testamencie określenia „sędzia” (hebr. שופט) używano dla opisu władców sprawujących nad ludem Izraela zarówno przywództwo, jak i władzę sądowniczą¹.

Wraz ze wzrostem stopnia zorganizowania społeczeństwa, a następnie państwa osobiste sprawowanie władzy sądowniczej przez władcę stopniowo stawało się niewykonalne. Jednocześnie zaczęto rozróżniać spory odnoszące się do praw i obowiązków o charakterze majątkowym i te dotyczące ukarania sprawcy przekroczenia przeciwko władcy lub społeczności. Nie doprowadziło to jednak do wyodrębnienia klasy osób zajmujących się zawodowo rozstrzygnięciem sporów. W klasycznym okresie rozwoju prawa rzymskiego, obejmującym czas od początków pryncypatu do objęcia władzy przez cesarza Dioklecjana, spory cywilne były rozstrzygane przez niezawodowych sędziów, powoływanych do rozstrzygnięcia konkretnej sprawy, niekiedy czyniących to w składach kole-

---

¹ Sdz 10,1-5; 12,8-15.

gialnych, ale częściej jednoosobowo². Jak podkreślano, sędziowie wybierani przez strony procesowe dawali w maksymalnym stopniu gwarancje bezstronności, a jako osoby prywatne byli też wolni od jakiegokolwiek wpływu czynników administracyjnych na ostateczną decyzję, jaką był wyrok³. Taki status sędziego pociągał jednak za sobą także pewne niedogodności. Sędziowie ponosili bowiem wobec stron postępowania odpowiedzialność własnym majątkiem za niewydanie wyroku w sytuacji, gdy powinien był on zostać wydany⁴.

W okresie dominatu władza sądownicza była sprawowana przez urzędników realizujących jednocześnie zadania władzy wykonawczej. Sądownictwo niższego szczebla sprawowali urzędnicy miejscy, którzy orzekali w sprawach cywilnych i karnych zagrożonych karą grzywny. Sądownictwo w poważniejszych sprawach cywilnych i karnych sprawował zarządca prowincji, a władzę sądowniczą wyższego szczebla sprawowali wikariusze i cesarz⁵.

W okresie średniowiecza sposób sprawowania władzy sądowniczej determinowany był przez panujący wówczas system feudalny. Inwestytura lenna wiązała się bowiem nie tylko z obowiązkiem uczestnictwa w sądzie lennym, ale także wymierzania sprawiedliwości w stosunku do poddanej ludności. Przykładowo w państwie frankońskim władzę sądowniczą sprawował hrabia lub jego zastępca na zgromadzeniach centralnych, w których brali udział wszyscy wolni⁶. Spośród nich dobierano osoby cieszące się zaufaniem ogółu, których zadaniem było proponowanie wyroku, który zgromadzenie mogło przyjąć lub odrzucić⁷. W czasach Karola Wielkiego zarzucono praktykę dobierania *ad hoc* mężów zaufania, zastępując ich stałymi ławnikami, mianowanymi dożywotnio przez hrabiego na zgromadzeniu, z reguły spośród właścicieli ziemskich. Niezależnie od tego funkcjonował sąd królewski, obradujący pod przewodnictwem króla i złożony z przebywających z nim na dworze możnych, który z czasem został zorganizowany jako sąd stały⁸.

Wraz z rozwojem stosunków feudalnych i towarzyszącym temu procesowi rozwojem władztwa terytorialnego doszło do wykształcenia się odrębnego sądownictwa dla poszczególnych stanów⁹. Zwierzchnictwo

² E. Metzger, *Remedy of prohibition against Roman judges in civil trials* (w:) *Judges and Judging in the History of the Common Law and Civil Law*, pod red. P. Branda, J. Getzlera, Cambridge 2012, s. 177.

³ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 2005.

⁴ E. Metzger, *Remedy of prohibition...*, s. 182–187.

⁵ K. Koranyi, *Powszechna historia państwa i prawa w zarysie*, t. 2, Warszawa 1955, s. 14.

⁶ Tamże, s. 50.

⁷ Tamże, s. 51.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s. 124.

nad sądami powierzono panom terytorialnym, co siłą rzeczy skutkowało funkcjonowaniem wielopoziomowej struktury sądownictwa. Na jej szczycie zwykle znajdował się sąd dworski, który w procesie ewolucji wykształcił się z instytucji rady królewskiej (*curia regis*), złożonej z wasali królewskich i mającej za zadanie doradzanie monarsze. Rosnący stopień skomplikowania stosunków państwowych wymusił z jednej strony wprowadzenie możliwości odwołania do sądu królewskiego, z drugiej zaś podział tego organu na wyspecjalizowane gremia, co było szczególnie widoczne na przykładzie Francji, gdzie pomiędzy 1254 i 1260 r. król Ludwik IX wydzielił z rady funkcję sądowniczą, kształtując w ten sposób radę prawa, która mogła obradować nawet bez obecności króla, co skutkowało wykształceniem się instytucji Parlement de Paris – pierwszego sądu dla całego królestwa¹⁰. Towarzyszył temu proces zastępowania wasali przez urzędników królewskich, sprzyjający jednocześnie profesjonalizacji członków rady prawa (*maîtres*)¹¹. W połowie XV w. członkowie Parlement de Paris, tzw. *parlementaires*, jak wszyscy urzędnicy królewscy, zostali uznani za nieusuwalnych z urzędu. Sam zaś parlament został zorganizowany na podstawie wydanego w 1543 r. *Ordonnance ou Établissements pour la réformation de la justice* z Montils-lès-Tours, który pozwolił na dokooptowanie do składu rady nowych członków. Dało to początek kształtowaniu się stanu sędziowskiego (*gens du Parlement, noblesse de robe*)¹² z rozległymi przywilejami i jasno zdefiniowaną ścieżką kształcenia zawodowego w kolegiach paryskich, studiami prawa kanonicznego w Paryżu i prawa rzymskiego w Orleanie¹³.

W Niemczech początków jurydyzacji zawodu sędziego można doszukiwać się w utworzeniu przez Fryderyka II w 1235 r. sądu dworskiego Rzeszy (*Reichshofgericht*). W sądzie tym, wspólnie z cesarzem, zasiadali sędziowie dworscy (*Hofrichter*). Urząd ten został ustanowiony w ramach próby nadania sądowi nadwornemu stałej organizacji na wzór sycylijski¹⁴. Pozycja sędziego dworskiego znacznie różniła się od pozycji wasala. Po pierwsze Konstytucja cesarska z 1235 r. wymagała, by sędzia dworski był człowiekiem wolnym (*liberae conditionis*). W przeciwieństwie do lenna, które było z reguły trwałe i dziedziczne, urząd sędziego dworskiego był nadawany na czas określony¹⁵. Również sam akt powołania sę-

¹⁰ U. Muessig, *Superior courts in early-modern France, England and the Holy Empire* (w:) *Judges and Judging in the History of the Common Law and Civil Law*, pod red. P. Branda, J. Getzlera, Cambridge 2012, s. 211.

¹¹ Tamże, s. 212.

¹² Tamże, s. 212–213.

¹³ Tamże, s. 212.

¹⁴ Tamże, s. 125.

¹⁵ W. Jaśkiewicz, *Studia nad sytuacją prawną pracowników państwowych*, t. 1, Poznań 1961, s. 10.

dziego dworskiego istnie różnił się od inwestytury lennej zarówno pod względem treści, jak i skutków prawnych. Inwestytura skutkowała bowiem nabyciem urzędu, władzy rycerskiej i sądowniczej. Z kolei akt obsady urzędu sędziego dworskiego kreował dlań jedynie obowiązek służby, który nie tylko odnosił się do funkcji jurysdykcyjnej, lecz rozciągał się na całe zachowanie sędziego (*pflicht des Wohlverhaltens*)¹⁶. Za naruszenie tego obowiązku sędzia dworski nie odpowiadał przed sądem lennym, ale bezpośrednio przed cesarzem, który mógł go pozbawić urzędu¹⁷.

Genezy współczesnego ujęcia statusu sędziego należy z kolei upatrywać w okresie państwa absolutnego. Przyczyny takiego stanu rzeczy wydają się złożone. Omawiany okres charakteryzował się scaleniem rozdrobnionych państw feudalnych w duże organizmy państwowe i wzmocnieniem pozycji władcy. Stopniowemu zanikowi zaczęło więc ulegać prawo zwyczajowe, które ustępowało miejsca prawu stanowionemu przez monarchę¹⁸. Równoległe postępował proces przekształcania gospodarki z naturalnej¹⁹ w towarowo-pieniężną. Skutkowało to z jednej strony jurydyzacją coraz to nowych dziedzin życia społecznego i gospodarczego, z drugiej zaś profesjonalizacją aparatu odpowiedzialnego za egzekwowanie prawa. Praca w sądownictwie zaczęła wymagać odpowiedniego przygotowania teoretycznego sędziów, którzy stawali się fachowcami w swym zawodzie. Pełnienie funkcji sędziowskiej stało się zaś podstawowym źródłem utrzymania sędziego.

2.1.1.2. EWOLUCJA REGULACJI PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH WYKONYWANIA ZAWODU SĘDZIEGO NA ZIEMIACH POLSKICH

2.1.1.2.1. UWAGI WSTĘPNE

Rozważania dotyczące ewolucji przepisów regulujących wykonywanie zawodu sędziego na ziemiach polskich należy rozpocząć od omówienia regulacji obowiązujących w momencie odrodzenia się polskiej państwowości. Należy bowiem podkreślić, że kształt wypracowanych w okresie międzywojennym regulacji prawnych inspirowany był raczej rozwiązaniami obowiązującymi w państwach zaborczych, a nie tradycją I Rzeczypospolitej. Okres zaborów przerwał bowiem ich ewolucję. Status sędziów w czasach przedzoborowych był zresztą na tyle daleki

¹⁶ W. Jaśkiewicz, *Studia nad sytuacją...*, s. 9.

¹⁷ Tamże, s. 10.

¹⁸ O. Mayer, *Deutsches Verwaltungsrechts*, Leipzig 1985, s. 25 i n.

¹⁹ Szerzej na temat pojęcia gospodarki naturalnej zob. J. Beksiak, *Ekonomia. Kurs podstawowy*, Warszawa 2014, s. 41.

od współczesnego zawodowego charakteru służby sędziowskiej, że jego analiza nie wniosłaby zbyt wiele do zrozumienia kierunku ewolucji przepisów regulujących wykonywanie zawodu sędziego.

2.1.1.2.2. STATUS SĘDZIÓW W REGULACJACH OBOWIĄZUJĄCYCH W POCZĄTKOWYM OKRESIE PO ODZYSKANIU PRZEZ POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI

W początkowym okresie po odrodzeniu się polskiej państwowości w 1918 r. status sędziów nie był unormowany w sposób jednolity. W poszczególnych zaborach obowiązywały bowiem różne regulacje prawne w tym zakresie. Posiadały jednak pewne elementy wspólne, kształtując – w duchu właściwym dla monarchii absolutnych – pozycję sędziego jako urzędnika państwowego²⁰.

W momencie odzyskania niepodległości przez Polskę na ziemiach dawnego Królestwa Polskiego obowiązywały uchwalone w dniu 18 lipca 1917 r. przez Tymczasową Radę Stanu Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskiem wraz z przepisami wykonawczymi²¹. Tymczasowa Rada Stanu nie była organem władzy wykonawczej, stąd też wydane przez nią akty wymagały nadania im mocy prawnej przez generał-gubernatora, co w odniesieniu do powołanych przepisów nastąpiło rozporządzeniem ogólnym z dnia 11 sierpnia 1917 r.²² Na mocy tego ostatniego z dniem 1 września 1917 r. urzędowanie rozpoczęły sądy pokoju, sądy okręgowe, sądy apelacyjne i Sąd Najwyższy.

Zawarta w Przepisach tymczasowych regulacja dotycząca statusu sędziów była dość skąpa. Stosownie do art. 14 sędziowie byli „urzędnikami Korony Polskiej”. W art. 15 deklarowano zaś, że wszyscy sędziowie będą powołani na czas nieokreślony, niemniej jednak zastrzeżono, że ich „odwołanie zależy od władzy mianującej”. Przepisy tymczasowe wymagały,

²⁰ S. Dąbrowski, *Niezależność sędziowska a podział władz (w:) Niezależność sądownictwa i zawodów prawniczych jako fundamenty państwa prawa. Wyzwania współczesności*, pod red. M. Niziołek, T. Wardyńskiego, Warszawa 2009, s. 117.

²¹ Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. Nr 1, Dział I, poz. 1; dalej Przepisy tymczasowe; Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów Królestwa Polskich, Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. z 1917 r. Nr 1, Dział I, poz. 2; Przepisy tymczasowe o wynagradzaniu urzędników wymiaru sprawiedliwości w Polsce, Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. z 1917 r. Nr 1, Dział I, poz. 3; Przepisy przechodnie do ustawy postępowania karnego, Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. z 1917 r. Nr 1, Dział I, poz. 4; Przepisy przechodnie do ustawy postępowania cywilnego, Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. z 1917 r. Nr 1, Dział I, poz. 5; Przepisy przechodnie do kodeksu karnego, Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. z 1917 r. Nr 1, Dział I, poz. 6; Przepisy tymczasowe o kosztach sądowych, Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. z 1917 r. Nr 1, Dział I, poz. 7.

²² Dz. Rozp. dla J-G Warsz. Nr 84, poz. 351.

aby Prezesi i sędziowie SN byli powoływani spośród osób wyróżniających się znajomością teoretyczną i praktyczną prawa (art. 16). W odniesieniu zaś do prezesów i sędziów sądów apelacyjnych i okręgowych oraz sędziów śledczych i sędziów pokoju w sądach, przy których istniały urzędy hipoteczne, obowiązywał wymóg posiadania wykształcenia prawniczego i odpowiedniej praktycznej znajomości prawa (art. 18 ust. 1 Przepisów tymczasowych). Wprowadzono przy tym swoistą regulację intertemporalną, dając możliwość dalszego pełnienia urzędu przez sędziów powołanych wcześniej, nawet jeżeli nie posiadali oni wykształcenia prawniczego (art. 18 ust. 2 Przepisów tymczasowych). Przewidziano także aplikację sądową, mającą stanowić dla osób posiadających wykształcenie prawnicze okazję do „zdobycia praktycznej znajomości prawa obowiązującego potrzebnej do objęcia stanowisk sędziowskich” (art. 19 Przepisów tymczasowych). Zasady aplikacji unormowano jednak dopiero w dekreście Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. o aplikacji sądowej²³.

Z uwagi na niedostatki regulacji prawnych, istotną rolę w zakresie nominowania sędziów odgrywała praktyka kształtowana przez ogólniki Departamentu Sprawiedliwości. W jednym z nich zalecano, aby na każde wolne stanowisko sędziowskie w Sądzie Najwyższym, apelacyjnym i okręgowym posiedzenia ogólne połączonych wydziałów właściwego sądu przedstawiały po trzech kandydatów. Wprowadzicie Dyrektor Departamentu Sprawiedliwości nie był związany tym wskazaniem i mógł nominować innego kandydata, jednak w drodze zwyczaju przyjęto, że minister wybierał kandydatów tylko spośród przedstawionych mu przez posiedzenie ogólne połączonych wydziałów, zwykle nominując tego, który wskazany był na pierwszym miejscu²⁴.

Nieco bardziej rozbudowana była regulacja dotycząca odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, która w istotny sposób wpływała na kształtowanie się statusu sędziego. Przepisy tymczasowe przewidywały, że sądem dyscyplinarnym dla sędziów SN i apelacyjnego oraz prezesów, wiceprezesów sądów okręgowych był Sąd Najwyższy „w izbach połączonych”, dla wszystkich zaś innych sędziów – właściwy sąd apelacyjny „w komplecie, złożonym z pięciu sędziów” (art. 28). Śledztwa w sprawach dyscyplinarnych prowadziła władza nadzorczą obwinionego, a oskarżycielem przed sądem dyscyplinarnym był prokurator przy właściwym sądzie dyscyplinarnym (art. 29 ust. 1 Przepisów tymczasowych). Postępowanie przed sądem dyscyplinarnym było jednoinstancyjne i było prowadzone niepublicznie (art. 29 ust. 2 Przepisów tymczasowych). Karami dyscyplinarnymi były grzywna do wysokości 500 marek

²³ Dz. Praw P. Pol. Nr 18, poz. 225.

²⁴ A. Mogilnicki, *Niezawisłość sędziów w nowym ustroju sądowym*, Warszawa 1928, s. 5.

polских, nagana, przeniesienie, na własny koszt, na inne miejsce służbo-
we i usunięcie ze służby (art. 30 Przepisów tymczasowych). W razie cięż-
kich uchybień służbowych lub popełnienia przestępstwa władza nadzor-
cza mogła zawiesić obwinionego sędziego w czynnościach służbowych,
co mogło być połączone z częściowym lub całkowitym wstrzymaniem
wypłaty pensji. Decyzja w tym przedmiocie podlegała zaskarżeniu do
właściwego sądu dyscyplinarnego, co nie wstrzymywało jednak jej wy-
konania (art. 31 Przepisów tymczasowych).

Z punktu widzenia statusu sędziów istotną rolę odgrywała także
Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów byłego Królestwa z 1917 r.²⁵
W przepisach tytułu I działu II tego aktu prawnego uregulowano dzia-
łalność sędziowskich ciał kolegialnych. Ich analiza wskazuje, że model
działalności sądów w Królestwie Polskim oparty był na zasadzie samo-
rządności. Wyróżniano bowiem trojakiemu rodzaju posiedzenia: sądo-
we, gospodarcze i ogólne połączonych wydziałów (art. 9 Tymczasowej
instrukcji). Posiedzenia gospodarcze służyły m.in. wstępnemu dysku-
towaniu projektów szczegółowych instrukcji sądowych oraz wstępnemu
rozważaniem spraw dyscyplinarnych osób urzędujących w sądach. Z ko-
lei w posiedzeniach ogólnych połączonych wydziałów sądu uczestniczyli
wszyscy urzędujący w nim sędziowie. Do kompetencji takich posiedzeń
należało m.in.: wybór kandydatów na wakujące stanowiska sędziowskie,
oznaczanie terminu ferii sądowych, ostateczne decydowanie o treści in-
strukcji sądowych, rozpatrywanie sprawozdań obiegu spraw w sądzie,
podział przewodniczących i sędziów między poszczególne wydziały.

Tymczasowa instrukcja przyznawała sędziom prawo do sześcioty-
godniowych ferii w okresie pomiędzy 15 czerwca a 15 września. Urlopu
udzielały sędziom co do zasady zgromadzenia ogólne sędziów, a urlo-
pów dłuższych niż cztery tygodnie – Departament Sprawiedliwości
(art. 34 Tymczasowej instrukcji). W pozostałym zakresie nadzór nad dzia-
łalnością sędziów sprawowali prezesi sądów, którzy „w szczególności
pilnowali ścisłego wykonywania przez [...] [nich – dop. M.J.Z.] swoich
obowiązków, badali wnoszone przeciw [...] [nim – dop. M.J.Z.] zażale-
nia, przez odpowiednie zarządzenia usuwali wszelkie nieprawidłowo-
ści” (art. 39 Tymczasowej instrukcji). Prezesi sądów zarządzali ponadto
sprawami dotyczącymi stanu służby sędziów, stosując przy tym przepisy
ustawy z dnia 10 marca 1859 r. o służbie cywilnej w Królestwie Polskim
(art. 41). Odrębnie uregulowano natomiast w Tymczasowej instrukcji
status sędziów śledczych, których zobowiązano do zamieszkiwania we
wskazanych miejscowościach i wykonywania czynności śledczych w wy-

²⁵ Dz. Urz. Dep. Spraw. Tymcz R. St. Kr. Pol. Nr 2, poz. 4; dalej Tymczasowa instrukcja.

znaczonych rewirach (art. 67). Przewidziano także zwrot kosztów podróży i diety dla sędziów śledczych wyjeżdżających na miejsce przestępstwa (art. 70 Tymczasowej instrukcji).

Znacznie bardziej rozbudowane były regulacje płacowe zawarte w Przepisach tymczasowych o wynagradzaniu urzędników wymiaru sprawiedliwości w Polsce, które zostały uchwalone równocześnie z Przepisami tymczasowymi o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskiem. Dzieliły one sędziów na kilka kategorii, od których zależało wynagrodzenie (art. 1 Przepisów tymczasowych o wynagradzaniu). Do osobnych kategorii zaliczono np. Prezesów SN, prezesów sądów apelacyjnych i sędziów SN, prezesów i wiceprezesów sądów okręgowych, sędziów sądów okręgowych, sędziów śledczych i sędziów pokoju. Zgodnie z art. 2 Przepisów tymczasowych o wynagradzaniu wynagrodzenie sędziów składało się z pensji zasadniczej i dodatku drożyznianego, ustalonego tymczasowo do 1 lipca 1919 r. Ta pierwsza była uzależniona od kategorii, do której przypisany był dany sędzia, oraz jego wieku (art. 3 Przepisów tymczasowych o wynagradzaniu). Przykładowo pensja zasadnicza Prezesów SN wynosiła 11 400 marek, prezesów sądu apelacyjnego i sędziów SN – 9000 marek, prezesów sądów okręgowych i sędziów sądów apelacyjnych – od 7200 do 8400 marek, a sędziów sądów okręgowych, sędziów śledczych i sędziów pokoju – od 5400 do 6600 marek. Dodatek drożyzniany podlegał różnicowaniu w zależności od sytuacji rodzinnej uprawnionego. Najniższy dodatek otrzymywał sędzia bezżenny, wyższy – żonaty lub wdowiec, najwyższy zaś – żonaty lub wdowiec posiadający co najmniej troje dzieci (art. 4 Przepisów tymczasowych o wynagradzaniu). Pierwszy Prezes SN, prezesi sądów apelacyjnych oraz okręgowych mieli ponadto prawo do specjalnego dodatku na koszty reprezentacji (art. 7 Przepisów tymczasowych o wynagradzaniu). Sędziowie pokoju w okręgach wiejskich nie otrzymywali dodatku drożyznianego (art. 8 Przepisów tymczasowych o wynagradzaniu).

Również w zaborze austriackim sędziowie byli, zgodnie z ustawą z dnia 12 lipca 1872 r. regulującą prawo stron do wniesienia skargi z powodu naruszeń prawa popełnionych przez urzędników sądowych przy wykonywaniu ich urzędowej działalności, wydaną w celu wykonania art. 9 państwowej ustawy zasadniczej z dnia 21 grudnia 1867 r. o władzy sądowniczej²⁶, uznawani za urzędników (*richterliche Beamte*), podobnie jak sekretarze sądowi i notariusze. Choć wśród urzędników sądowych jedynie sędziom ustawodawstwo austriackie gwarantowało niezależność

²⁶ Gesetz, womit zur Durchführung des Artikels 9 des Staatsgrundgesetzes vom 21. December 1867 (R.G.B.L. Nr 144) über die richterliche Gewalt, das Klagerecht der Parteien wegen der von richterlichen Beamten in Ausübung ihrer amtlichen Wirksamkeit zugefügten Rechtsverletzungen geregelt wird, R.G.B.L. Nr 112/1872.

(art. 6 ust. 1 państwowej ustawy zasadniczej z dnia 21 grudnia 1867 r. o władzy sądowniczej²⁷), pod innymi względami ich status był w istocie jednolity²⁸. Z tego też względu nie przewidywano w ustawodawstwie austro-węgierskim żadnych form samorządności sędziowskiej. Z odrębności właściwych dla sędziów należy wymienić gwarancję dożywotniej nominacji dokonywanej przez cesarza lub w jego imieniu (art. 5 ustawy o władzy sądowniczej). W praktyce jednak o nominacjach sędziowskich i awansach decydował minister sprawiedliwości²⁹. Późniejsza ustawa z dnia 27 listopada 1896 r. o składzie i organizacji wewnętrznej oraz regulaminie sądów (ustawa o ustroju sądów)³⁰ powierzyła mu zresztą nadzór nad działalnością administracyjną sądów (*Justizverwaltung*). Pewne uprawnienia nadzorcze przysługiwały także sądom wyższym i ich prezesom. W ramach sprawowanego nadzoru wspomniane organy mogły nakładać na podległych sobie urzędników sądowych nagany i kary pieniężne, a także żądać sprawozdań odnoszących się do poszczególnych spraw (zob. § 76, 77, 63 ustawy o ustroju sądów).

Artykuł 6 ust. 2 ustawy o władzy sądowniczej gwarantował sędziom, że ich złożenie z urzędu może nastąpić tylko w wypadkach przewidzianych ustawą i tylko na podstawie orzeczenia sądowego. Przewidywano też możliwość tymczasowego usunięcia z urzędu (*zeitweise Enthebung derselben vom Amte*), które mogło nastąpić w drodze zarządzenia kierownictwa sądu (*Gerichtsvorstand*) lub sądu wyższej instancji „z jednoczesnym skierowaniem sprawy do właściwego sądu”. Wyjątkiem od zasady nieusuwalności była też możliwość przeniesienia na inne stanowisko lub w stan spoczynku „wskutek zmian w organizacji sądów”. Za taką zmianę uznawano każdą zmianę terytorialną dwóch lub więcej okręgów sądów kolegialnych pierwszej instancji³¹. Co jednak ciekawe, w późniejszym okresie w cesarstwie austro-węgierskim uchwalano ustawy czasowo ograniczające gwarancje nieusuwalności wynikające z art. 6 ust. 2 ustawy o władzy sądowniczej.

Również w zaborze austriackim sędziowie podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej. Zasady tej odpowiedzialności uregulowano w ustawie z dnia 21 maja 1868 r. o postępowaniu dyscyplinarnym wobec

²⁷ Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die richterliche Gewalt, RGBl. Nr 144.

²⁸ Por. F. Kasperek, *Prawo polityczne ogólne z uwzględnieniem austriackiego razem ze wstępną nauką ogólną o państwie*, t. II, Kraków 1877, s. 699 i n.

²⁹ S. Car, *Sposób powoływania sędziów na urzędy sędziowskie*, *Gazeta Sądowa Warszawska* 1926, s. 420.

³⁰ Gesetz von 27. November 1896 womit Vorschriften über die Besetzung, innere Einrichtung und Geschäftsordnung der Gerichte erlassen werden (Gerichtsorganisationsgesetz), RGBl. Nr 217.

³¹ F.K. Fierich, *Nauka o sądach cywilnych*, cz. I, Kraków 1911, s. 159–160.

urzędników sądowych i ich przymusowym przeniesieniu na inne stanowisko lub w stan spoczynku³². Jakkolwiek akt ten odnosił się do wszystkich urzędników sądowych, to wyróżniano w jej przepisach „niezależnych urzędników sądowych”, które to pojęcie obejmowało prezesów, wiceprezesów, sądów okręgowych i tych, którym przyznano prawo do głosowania w sądzie. Ustawa regulowała dwa rodzaje naruszeń powodujących pociągnięcie sędziego do odpowiedzialności – przewinienia porządkowe (*Ordnungswidrigkeiten*) oraz występki służbowe (*Dienstvergehens*), choć rozróżnienie między nimi nie było klarowne, co spotkało się z krytyką wkrótce po uchwaleniu ustawy³³. Za te pierwsze orzekano kary porządkowe, do których zaliczano upomnienie (*Mahnung*) i naganą. Wymierzał je zwierzchnik sądu, przy czym tylko w przypadku tej drugiej kary istniał obowiązek wysłuchania sędziego przed jej nałożeniem. Podobnie droga odwoławcza przysługiwała jedynie w przypadku nagany (§ 3 i 4 ustawy). Katalog sankcji dyscyplinarnych wymierzanych za występki służbowe obejmował: 1) przeniesienie na inne miejsce służbowe bez obniżenia rangi, przy czym w takim przypadku koszty relokacji ponosił ukarany, 2) przeniesienie w stan spoczynku wraz z obniżeniem świadczeń przysługujących z tego tytułu, 3) złożenie z urzędu połączone z utratą uprawnień związanych ze stan spoczynku. W sprawach występków służbowych orzekały senaty dyscyplinarne działające stale przy Sądzie Najwyższym i w każdym wyższym sądzie.

Z kolei w zaborze niemieckim w II połowie XIX w. doszło do wyraźnego wyodrębnienia sądownictwa z administracji. Uchwalona w 1877 r. ustawa o organizacji sądownictwa³⁴ wskazywała bowiem w art. 1, że władzę sądowniczą sprawują niezależne sądy podlegające wyłącznie prawu. Z zasadą niezawisłości sędziowskiej związana była dożywotnia nominacja (§ 6 ustawy) oraz nieusuwalność. Ustawa enumeratywnie wymieniała sytuacje, w których sędziowie, wbrew swojej woli, mogli zostać trwale lub tymczasowo złożeni z urzędu. Możliwe to było tylko na mocy orzeczenia sądowego i tylko z powodów i w formach określonych przez prawo. To samo dotyczyło przeniesienia na inne stanowisko lub w stan spoczynku. Podobnie jak w zaborze austriackim, w przypadku zmiany organizacji sądów lub ich okręgów, możliwe było zarządzenie przymuso-

³² Gesetz von 21. Mai 1868 betreffend die Disciplinarbehandlung richterlicher Beamten und die unfreiwillige Versetzung derselben auf eine andere Stelle oder in den Ruhestand, RGBl. Nr 46.

³³ K. Beliznai Bódi, *Die disziplinarische Verantwortlichkeit von Richtern in Ungarn in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, mit einem Überblick über die österreichische Regelung*, Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 2020, nr 1, s. 8.

³⁴ Gerichtsverfassungsgesetz vom 27. Januar 1877, RGBl. 1877, Nr. 4, S. 41–76.

wego przeniesienia do innego sądu lub usunięcie z urzędu z pozostawieniem pełnego wynagrodzenia (§ 8 ustawy).

Bardziej szczegółowo niż w innych państwach zaborczych, w ustawie o organizacji sądownictwa uregulowano wymogi kwalifikacyjne stawiane kandydatom na sędziów. Stosownie do art. 2 ustawy możliwość sprawowania wymiaru sprawiedliwości nabywało się w wyniku zdania dwóch egzaminów, poprzedzonych trzyletnimi prawniczymi studiami wyższymi, przy czym co najmniej trzy semestry musiały być realizowane na uniwersytecie niemieckim. Pomiędzy pierwszym a drugim egzaminem musiał upłynąć okres trzech lat, który miał być wykorzystany na służbę w sądach, a częściowo mógł być także wykorzystany w prokuraturze. Kwalifikacje do zajmowania stanowiska sędziowskiego posiadał także nauczyciel akademicki wykładający prawo na niemieckim uniwersytecie (*öffentliche Lehrer des Rechts an einer deutschen Universität*) – § 4 ustawy³⁵.

Ustawa o organizacji sądownictwa ustanawiała także zakaz wyłączenia drogi sądowej w sprawach roszczeń sędziów wynikających ze stosunku służbowego (*Dienstverhältnis*), w szczególności dotyczących wynagrodzenia czy emerytury (§ 9 ustawy). Pojęcie stosunku służbowego wykształciło się w Prusach w XVIII w., kiedy zaczęto w ten sposób określać więź między urzędnikami a królem po tym, jak straciła ona czysty charakter umowy prawa prywatnego³⁶. Jego istoty początkowo upatrywano w konstrukcjach opartych na rzymskich instytucjach prawnych. Odwoływano się m.in. do instytucji zlecenia (*mandatum*), wskazując na podobieństwa między pozycją mandatariusza a osobą pozostającą w stosunku służby³⁷. Nawiązywano także do instytucji *precarium*, akcentując w ten sposób majątkowy charakter urzędu, postrzeganego w kategoriach *res*³⁸ czy *locatio conductio operarum*, podkreślając tym samym odpłatny charakter służby³⁹. Następnie stosunek służbowy próbowano definiować przez pryzmat umowy służby państwowej (*Staatsdienstvertrag*), zaznaczając wyraźną dominację w tym stosunku elementów publicznoprawnych nad prywatnoprawnymi i akcentując jego związek z prawem państwowym⁴⁰. W takim ujęciu stosunek służbowy był następstwem zawarcia między państwem a poddanym umowy, na mocny której pierwszeństwo dawano interesom państwa w przypadku ich kolizji z interesami pod-

³⁵ Rozwiązanie to recypowano następnie w prawie austriackim (§ 4 ustawy z dnia 27 listopada 1896 r. zawierającej przepisy o obsadzeniu i o wewnętrznym urządzeniu sądów, tudzież o porządku czynności w sądach (ustawa o organizacji sądów), Dz. U. P. 1896 cz. LXXXI nr 217.

³⁶ W. Jaśkiewicz, *Studia nad sytuacją...*, s. 13–14 i powołana tam literatura.

³⁷ Tamże, s. 22–23.

³⁸ Tamże, s. 23.

³⁹ Tamże, s. 24.

⁴⁰ Tamże, s. 29.

danego⁴¹. Przedmiotem umowy był urząd, którego sprawowanie podporządkowane było dobru państwa. W konsekwencji, w teorii umowy służby państwowej, osoba związana z państwem stosunkiem służbowym miała obowiązek czynić wszystko, co jest konieczne dla osiągnięcia tego celu i powstrzymać się od działań, które dobru państwa mogły szkodzić⁴². Na początku XIX w. popularność zyskały z kolei te poglądy, które odrzucały jakiegokolwiek odwołania do konstrukcji umowy. Akcentowały one profesjonalny charakter służby, upatrując w przyjęciu do niej rodzaju koncesji na wykonywanie zajęć zarobkowych, udzielanej na mocy jednostronnego oświadczenia władcy⁴³. W tym nurcie zaczęto postrzegać wykonywanie służby, także sędziowskiej, w kategoriach zawodu⁴⁴. W ramach proponowanych typologii służbę sędziowską lokowano jako typ służby cywilnej, przeciwstawiając ją służbie urzędników administracyjnych⁴⁵. Natura służby sędziowskiej miała się zasadzać na pracy na rzecz państwa, które uosabiał król, połączonej ze szczególnym obowiązkiem wierności i posłuszeństwa oraz wykonywaniem funkcji państwa, świadczonej w sposób regularny, trały i obejmujący całą działalność życiową sędziego jako urzędnika⁴⁶. Kolejni teoretycy niemieccy, akceptując tezę o publicznoprawnym charakterze stosunku służbowego, wskazywali na występowanie w nim elementów prywatnoprawnych, mających charakter uprawnień osobistych, takich jak prawo do uposażenia, naprawienia szkód poniesionych w związku ze sprawowaniem urzędu czy prawa honorowe, takie jak tytuł i ranga⁴⁷. W konsekwencji, zdaniem H.A. Zacharii, tego rodzaju prawa w razie ich nabycia mogły być odebrane wyłącznie na drodze sądowej (*durch Urtheil und Recht*)⁴⁸. Koncepcja ta miała duży wpływ na kształtowanie zarówno rozwiązań niemieckich, jak i późniejszych rozwiązań polskich. Została bowiem recypowana także przez następnych przedstawicieli doktryny niemieckiej, upatrujących na powrót istoty służby cywilnej w umowie o charakterze publicznoprawnym. Przykładowo F. Schmitthener, stojąc na stanowisku, że materialnoprawną podstawę stosunku służbowego stanowi umowa w sensie materialnym⁴⁹, podnosił, że wszystkie jego elementy, takie jak tytuły, uposażenie,

⁴¹ Tamże, s. 30.

⁴² Tamże, s. 33.

⁴³ Tamże, s. 36–37.

⁴⁴ C.T. Perthes, *Der staatsdienst in Preussen, ein Beitrag zum deutschen Staatsrecht*, Hamburg 1838, s. 22 i n.

⁴⁵ Tamże, s. 34.

⁴⁶ Tamże, s. 23 i 44.

⁴⁷ H.A. Zachariä, *Deutsches Staats- und Bundesrecht*, Göttingen 1842, s. 30 i n.

⁴⁸ Tamże, s. 74.

⁴⁹ F. Schmitthener, *Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechtes*, Giesen 1845, s. 283 i n.

uposażenie emerytalne, mają charakter praw publicznych, które mogą być dochodzone na drodze sądowej i pod tym względem nabierają cech prywatnoprawnych⁵⁰. Również H. Rehm, opowiadając się za konstrukcją umowy mieszanej, silnie akcentował istnienie w stosunku służbowym zarówno elementów publiczno-, jak i prywatnoprawnych. Do tych pierwszych zaliczał obowiązki służbowe oraz uprawnienia związane z ich realizacją, takie jak prawo do szczególnej ochrony, do tytułu i zwrotu kosztów poniesionych w interesie służby; prywatnoprawny charakter miały mieć z kolei świadczenia o charakterze alimentacyjnych, takie jak uposażenie i uprawnienia emerytalne⁵¹. Jak widać rozróżnienie to znalazło swój wyraz w ustawie o organizacji sądownictwa.

W systemie niemieckim nie było natomiast miejsca na organy samorządu sędziowskiego, które posiadałyby jakikolwiek wpływ na administrowanie sądami i oddziaływanie w ten sposób na status sędziów czy ich powołanie bądź awansowanie.

Jak pokazuje dokonany wyżej przegląd regulacji obowiązujących w okresie bezpośrednio poprzedzającym odzyskanie przez Polskę niepodległości, rozwiązania obowiązujące na terenie poszczególnych rozwiązań oparte były na zasadniczo odmiennych założeniach. Rozwiązania przyjęte przez Tymczasową Radę Stanu silnie akcentowały odrębność władzy sądowniczej od innych władz, przewidując jednocześnie pewne zręby samorządności sędziowskiej z dość istotną rolą organów kolegialnych w zarządzaniu sądownictwem. Z kolei unormowania austriackie i niemieckie przyjmowały urzędniczy charakter służby sędziowskiej, dopuszczając jedynie odstępstwa w tym zakresie, jakie wynikały ze specyfiki działalności sędziów. We wszystkich zaborach przewidywano natomiast pewne gwarancje niezależności i niezawisłości, odnoszące się w szczególności do nieusuwalności i nieprzenoszalności sędziów. Choć rozwiązania obowiązujące w poszczególnych zaborach różniły się między sobą w szczegółach, wspólne było też podporządkowanie organizacyjne sądownictwa Ministrowi Sprawiedliwości, które zostało speyfikowane w wyniku uchwalenia kolejnych ustaw regulujących ustrój wymiaru sprawiedliwości.

2.1.1.2.3. STATUS SĘDZIÓW W ŚWIETLE REGULACJI KONSTITUCYJNYCH DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

W początkowym okresie po odzyskaniu niepodległości moc obowiązującą niektórych aktów normatywnych państw zaborczych rozcią-

⁵⁰ Tamże, s. 495 i n.

⁵¹ W. Jaśkiewicz, *Studia nad sytuacją...*, s. 51.

gano na inne obszary odrodzonego państwa. Przykładowo obowiązywanie przepisów tymczasowych rozszerzono na ziemie wschodnie, a regulacje z obszaru zaboru niemieckiego, obowiązujące w Wielkopolsce, recypowano na terenie Górnego Śląska⁵². Zasadnicze zręby nowych regulacji dotyczących wykonywania zawodu sędziego po odzyskaniu przez Polskę niepodległości unormowano już w przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.⁵³ Akt ten zerwał z tradycją państw zaborczych umiejscowienia sędziów w aparacie jednolitej władzy państwowej. W duchu monteskiuszowskiego podziału władz Konstytucja marcowa wprowadzała bowiem trójpodział władzy, przypisując władzy sądowniczej przymiot niezawisłości, rozumiany jako wyjęcie sędziów spod jakiegokolwiek wpływu czynników ubocznych⁵⁴.

W toku prac nad Konstytucją marcową postulowano, aby sędziowie sądów pierwszej instancji byli wybierani przez ludność, a jedynie sędziów wyższej instancji mianował Prezydent Rzeczypospolitej⁵⁵. Przeciw wybieralności sędziów podniesiono także argument, że wybieralni sędziowie pierwszej instancji pozostawaliby w zależności od wyborców, którzy po upływie kadencji wybieraliby sędziów na nowo. Odstraszałoby to profesjonalistów, niechętnych podejmowaniu niestałych i niepewnych urzędów. Wskazywano także na przykład sędziów pokoju w byłym Królestwie Polskim, którzy pochodzili wprawdzie z wyboru, ale nie byli prawnikami, przez co nie dawali gwarancji należytego rozstrzygnięcia trudnych spraw⁵⁶. Ostatecznie zrezygnowano z tego postulatu, podnosząc, że sędzia zawodowy przewyższa sędziego-laika, samo zaś sprawowanie wymiaru sprawiedliwości wymaga dużej znajomości prawa i oddania się służbie, z dala od wyborców i kandydowania⁵⁷.

W art. 76 Konstytucji marcowej przesądzono, że sędziów mianuje Prezydent Rzeczypospolitej, o ile ustawa nie zawiera innego postanowienia, jednakże sędziowie pokoju z reguły wybierani są przez ludność. Zastrzeżono też, że urząd sędziowski może objąć tylko osoba, odpowiadająca warunkom, przez prawo wymaganym. W art. 77 Konstytucji marcowej przewidziano z kolei, że sędziowie są niezawiśli w sprawowaniu swojego urzędu i podlegają tylko ustawom. Przepis ten wzorowano na

⁵² Zob. G. Ławnikowicz, *Idea niezawisłości sędziowskiej w porządku prawnym i myśli prawniczej II Rzeczypospolitej*, Toruń 2009, s. 178–180 i wskazane tam akty normatywne oraz literatura.

⁵³ Dz. U. Nr 44, poz. 267 z późn. zm.; dalej Konstytucja marcowa.

⁵⁴ S. Gołąb, *Organizacja sądów powszechnych*, Kraków 1938, s. 17.

⁵⁵ Zob. sprawozdanie stenograficzne z 206. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4 lutego 1921 r., <http://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra/publication/9002/edition/11563/content> (dostęp: 1.12.2021 r.), s. 43–44.

⁵⁶ Tamże, s. 33–34.

⁵⁷ S. Gołąb, *Organizacja sądów...*, s. 24.

austriackiej ustawie zasadniczej z 1867 r., na gruncie której niezawisłość rozciągała się na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości (*Gerichtsbarkheit*)⁵⁸. W polskiej literaturze „sprawowanie urzędu” definiowano jako wszelkie funkcje przydzielone sędziom w drodze ustaw, podkreślając, że zasada niezawisłości sędziowskiej nie wyłącza obowiązku wypełniania przez sędziów poleceń z zakresu administracji sądowej⁵⁹. Podkreślenia wymaga jednak, że dość wcześnie zaczęto dostrzegać trudności w rozgraniczeniu administracji sądowej od tego, co dzisiaj nazwalibyśmy sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości⁶⁰. Podział ten poddawany był zresztą krytyce. J. Jamontt wskazywał przykładowo, że absurdalne jest założenie, iż „w dziedzinie orzekania i wyrokowania sędziom *de iure* daje się niezawisłość, ale poza tą dziedziną niezawisłość ich od administracji ustaje nawet *de iure*”⁶¹.

Do gwarancji omawianej zasady zaliczano nieusuwalność sędziów, ich niezawieszalność, nieprzenoszalność i nietykalność⁶². Tę ostatnią przewidziano w art. 79 Konstytucji marcowej, zgodnie z którym sędziowie nie mogli być pociągani do odpowiedzialności karnej ani pozbawieni wolności bez uprzedniej zgody wskazanego przez ustawę sądu, o ile nie byli schwytani na gorącym uczynku, lecz i w tym wypadku sąd mógł zażądać niezwłocznie uwolnienia aresztowanego. Co się zaś tyczy zasady nieusuwalności, niezawieszalności i nieprzenoszalności, to w art. 78 Konstytucji marcowej przewidziano od nich wyjątki, odnoszące się do woli samego sędziego, orzeczenia sądu wydanego w przypadkach określonych w ustawie i zmiany organizacji sądów w drodze ustawy⁶³. Przepisy Konstytucji marcowej nie wymieniały wieku jako przesłanki usunięcia z urzędu, jednak – jak zauważał S. Gołąb – była to kwestia zastrzeżona do materii ustawowej w świetle art. 80 Konstytucji marcowej, który stanowił, że odrębne stanowisko sędziów, ich uprawnienia i obowiązki oraz uposażenie określa ustawa⁶⁴. Owa konstytucyjnie zagwarantowana odrębność stanowiska sędziowskiego miała z jednej strony wyeliminować jakiegokolwiek formy podległości służbowej, z drugiej strony zapobiec psychologii biurokratycznej, zgodnie z którą podległy kieruje się preferencjami przełożonego⁶⁵.

⁵⁸ S. Gołąb, *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1929, s. 5.

⁵⁹ S. Gołąb, *Organizacja sądów...*, s. 18.

⁶⁰ B. Wisznicki, *O usprawnienie działalności sądów*, Głos Sądownictwa 1930, s. 348.

⁶¹ J. Jamontt, *W obronie władzy sądowej*, Warszawa 1924, s. 11.

⁶² Tamże, s. 19.

⁶³ S. Gołąb, *Ustrój sądów...*, s. 18.

⁶⁴ Tamże, s. 19.

⁶⁵ Tamże, s. 20.

Powyższy przegląd jednoznacznie wskazuje, że u progu odzyskania niepodległości wyraźnie zarysowane były dwie odmienne tradycje kształtowania statusu sędziów. Pierwsza z nich, odwołująca się do tradycji państw niemieckiego obszaru kulturowego, a zatem Rzeszy i Austro-Węgier, sędziów postrzegała jako urzędników, dostrzegając wprawdzie pewne odrębności ich statusu, co jednak nie zmieniało zasadniczo przyjętej optyki. Druga, wyrosła w byłym zaborze rosyjskim na gruncie bynajmniej nierosyjskich aktów prawnych Tymczasowej Rady Stanu, silnie akcentowała odrębność sądów od pozostałych władz, przewidując ważną rolę dla organów kolegialnych w procesie sprawowania administracji sądowej i nominacji sędziów. Wspólny dla obu tych tradycji był natomiast przemożny wpływ Ministra Sprawiedliwości zarówno na stosunek prawny, w którym sędziowie sprawowali swój urząd, jak i na proces ich nominacji. Jak pokażą dalsze wywody, to wokół tych właśnie kwestii koncentrowały się kolejne zmiany prawa w interesującym nas zakresie.

2.1.1.2.4. STATUS SĘDZIÓW W ŚWIETLE PRZEPISÓW USTAW REGULUJĄCYCH FUNKCJONOWANIE POSZCZEGÓLNYCH SEGMENTÓW SĄDOWNICTWA W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Zastrzeżone dla ustawy kwestie odrębności stanowiska sędziowskiego, wymagań kwalifikacyjnych niezbędnych do jego zajmowania oraz praw i obowiązków sędziów, a także ich uposażenie uregulowane były odrębnie dla poszczególnych segmentów sądownictwa. W zakresie sądownictwa powszechnego uwagę należy poświęcić rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, mającemu moc równą ustawie⁶⁶. Jeśli zaś chodzi o sądownictwo wojskowe, to kluczowym aktem z tego zakresu był dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych⁶⁷. Pod koniec dwudziestolecia międzywojennego wyodrębniono także sądownictwo ubezpieczeń społecznych, a status sędziów orzekających w tych sądach uregulowano w przepisach ustawy z dnia 28 lipca 1939 r. – Prawo o sądach ubezpieczeń społecznych⁶⁸. Odrębny segment sądownictwa stanowiło także sądownictwo administracyjne. Początkowo normująca jego funkcjonowanie ustawa

⁶⁶ Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. zmieniającej i uzupełniającej Konstytucję Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 442) oraz ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy (Dz. U. Nr 78, poz. 443).

⁶⁷ Dz. U. Nr 76 poz. 536 z późn. zm.; dalej p.u.s.w. z 1936 r.

⁶⁸ Dz. U. Nr 71, poz. 476 z późn. zm.; dalej p.s.u.s.

z dnia 3 sierpnia 1922 r. o Najwyższym Trybunale Administracyjnym⁶⁹ nie regulowała odrębnie statusu sędziów Najwyższego Trybunału Administracyjnego. W 1928 r. rozszerzono zakres zastosowania większości przepisów Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. także na tych sędziów⁷⁰. Dopiero rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. o Najwyższym Trybunale Administracyjnym⁷¹ przewidywało w tym zakresie odrębne przepisy. Taka fragmentaryzacja⁷² regulacji prawnej dotyczącej statusów poszczególnych sędziów wpływała negatywnie na spójność i przejrzystość unormowań dotyczących służby sędziowskiej. Jakkolwiek Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. uczyniono w tym zakresie głównym aktem, do którego odsyłała część ustaw szczegółowych, trudno dopatrzeć się w nim cech kompletności i pełnej spójności.

Na gruncie Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. na stanowisko sędziego mógł być mianowany ten, kto 1) posiadał obywatelstwo polskie i korzystał w pełni z praw cywilnych i obywatelskich, 2) był nieskazitelnego charakteru, 3) miał ukończone 25 lat, 4) władał językiem polskim w słowie i piśmie, 5) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze z przepisanyymi w Polsce egzaminami, 6) odbył aplikację sądową i 7) złożył egzamin sędziowski (art. 82). Wzorem rozwiązań pruskich od wymogu obycia aplikacji i złożenia egzaminu sędziowskiego zwolnieni byli profesorowie i docenci nauk prawnych na polskich uniwersytetach państwowych. Podobne zwolnienie przysługiwało adwokatom i stałym urzędnikom referendarskim Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz oficerom korpusu sądowego, którzy „są lub byli” sędziami albo prokuratorami lub podprokuratorami wojskowymi (art. 83 p.u.s.p. z 1928 r.). Od kandydatów na sędziów w sądach okręgowych, apelacyjnych lub w Sądzie Najwyższym, oprócz powyższych warunków, wymagano ponadto określonego stażu na stanowiskach sędziowskich lub prokuratorskich (art. 85 p.u.s.p. z 1928 r.). Na potrzeby obliczania tego stażu półtora roku pracy zawodowej na stanowisku adwokata mogło zastąpić jeden rok służby sędziowskiej lub prokuratorskiej (art. 88 p.u.s.p.).

Począwszy od 1932 r. kandydatom na stanowiska sędziów Najwyższego Trybunału Administracyjnego stawiano wymóg posiadania

⁶⁹ Dz. U. Nr 67, poz. 600 z późn. zm.

⁷⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 lutego 1928 r. o zmianie i uzupełnieniu przepisów, dotyczących ustroju Najwyższego Trybunału Administracyjnego, oraz o stosunku służbowym sędziów Najwyższego Trybunału Administracyjnego, Dz. U. Nr 13, poz. 94.

⁷¹ Dz. U. Nr 94, poz. 806 z późn. zm., dalej rozporządzenie o NTA.

⁷² Odnośnie do pojęcia „fragmentaryzacja” zob. A. Wiśniewski, *Fragmentaryzacja prawa* (w:) *Leksykon współczesnej teorii i filozofii prawa. 100 podstawowych pojęć*, pod red. J. Zajądły, Warszawa 2007, s. 96–97.

obywatelstwa polskiego i korzystania w pełni z praw cywilnych i obywatelskich, posiadania nieskazitelnej przeszłości, władania językiem polskim oraz ukończenia uniwersyteckich studiów prawniczych z przepisnymi w Polsce egzaminami. Ponadto wymagano od nich co najmniej 10 lat służby sędziowskiej lub prokuratorskiej w sądownictwie powszechnym lub wojskowym albo co najmniej 10 lat służby administracyjnej państwowej na stanowisku referendarskim, albo co najmniej 15 lat pracy zawodowej na stanowisku adwokata (art. 29 ust. 1 rozporządzenia o NTA). Od spełnienia tych ostatnich wymogów zwolnieni byli: profesorowie zwyczajni prawa na uniwersytecie państwowym polskim, sędziowie SN i Najwyższego Sądu Wojskowego. Ustawa wymagała, też aby przynajmniej jedna trzecia część sędziów Trybunału odpowiadała warunkom wymaganym dla objęcia stanowiska sędziego sądów powszechnych.

Odrębne wymagania kwalifikacyjne i zwolnienia przewidziano w odniesieniu do kandydatów na sędziów i Prezesów SN. Prezesem SN mógł zostać jedynie sędzia SN, pierwszy prokurator lub prokurator SN albo też prezes sądu apelacyjnego lub prokurator apelacyjny, o ile mieli nie mniej niż 12 lat służby sędziowskiej lub prokuratorskiej. Co się zaś tyczy kandydatów na sędziów SN, to od wymogu posiadania określonego stażu na stanowisku sędziowskim zwolnieni byli profesorowie zwyczajni prawa na uniwersytecie państwowym polskim, sędziowie Najwyższego Trybunału Administracyjnego i sędziowie Najwyższego Sądu Wojskowego.

Analogicznie uregulowano wymagania kwalifikacyjne dla kandydatów na sędziów sądów ubezpieczeń społecznych w przepisach Prawa o sądach ubezpieczeń społecznych z 1939 r. Stosownie do art. 47 p.s.u.s. na stanowisko sędziego okręgowego sądu ubezpieczeń społecznych mógł być mianowany ten, kto: 1) posiadał warunki, wymagane w art. 82 lub 83 p.u.s.p. z 1928 r. oraz 2) posiadał co najmniej trzy lata służby na stanowisku przynajmniej sędziego grodzkiego lub podprokuratora okręgowego w sądownictwie powszechnym albo co najmniej pięć lat pracy w administracji rządowej na stanowisku referendarskim w zakresie ubezpieczeń społecznych lub na równorzędnym stanowisku w instytucji ubezpieczeń społecznych. Na stanowisko sędziego Trybunału Ubezpieczeń Społecznych mógł być z kolei mianowany ten, kto posiadał co najmniej pięć lat służby na stanowisku sędziego okręgowego sądu ubezpieczeń społecznych. Jednakże połowa sędziów Trybunału Ubezpieczeń Społecznych mogła być mianowana spośród osób, które posiadały warunki wymagane w art. 82 lub 83 p.u.s.p. z 1928 r. i pracowały co najmniej 10 lat w administracji rządowej na stanowisku referendarskim w zakresie ubezpieczeń społecznych lub na równorzędnym stanowisku w instytucji ubezpieczeń społecznych, oraz spośród osób,

które posiadały co najmniej pięć lat służby na stanowisku przynajmniej sędziego sądu okręgowego lub wiceprokuratora okręgowego. Ponadto sędzią Trybunału Ubezpieczeń Społecznych mógł być mianowany profesor prawa na uniwersytecie państwowym polskim (art. 49 p.s.u.s.).

Zarówno Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., jak Prawo o sądach ubezpieczeń społecznych z 1939 r. przewidywały przy tym specyficzną przesłankę negatywną ubiegania się o nominację sędziowską. Zakazywały bowiem ubiegania się o nominację w tym sądzie, w którym był już sędzią lub prokuratorem krewny kandydata do czwartego lub powinowały do drugiego stopnia włącznie. W razie późniejszego powstania powinowactwa między sędziami lub prokuratorami jednego sądu, ten, który zawarł związek małżeński tworzący powinowactwo, musiał być przeniesiony na inne równorzędne stanowisko. W sądownictwie powszechnym przesłanka ta miała jednak charakter względny, albowiem zakaz mógł być uchylony za zgodą zgromadzenia ogólnego sądu wyższego i Ministra Sprawiedliwości (art. 84 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). W sądownictwie ubezpieczeń społecznych omawiany zakaz był bezwzględny.

Co się tyczy kandydatów na sędziów wojskowych, to na stanowisko to mógł być mianowany tylko oficer audytor albo generał, który uzyskał stopień generalski jako oficer audytor (art. 56 § 1 p.u.s.w. z 1936 r.). Z kolei oficerem audytorem mógł być jedynie oficer, który: 1) odbył przynajmniej roczną służbę w stopniu oficerskim w jednym z rodzajów broni wojska lub marynarki wojennej, 2) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze z przepisanyymi w Polsce egzaminami, 3) odbył wojskową aplikację sądową oraz 4) złożył wojskowy egzamin sędziowski (art. 54 § 1 p.u.s.w. z 1936 r.). Z wojskową aplikacją sądową i egzaminem sędziowskim zrównane były aplikacja sądowa i egzamin sędziowski w sądach powszechnych oraz aplikacja i egzamin adwokacki (art. 54 § 2 p.u.s.w. z 1936 r.). Podobnie jak na gruncie Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., wzorem rozwiązań pruskich, od wymagania obycia wojskowej aplikacji sądowej i złożenia wojskowego egzaminu sędziowskiego zwolnieni byli profesorowie i docenci nauk prawniczych w polskich szkołach akademickich, choć – inaczej niż w powołanym rozporządzeniu – nie wymagano tu zatrudnienia w uniwersytecie państwowym (art. 54 § 3 p.u.s.w. z 1936 r.). Stanowiska sędziowskie w sądach wojskowych nadawał Minister Spraw Wojskowych (art. 57 § 2 p.u.s.w. z 1936 r.).

Choć Konstytucja marcowa nie statuowała prawa dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach, Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. przewidywało obowiązek dokonania obwieszczenia o każdym wolnym stanowisku sędziowskim w sądownictwie powszechnym w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości z jednoczesnym oznaczeniem terminu zgłaszania się kandydatów. Analogiczny

obowiązek przewidywały także przepisy rozporządzenia o Najwyższym Trybunale Administracyjnym. W tym przypadku ogłoszenia publikowano jednak w „Monitorze Polskim”.

Tryb postępowania ze zgłoszeniami w sądach powszechnych określało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 grudnia 1928 r. o trybie postępowania przy obsadzaniu wolnych stanowisk sędziowskich w sądach apelacyjnych, okręgowych i grodzkich⁷³. Zgodnie z tym rozporządzeniem podania na wolne stanowiska składało się prezesowi właściwego sądu w terminie 14-dniowym od daty Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości, zawierającego obwieszczenie o danym stanowisku (§ 4). Kandydaci, pozostający na służbie sądowej lub prokuratorowskiej składali podania na ręce przełożonego, który przekazywał je prezesowi właściwego sądu (§ 5 rozporządzenia). Kandydatury na wolne stanowiska sędziów grodzkich prezes sądu właściwego przekazywał prezesowi przełożonego sądu apelacyjnego, załączając wykaz kandydatów, swą opinię o każdym z nich i wskazując kandydatów najodpowiedniejszych. Z kolei prezes sądu apelacyjnego przysyłał tę opinię Ministrowi Sprawiedliwości, załączając jednocześnie własną opinię ze wskazaniem najodpowiedniejszych kandydatów (§ 10 rozporządzenia). Procedura ta podporządkowana była kompetencji Ministra Sprawiedliwości do mianowania sędziów grodzkich (art. 90 § 3 p.u.s.p. z 1928 r.).

Sędziów SN i sędziów apelacyjnych oraz prezesów sądów okręgowych mianował na dane stanowisko Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Sprawiedliwości, uchwalony przez Radę Ministrów. Z kolei sędziów okręgowych mianował Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Sprawiedliwości (art. 90 § 1 i 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Prezydent Rzeczypospolitej mianował także sędziów sądów ubezpieczeń społecznych, tyle że na wniosek Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Opieki Społecznej, przedstawiony przez Prezesa Rady Ministrów (art. 52 p.s.u.s.). Wzorem rozwiązań obowiązujących na gruncie Przepisów tymczasowych, organom przedstawicielskim sędziów zapewniono przy tym udział w procedurze nominacyjnej na te stanowiska. O każdej kandydaturze kolegium administracyjne sądu nadzrędnego nad sądem, w którym znajdowało się wakujące stanowisko, tj. sądu apelacyjnego – w odniesieniu do stanowisk w sądach okręgowych, Sądu Najwyższego – w odniesieniu do stanowisk w sądach apelacyjnych, przedstawiało niewiążącą zgromadzeniu ogólnemu tego ostatniego sądu opinię o każdym z kandydatów. Z kolei zgromadzenie ogólne dokonywało wyboru trzech kandydatów na dane stanowisko (art. 91–95 p.u.s.p. z 1928 r.). W przypadku sędziów sądów ubezpieczeń spo-

⁷³ Dz. U. Nr 104, poz. 935 z późn. zm.

łecznych kandydatów wskazywało kolegium administracyjne Trybunału Ubezpieczeń Społecznych (art. 54 p.s.u.s.), w przypadku zaś kandydatów na stanowiska sędziów Najwyższego Trybunału Administracyjnego – kolegium tego Trybunału (art. 32 ust. 1 rozporządzenia o NTA).

W przypadku stanowisk sędziowskich w Sądzie Najwyższym obowiązywał nieco inny system. Po pierwsze Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. nakazywało opublikowanie w listopadzie każdego roku w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości ogłoszenia, że w terminie miesięcznym mogą się zgłaszać kandydaci na te stanowiska zwolnione w następnym roku kalendarzowym. Przed końcem każdego roku zgromadzenie ogólne Sądu Najwyższego ustalało, po wysłuchaniu kolegium administracyjnego, listę roczną, na którą wciągano 25 osób, bądź spośród kandydatów, którzy zgłosili się wskutek obwieszczeń w danym roku lub w latach poprzednich, bądź spośród osób, które miały być przedstawione przynajmniej przez 10 członków zgromadzenia ogólnego. Z osób, przedstawionych przez członków zgromadzenia ogólnego, można było wciągnąć na listę roczną najwyżej pięciu kandydatów (art. 91 § 2–3 p.u.s.p. z 1928 r.). W razie zwolnienia się stanowiska zgromadzenie ogólne Sądu Najwyższego, po wysłuchaniu opinii kolegium administracyjnego, wskazywało z listy rocznej trzech kandydatów. Wyboru jednego z tych kandydatów dokonywał Minister Sprawiedliwości (art. 96 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.), który mógł dodatkowo przedstawić do mianowania kandydatów także spośród innych osób, posiadających wymagane kwalifikacje, w granicach jednej piątej części, liczonej na dany rok oddzielnie dla sądów okręgowych i sądów apelacyjnych, na podstawie przeciętnej liczby mianowań z ostatnich trzech lat (art. 96 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.).

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. recypowało z ustawodawstwa niemieckiego pojęcie „stosunek służbowy” dla określenia stosunku prawnego, w którym pozostawał sędzia. Zgodnie z art. 98 § 1 p.u.s.p. z 1928 r. stosunek ten nawiązywał się z chwilą doręczenia urzędowego zawiadomienia o mianowaniu. Sędzia zobowiązany był przy tym zgłosić się w celu objęcia stanowiska u prezesa właściwego sądu w ciągu 14 dni od dnia otrzymania urzędowego zawiadomienia o mianowaniu, a jeżeli przechodził z innego stanowiska w służbie państwowej – od dnia zwolnienia od obowiązków poprzedniej służby. Nieusprawiedliwione niezachowanie terminu zgłoszenia się dawało z kolei Ministrowi Sprawiedliwości prawo unieważnienia nominacji lub postawienia wniosku o unieważnienie nominacji, w zależności od trybu, w jakim nastąpiło mianowanie (art. 98 § 2 i 3 p.u.s.p. z 1928 r.). Na sędziego, który bezpośrednio przedtem był w służbie państwowej, wszelkie prawa i obowiązki związane z jego stanowiskiem sędziowskim przechodziły z chwilą zwolnienia go od poprzedniej służby, w innych wypad-

kach – z chwilą objęcia stanowiska, o ile szczególne przepisy nie zawierały odmiennych postanowień.

Mianowanie sędziego na inne stanowisko lub przeniesienie go na inne miejsce służbowe mogło nastąpić tylko za jego zgodą, przy odpowiednim zastosowaniu opisanych wyżej regulacji (art. 102 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). W drodze wyjątku dopuszczono przeniesienie sędziego bez jego zgody, w drodze zarządzenia Ministra Sprawiedliwości, po pierwsze z powodu zmiany ustroju sądownictwa lub zniesienia danego sądu. W takim przypadku przeniesienie następowało na inne równorzędne stanowisko. Aż do tego czasu sędzia mógł być delegowany w tym samym charakterze do innego sądu bez żadnych ograniczeń lub otrzymywał zwolnienie od zajęć z prawem pobierania całkowitego uposażenia (art. 107 p.u.s.p. z 1928 r.). Po drugie przeniesienie bez zgody sędziego było możliwe: 1) z powodu powstałego powinowactwa między sędziami lub sędziami a prokuratorami danego sądu; 2) dla dobra wymiaru sprawiedliwości lub powagi stanowiska sędziowskiego, na podstawie orzeczenia zgromadzenia ogólnego sądu wyższego, powziętego na wniosek Ministra Sprawiedliwości, w drodze dyscyplinarnej. W każdym z tych przypadków przeniesienie powodowało zmianę miejsca służbowego sędziów tegoż sądu (art. 103 p.u.s.p. z 1928 r.). Jednakże w razie przeniesienia sędziego do innej miejscowości przysługiwał mu zwrot kosztów przeniesienia, z wyjątkiem wypadku, gdy przeniesienie sędziego nastąpiło w drodze wyroku dyscyplinarnego (art. 104 p.u.s.p. z 1928 r.).

Sędziego można była także, za jego zgodą, delegować do zastępczego pełnienia w innym sądzie obowiązków sędziego lub czynności administracyjnych albo do czynności w Ministerstwie Sprawiedliwości. Delegowania takiego dokonywał Minister Sprawiedliwości, po zasięgnięciu opinii kolegium administracyjnego właściwego sądu (art. 105 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). W nagłych wypadkach Minister Sprawiedliwości mógł, także bez opinii kolegium administracyjnego, delegować sędziego za jego zgodą i po wysłuchaniu prezesa właściwego sądu, jednakże na czas nie dłuższy niż trzy miesiące (art. 105 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Minister Sprawiedliwości mógł wreszcie delegować sędziego nawet wbrew jego woli, jednakże na czas nie dłuższy niż trzy miesiące w ciągu trzech lat (art. 105 § 4 p.u.s.p. z 1928 r.).

Regulacja praw i obowiązków sędziów w przepisach Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. była dość skąpa. W art. 114 p.u.s.p. z 1928 r. gwarantowano sędziom w każdym roku kalendarzowym wypoczynek w wymiarze pięciu tygodni w przypadku sędziów grodzkich i sześciu tygodni w przypadku innych sędziów. Wypoczynek miał być wykorzystany w okresie ferii sądowych, jego terminy zaś wyznaczali: 1) sędziom – kolegium administracyjne właściwego sądu; 2) naczelnikom

sądów grodzkich – prezes sądu okręgowego; 3) prezesom sądów okręgowych – prezes sądu apelacyjnego; 4) prezesom sądów apelacyjnych i Pierwszemu Prezesowi Sąd Najwyższego – Minister Sprawiedliwości. Ponadto sędzia, ze szczególnie ważnych powodów, mógł uzyskiwać zwolnienie od zajęć na określone terminy. Zwolnienia co do zasady udzielał organ upoważniony do wyznaczania terminów wypoczynku, jednak w przypadku zwolnień na czas do dwóch tygodni mógł ich udzielić również prezes sądu. Zwolnienie od zajęć na czas dłuższy niż cztery tygodnie w danym roku kalendarzowym wymagało zgody Ministra Sprawiedliwości. Ustawa zastrzegała przy tym, że w sytuacji, gdy wymagały tego nadzwyczajne i niecierpiące zwłoki względy służbowe, zwolnienie mogło być w każdej chwili odwołane, z wyjątkiem wypadku choroby stwierdzonej urzędowym świadectwem lekarskim. Z tych samych powodów Minister Sprawiedliwości mógł zawiesić wypoczynki. Sędziemu należało w takiej sytuacji zwrócić koszty podróży spowodowane odwołaniem, a jeśli okoliczności na to pozwalały – umożliwić mu dalsze korzystanie z udzielonego zwolnienia od zajęć (art. 115 p.u.s.p. z 1928 r.).

Co się tyczy wynagrodzenia, to regulowało je rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu sędziów w sądownictwie powszechnym i administracyjnym oraz prokuratorów⁷⁴. Ustanawiało ono cztery grupy uposażenia zasadniczego w kwotach od 425 zł w grupie IV do 1100 zł w grupie I. Zasady zaseregowania sędziów miała ustalić Rada Ministrów, co uczyniła rozporządzeniem z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaseregowania do grup uposażenia sędziów w sądownictwie powszechnym i administracyjnym, prokuratorów, oraz asesorów i aplikantów sądowych, tudzież o dodatkach lokalnych i funkcyjnych⁷⁵. Rozporządzenie ustalało także stawki dodatków funkcyjnych.

Uposażenie sędziiego, zgodnie z art. 116 p.u.s.p. z 1928 r., podlegało ochronie. Mogło być zajęte najwyżej do wysokości jednej piątej części sumy przypadającej do wypłaty, jeśli zaś chodzi o roszczenia za alimenty – także do wysokości drugiej piątej części. Przy zbiegu zapowiedzeń i zajęć za alimenty i za inne należności lub długi jedną piątą część uposażenia należało stosunkowo podzielić między alimenty i inne należności lub długi, drugą jedną piątą część należało przekazać wyłącznie na zaspokojenie alimentów, o ile pierwsza jedna piąta część przy zbiegu innych wierzycieli na pokrycie alimentów nie wystarczała (art. 117 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). Wolne od zajęcia były z kolei należne sędziemu

⁷⁴ Dz. U. Nr 86, poz. 665 z późn. zm.

⁷⁵ Dz. U. Nr 102, poz. 782 z późn. zm.

diety, zwrot kosztów oraz wszelkie inne wypłaty służbowe, oprócz uposażenia (art. 117 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Ustawa przewidywała też sankcję nieważności dla umów, których przedmiotem było odstąpienie lub zastaw uposażenia sędziowskiego.

Zgodnie z art. 118 p.u.s.p. z 1928 r. w pozostałym zakresie sędziowie korzystali z praw służących urzędnikom państwowym, o ile niniejsze prawo nie stanowiło inaczej.

Jeśli chodzi o obowiązki sędziów, to Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. w pierwszej kolejności statuowało powinność wiernej służby Rzeczypospolitej. Obowiązek ten stanowił uszczegółowienie ogólnego obowiązku wierności państwu, wynikającego z art. 89 Konstytucji marcowej i art. 6 Konstytucji kwietniowej⁷⁶. Jak podkreślano jednak w literaturze przedmiotu, chodziło tu nie tyle o uczucie wierności, co jej zewnętrzne przejawy, odnoszące się do sposobu wykonywania zawodu sędziowskiego zgodnie z ustawami, przy jednoczesnym poświęcaniu mu całej wiedzy i doświadczenia⁷⁷.

Ustawa zobowiązywała sędziego do zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy, o których poza jawną rozprawą sądową powziął wiadomość ze względu na swoje stanowisko sędziowskie (art. 120 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). Obowiązek zachowania tajemnicy ustawał, gdy sędzia składał zeznanie jako świadek przez sądem, chyba że ujawnienie tajemnicy zagrażało dobru państwa albo takiemu ważnemu interesowi prywatnemu, który nie był sprzeczny z celami wymiaru sprawiedliwości. Od obowiązku zachowania tajemnicy mógł zwolnić sędziego tylko Minister Sprawiedliwości (art. 120 § 3 p.u.s.p. z 1928 r.).

Na sędziach ciążył ponadto obowiązek strzeżenia powagi sądu na służbie i poza służbą, a także unikania wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności sędziego (art. 121 p.u.s.p. z 1928 r.). Obowiązek strzeżenia powagi sądu stanowił wyraz szczególnej dbałości, jaką ustawodawca przykładał do kwestii godności sędziego⁷⁸. Jakkolwiek jego treść zależna była od panujących w społeczeństwie ocen moralnych i konwencji, to bez wątplenia sędziom stawiano wyższe wymagania moralne aniżeli urzędnikom państwowym. Sędziowie mieli bowiem górować swoją godnością nad resztą społeczeństwa, czego – jak zaznacza S. Gołąb – nie można utożsamiać z nadętością⁷⁹. Egzemplifikując zachowania, których sędzia powinien unikać, art. 121 p.u.s.p. z 1928 r. wymieniał przynależność do stronnictw politycznych oraz udział w wystąpieniach o charakterze politycznym, które mogłyby osłabiać zaufanie do bezstronności sędziego.

⁷⁶ Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227.

⁷⁷ S. Gołąb, *Organizacja sądów...*, s. 33.

⁷⁸ Tamże, s. 34.

⁷⁹ Tamże.

Ustawa zakazywała także sędziom zajmowania jakiegokolwiek innego urzędu państwowego, z wyjątkiem stanowisk: profesora, docenta i lektora w szkołach akademickich, o ile zajmowanie takiego stanowiska nie przeszkadzało w pełnieniu obowiązków sędziowskich (art. 124 p.u.s.p. z 1928 r.). Sędziom nie wolno też było oddawać się zajęciom ubocznym, które przeszkadzałyby w pełnieniu obowiązków sędziowskich albo mogły uchybiać ich godności lub zachwiać zaufanie do ich bezstronności (art. 125 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). Jak podkreślano w doktrynie, już samo domniemanie, że dany czyn mógłby wywołać wrażenie, iż sędzia kieruje się względami innymi niż prawo, wystarcza, by uznać taki czyn za nielicujący z godnością sędziego. Sędzia musi bowiem nie tylko unikać jakichkolwiek wystąpień podważających wiarę w jego bezstronność, lecz także wystrzegać się pozorów, które mogłyby wywołać niepożądane komentarze⁸⁰.

Ustawa zakazywała ponadto sędziom brania osobistego udziału w prowadzeniu przedsiębiorstwa finansowego, przemysłowego lub handlowego oraz zasiadania w radzie nadzorczej takiego przedsiębiorstwa, choćby stanowiło ono w całości lub w części jego własny majątek (art. 125 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Kolegium administracyjne właściwego sądu mogło jednak zezwolić sędziemu na branie udziału w prowadzeniu spółdzielni, przeznaczonej dla sędziów, prokuratorów lub urzędników sądowych (art. 125 § 3 p.u.s.p. z 1928 r.). O każdym ubocznym zajęciu sędzia powinien był niezwłocznie zawiadomić prezesa właściwego sądu, a gdy ten uważał, że dane zajęcie uboczne jest zakazane w myśl opisanych wyżej przepisów, sprawę rozstrzygało ogólne zgromadzenie danego sądu (art. 126 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). Prezes sądu apelacyjnego lub okręgowego o podjęciu dodatkowego zajęcia zawiadamiał Ministra Sprawiedliwości, który mógł odmówić zgody na jego podjęcie.

Stosownie do art. 127 § 1 i 2 p.u.s.p. z 1928 r. sędzia powinien był wszelkie żądania, przedstawienia i zażalenia w sprawach osobistych, związanych z jego stanowiskiem, wносить wyłącznie na drodze służbowej. W żadnym razie sędzia nie mógł zaś w takich sprawach zwracać się do instytucji i osób postronnych ani też podawać tych spraw do wiadomości publicznej.

Na sędziach ciążył ponadto obowiązek zamieszkania w miejscowości, w której siedzibę miał sąd, Minister Sprawiedliwości mógł jednak wyrazić zgodę na wyjątek od tej zasady (art. 123 § 1–2 p.u.s.p. z 1928 r.), a także używania w toku rozpraw togi i biretu jako stroju urzędowego (art. 128 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.).

⁸⁰ W. Miszewski, *Godność sędziego na tle przepisów prawa o ustr. sąd. powszech.*, RPEiS 1930, z. 4, s. 957.

W Prawie o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. częściowo unormowano także problematykę przejścia w stan spoczynku. Regulację prawną ograniczono bowiem jedynie do wskazania przesłanek przejścia sędziego w stan spoczynku, co mogło nastąpić na własne żądanie sędziego bądź z urzędu. Stosownie art. 108 p.u.s.p. z 1928 r. sędzia miał prawo przejść w stan spoczynku na własne żądanie: 1) bez względu na wiek, jeżeli z powodu ułomności cielesnej albo z powodu upadku sił fizycznych lub umysłowych stał się trwale niezdolny do służby; przy czym wymagane było w tym zakresie orzeczenia zgromadzenia ogólnego sądu wyższego; 2) bez względu na zdolność do służby, gdy przekroczył 60 lat życia; 3) gdy uzyskał prawo do pełnego uposażenia emerytalnego i ukończył 55 lat życia. Przejście w stan spoczynku z urzędu następowało z kolei: 1) gdy sędzia ukończył 70 lat życia; przy czym w stosunku do sędziów SN Rada Ministrów mogła, na wniosek Ministra Sprawiedliwości, przedłużyć okres pozostawania w stanie czynnym do ukończenia 75. roku życia; 2) wskutek wyroku sądu dyscyplinarnego; 3) gdy sędzia zwolniony od zajęć nie otrzymał w ciągu roku nowego stanowiska (art. 109 § 1 i 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Ponadto sędzia mógł być przeniesiony w stan spoczynku z urzędu, gdy: 1) z powodu choroby lub zwolnienia od zajęć dla poratowania zdrowia nie pełnił służby dłużej niż rok; przy czym za przerwę uważano tylko te okresy czynnej służby, które wynosiły co najmniej połowę czasu spędzonego poprzednio poza służbą z powyższych powodów; 2) z powodu ułomności cielesnej albo z powodu upadku sił fizycznych lub umysłowych stał się trwale niezdolny do służby. W obu tych przypadkach wymagane było orzeczenie ogólnego sądu wyższego. Przeniesienie w stan spoczynku z urzędu możliwe było także w interesie wymiaru sprawiedliwości. Przy czym wymagano w tym przypadku orzeczenia zgromadzenia ogólnego sądu wyższego, powziętego większością trzech piątych głosów obecnych, na wniosek Ministra Sprawiedliwości lub zgromadzenia ogólnego sądu właściwego.

Problematyką wysokości uposażenia emerytalnego, jego ochrony w razie zajęcia zajmowała się z kolei ustawa z dnia 11 grudnia 1923 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszów państwowych i zawodowych wojskowych⁸¹. Na gruncie tego aktu prawno uposażenie emerytalne wynosiło co do zasady po 15 latach służby 40% uposażenia zasadniczego, otrzymywanego ostatnio w służbie czynnej, bez dodatków, i wzrastało za każdy następny rok o 3%, aż do osiągnięcia 100% podstawy wymiaru. W przypadkach, w których możliwe było nabycie prawa do emerytury po krótszym okresie służby niż 15 lat, a zatem także w przypadkach przewidzianych w przepisach Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r.,

⁸¹ Dz. U. z 1924 r. Nr 6 poz. 46 z późn. zm.

uposażenie emerytalne wynosiło do 10 lat służby włącznie 30% i wzrastało za każdy następny rok służby do 15 lat służby włącznie o 2% podstawy wymiaru.

W przepisach Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. dość dużo miejsca poświęcono problematyce odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów. Stosownie do art. 129 § 1 p.u.s.p. odpowiedzialności tej sędzia podlegał za przewinienia służbowe i uchybienia godności urzędu. Przedmiotem odpowiedzialności dyscyplinarnej mogło być także postępowanie sędziego przed objęciem stanowiska sędziowskiego, jeżeli przez nie uchybił obowiązkowi piastowanego wówczas urzędu państwowego lub okazał się niegodnym stanowiska sędziowskiego (art. 129 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Sędziego będącego w stanie spoczynku można było pociągnąć do odpowiedzialności dyscyplinarnej za przewinienia dyscyplinarne popełnione zarówno w czasie służby czynnej, jaki i w stanie spoczynku (art. 135 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.).

Okres przedawnienia karalności przewinień dyscyplinarnych wynosił pięć lat. Jeżeli jednak czyn zawierał znamiona przestępstwa karnego, przedawnienie dyscyplinarne nie mogło nastąpić wcześniej niż przedawnienie karne (art. 136 § 1 i 2 p.u.s.p. z 1928 r.).

Katalog kar dyscyplinarnych obejmował: 1) upomnienie, 2) nagannę, pociągająca za sobą „wstrzymanie posunięcia do wyższego uposażenia przez jeden rok”, 3) wstrzymanie na czas nie więcej niż trzech lat wliczenia czasu służby do wymiaru wyższej grupy lub szczebla uposażenia; 4) przeniesienie na inne miejsce służbowe na koszt skazanego, 5) usunięcie ze stanowiska kierownika sądu, 6) przeniesienie w stan spoczynku, z którym co do zasady połączone było zmniejszenie uposażenia emerytalnego najwyżej o 50% i 7) wydalenie ze służby sędziowskiej.

Do orzekania w sprawach dyscyplinarnych powołano następujące sądy dyscyplinarne:

- 1) sąd dyscyplinarny okręgu apelacyjnego – orzekający w pierwszej instancji w składzie trzech sędziów apelacyjnych w sprawach przeciw sędziom zajmującym stanowiska w sądach okręgowych i grodzkich danego okręgu apelacyjnego;
- 2) sąd dyscyplinarny wyższy – orzekający w pierwszej instancji w składzie trzech sędziów SN w sprawach przeciw sędziom zajmującym stanowiska w sądach apelacyjnych i Sądzie Najwyższym, tudzież w drugiej instancji w sprawach rozpoznanych przez sąd dyscyplinarny okręgu apelacyjnego;
- 3) Najwyższy Sąd Dyscyplinarny – orzekający w drugiej instancji w składzie pięciu sędziów SN w sprawach rozpoznanych w pierwszej instancji przez sąd dyscyplinarny wyższy.

Przewodniczącym sądu dyscyplinarnego okręgu apelacyjnego był prezes sądu apelacyjnego. Członków sądu dyscyplinarnego w liczbie sześciu sędziów, w tym dwóch zastępców przewodniczącego, wybierało zgromadzenie ogólne sądu apelacyjnego (art. 138 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Przewodniczącym sądu dyscyplinarnego wyższego był najstarszy po Pierwszym Prezesie – Prezes SN. Członków tego sądu, również w liczbie sześciu, w tym dwóch zastępców przewodniczącego, wybierało zgromadzenie ogólne Sądu Najwyższego (art. 139 § 1 i 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Przewodniczącym Najwyższego Sądu Dyscyplinarnego był Pierwszy Prezes SN, członków zaś tego sądu, w liczbie 10, w tym zastępcę przewodniczącego, wybierało zgromadzenie ogólne Sądu Najwyższego (art. 140 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.).

Sąd dyscyplinarny pierwszej instancji na posiedzeniu niejawnym mógł zawiesić w czynnościach służbowych sędziego: 1) przeciw któremu wszczęto postępowanie karne lub dyscyplinarne; 2) przeciw któremu wszczęto postępowanie sądowe o ubezwłasnowolnienie; 3) któremu ogłoszono upadłość (art. 182 p.u.s.p. z 1928 r.). Jeżeli sędziego aresztowano z powodu schwywania na gorącym uczynku albo jeżeli ze względu na rodzaj czynu sędziego powaga sądu lub istotne interesy służby wymagały natychmiastowego usunięcia go od wykonywania obowiązków służbowych, właściwy prezes sądu mógł zarządzić natychmiastową przerwę w czynnościach służbowych sędziego, aż do postanowienia sądu dyscyplinarnego (art. 183 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). O zarządzeniu tym należało jednocześnie zawiadomić sąd dyscyplinarny pierwszej instancji, który powinien niezwłocznie wydać uchwałę w przedmiocie zawieszenia sędziego w czynnościach służbowych (art. 183 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.). Na czas trwania zawieszenia z powodu postępowania karnego lub dyscyplinarnego sąd dyscyplinarny mógł ograniczyć uposażenie sędziego, nie więcej jednak niż do połowy (art. 184 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.).

Postępowanie dyscyplinarne było tajne (art. 146 § 1 p.u.s.p. z 1928 r.). Orzeczenia dyscyplinarne można było podawać do wiadomości publicznej jedynie po ich uprawomocnieniu się, na podstawie uchwały sądu dyscyplinarnego, za zezwoleniem Ministra Sprawiedliwości (art. 146 § 3 p.u.s.p.).

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. poddawane było licznym nowelizacjom do czasu wybuchu II wojny światowej. S. Gołąb określił ten stan mianem „psychozy nowelizacji”, podkreślając, że „Ktokolwiek »dorwie się do władzy« usiłuje od razu wprowadzić to, co uważa za zbawienne w danej dziedzinie prawnej, nie bacząc na to, że przez takie ustawiczne zmiany podważa się to, co najcenniejsze w życiu prawnym, tj. sam

porządek prawny, pewność i bezpieczeństwo prawa⁸². Przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywano w niechęci, z jaką czynniki polityczne podchodziły do wyzbywania się wpływu „zarówno na skład osobowy organów wymiaru sprawiedliwości, jak i ogólny kierunek ich działalności⁸³.”

W zakresie istotnym dla przedmiotu niniejszego opracowania należy w tym kontekście wskazać w pierwszym rzędzie na ustawę z dnia 4 marca 1929 r. w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 lutego 1928 r., zawierającego „Prawo o ustroju sądów powszechnych”⁸⁴. Miała ona na celu ochronę sędziego przed nadużyciami administracji sądowej⁸⁵. W tym celu przewidziano m.in., że Prezydent Rzeczypospolitej będzie nominował sędziów także najniższego szczebla (nazwanych odtąd sędziami powiatowymi) i wzmocniono wpływ zgromadzeń ogólnych sądów na proces nominacyjny, co w założeniu miało przeciwdziałać przenikaniu do sądownictwa osób nienależycie wykwalifikowanych⁸⁶. Usunięto także obowiązek sporządzania przez zgromadzenie ogólne Sądu Najwyższego rocznych list kandydatów, pozostawiając to regulaminowi uchwalonemu przez Sąd Najwyższy. Ograniczono także kompetencje Ministra Sprawiedliwości, zmniejszając m.in. maksymalną liczbę sędziów mianowanych na stanowisko sędziego SN spośród kandydatów niewskazanych przez Sąd Najwyższy oraz przekazując prezesom sądu uprawnienie do występowania do zgromadzenia ogólnego sądu wyższego z wnioskiem o przeniesienie sędziego na inne miejsce służbowe dla dobra wymiaru sprawiedliwości lub powagi stanowiska sędziowskiego i przejście w stan spoczynku w interesie wymiaru sprawiedliwości. W tym ostatnim zakresie przewidziano także dodatkowe gwarancje procesowe sędziów, wskazując, że orzeczenie w tych sprawach może zapaść dopiero po wysłuchaniu zainteresowanego sędziego i jego obrońcy, jeżeli na wezwanie się stawia. Przewidziano także wyjątek od zakazu przynależności do stronnictw politycznych i brania udziału w takich wystąpieniach o charakterze politycznym, które mogłyby osłabiać zaufanie do bezstronności sędziego. Zakaz ten nie obejmował bowiem sędziów w stanie spoczynku albo będących członkami Sejmu lub Senatu. Sam zakaz wzmocniono zaś, rezygnując z formuły „sędzia nie powinien” na rzecz formuły „sędziemu nie wolno”. W literaturze zauważano jednak, że tak kategoriyczny zakaz pozostawał

---

⁸² S. Gołąb, *Organizacja sądów...*, s. 84.

⁸³ Tamże.

⁸⁴ Dz. U. z 1930 r. Nr 5, poz. 43.

⁸⁵ S. Gołąb, *Organizacja sądów...*, s. 85.

⁸⁶ Tamże.

w sprzeczności z wolnością wyrażenia w odpowiedni sposób przekonań politycznych i postępowania zgodnie z nimi w życiu społecznym⁸⁷.

W zupełnie innym kierunku szły zmiany wprowadzone rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniającym niektóre przepisy prawa o ustroju sądów powszechnych⁸⁸. Na mocy tego aktu ograniczono wpływ zgromadzeń ogólnych na wybór kandydatów na wolne stanowiska sędziowskie. Kandydatów, spośród osób, które zgłosiły swą kandydaturę na wolne stanowisko, wybierało bowiem kolegium administracyjne sądu, w skład którego wchodził: prezes sądu jako przewodniczący, powołani przez niego dwaj członkowie zgromadzenia ogólnego oraz trzech członków wybranych przez zgromadzenie ogólne (art. 48, 92, 93 i 95 p.u.s.p. z 1928 r. w brzmieniu nadanym przez art. 10 i 25–27 powołanego rozporządzenia). Zmniejszono także skład orzekający w sprawie przeniesienia sędziego na inne miejsce służbowe dla dobra wymiaru sprawiedliwości lub powagi stanowiska sędziowskiego. Zamiast zgromadzenia ogólnego, orzekającego kwalifikowaną większością głosów, decyzję w tym przedmiocie miał podejmować sąd wyższy w składzie trzech sędziów. To samo dotyczyło przeniesienia sędziego w stan spoczynku w interesie wymiaru sprawiedliwości. W świetle § 9 i 10 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 r. o trybie postępowania przy przenoszeniu sędziów i prokuratorów na inne miejsce służbowe i w stan spoczynku⁸⁹ niestawiennictwo należycie wezwanego zainteresowanego sędziego lub jego obrońcy nie wstrzymywało postępowania w tym przedmiocie, a orzeczenie sądu nie wymagało uzasadnienia.

Zgromadzeniu ogólnemu odebrano także kompetencję do rozstrzygania w sprawach podejmowania przez sędziów zajęć ubocznych, co do których prezes sądu uznał, że pozostają w sprzeczności z ustawowymi zakazami. Uprawnienia te przekazano kolegium administracyjnemu. Do kolegiów administracyjnych, tyle że sądów wyższych, przeniesiono także prawo orzekania w sprawach przejścia sędziego w stan spoczynku w sytuacji, gdy: 1) stał się on trwale niezdolny do służby; 2) z powodu choroby lub zwolnienia od zajęć dla poratowania zdrowia nie pełnił służby dłużej niż rok oraz 3) z powodu ułomności cielesnej albo z powodu upadku sił fizycznych lub umysłowych stał się trwale niezdolny do służby. Zmieniono wreszcie katalog kar dyscyplinarnych, usuwając kary wstrzymania wliczania czasu służby do wymiaru wyższej grupy lub szczebla uposażenia.

⁸⁷ Tamże, s. 90.

⁸⁸ Dz. U. Nr 73, poz. 661 z późn. zm.

⁸⁹ Dz. U. Nr 110, poz. 906.

Mimo że wprowadzenie Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. nie spotkało się z entuzjazmem wśród sędziów⁹⁰, był to akt dość nowoczesny, zrywający z panującymi w państwach zaborczych tradycjami ujmowania służby sędziowskiej w kategoriach czysto urzędniczych. Oczywiście wpływ rozwiązań zaborczych był w nim wyraźnie zauważalny, zwłaszcza w zakresie dotyczącym nadzoru nad sądownictwem, pozostawionego Ministrowi Sprawiedliwości i jego wpływu na powstanie i treść stosunku służbowego. Minister został bowiem wyposażony w uprawnienia wyboru kandydatów na sędziów spośród przedstawionych przez zgromadzenia ogólne oraz w wątpliwe, z punktu widzenia zgodności z Konstytucją marcową, uprawnienia odnoszące się do przenoszenia sędziów bez ich zgody na inne miejsce służbowe oraz w stan spoczynku. Wzorem rozwiązań przyjętych przez Tymczasową Radę Stanu Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. umożliwiała sędziom wpływanie na kształt polityki personalnej w sądownictwie, wzmacniając z jednej strony gwarancje niezależności sędziowskiej, z drugiej zaś zabezpieczając odpowiedni poziom merytoryczny kadry. Utworzono w ten sposób podwaliny do późniejszego funkcjonowania samorządu sędziowskiego, którego początków należy upatrywać właśnie w zgromadzeniach ogólnych, posiadających nie tylko określone uprawnienia w zakresie procesu nominacyjnego, ale także w sferze odpowiedzialności dyscyplinarnej. Charakterystyczna dla omawianego aktu normatywnego była też dość skąpa regulacja dotycząca praw i obowiązków sędziego. Taki stan nie może jednak dziwić, biorąc pod uwagę etap rozwoju, na jakim znajdowało się wówczas prawo pracy.

W wyniku kolejnych nowelizacji stopniowo likwidowano gwarancje niezależności oraz załączki samorządności sędziowskiej. Kompetencje w zakresie przenoszenia sędziów na inne miejsce służbowe bądź w stan spoczynku przez wzgląd na dobro wymiaru sprawiedliwości lub powagę stanowiska sędziego odebrano zgromadzeniom ogólnym i przekazano sądowi powoływanemu *ad hoc* przez kolegium administracyjne sądu. Postępowanie przed tym sądem mogło toczyć się mimo niestawiennictwa sędziego, orzeczenie zaś nie wymagało uzasadnienia. Kolegium administracyjnemu sądowi przekazano też kompetencje w zakresie wyboru kandydatów na sędziów. W konsekwencji zgromadzenia ogólne określały jako nieme, senne i aklamacyjne, podkreślając, że były one złożone w większości z osób o zgiętych karkach i pochylonych głowach⁹¹.

⁹⁰ G. Ławnikowicz, *Idea niezawisłości sędziowskiej w porządku prawnym i myśli prawniczej II Rzeczypospolitej*, Toruń 2009, s. 207–295.

⁹¹ K. Fleszyński, *Realne gwarancje niezawisłości sędziowskiej*, Głos Sądownictwa 1939, s. 105.

2.1.1.2.5. KONSTYTUCYJNE UWARUNKOWANIA WYKONYWANIA ZAWODU SĄDZIEGO W OKRESIE POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Regulacje konstytucyjne obowiązujące w okresie powojennym nie zawierały rozbudowanych przepisów kształtujących ustrojową pozycję sędziów. Ustawa konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej⁹² do wejścia w życie nowej Konstytucji deklarowała w tym zakresie jedynie, że sędziowie są w sprawowaniu swego urzędu sędziowskiego niezawiśli i podlegają tylko ustawom. W sprawach ustroju i zakresu właściwości sądów oraz praw i obowiązków sędziów, sposobu ich powoływania i uposażenia ustawa odsyłała natomiast do ustaw zwykłych.

W przepisach wprowadzających Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r.⁹³ utrzymano w mocy dotychczasowe przepisy o ustroju sądów do czasu uchwalenia nowej ustawy w tym przedmiocie, z tą różnicą, że w dotychczasowych ustawach o ustroju sądów uprawnienia Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie powoływania sędziów przechodziły na Radę Państwa z dniem dokonania jej wyboru przez Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (art. 5). W samej Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r.⁹⁴, wychodzącej z założenia o jednolitości władzy państwowej, przewidziano z kolei, że sędziowie są wybierani, a tryb ich wyboru oraz kadencję określała ustawa, tak samo jak tryb powoływania sędziów sądów szczególnych (art. 50). Akt ten wprowadził także kadencyjność Sądu Najwyższego, wybieranego przez Radę Państwa, deklarując, że sędziowie są niezawiśli i podlegają tylko ustawom.

Wśród licznych nowelizacji Konstytucji PRL, z perspektywy przedmiotu niniejszego opracowania na uwagę zasługuje ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁹⁵, która zniósła wybieralność sędziów, stanowiąc, że sędziowie są powoływani i odwoływani przez Radę Państwa.

⁹² Dz. U. Nr 18, poz. 71 z późn. zm.

⁹³ Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 r. – Przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. Nr 33 poz. 233.

⁹⁴ Dz. U. Nr 33, poz. 232 z późn. zm.

⁹⁵ Dz. U. Nr 5 poz. 29.

2.1.1.2.6. STATUS SĘDZIÓW W ŚWIETLE PRZEPISÓW USTAW REGULUJĄCYCH
 FUNKCJONOWANIE POSZCZEGÓLNYCH SEGMENTÓW SĄDOWNICTWA W OKRESIE
 POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

W procesie kształtowania się regulacji prawnych odnoszących się do statusu sędziów w okresie PRL daje się wyodrębnić trzy zasadnicze okresy. Pierwszy, obejmujący lata 1944–1963, charakteryzował się formalnym utrzymaniem większości regulacji obowiązujących w dwudziestoleciu międzywojennym z wyraźną tendencją demontażu gwarancji niezawisłości sędziowskiej. W tym okresie status sędziów regulowany był względnie jednolicie, choć odrębnie dla sędziów sądów powszechnych i wojskowych. Okres drugi, obejmujący lata 1964–1985, wyróżnia z kolei zbliżanie statusu sędziów do pracowników urzędów państwowych. W tym też okresie doszło do stopniowej fragmentaryzacji statusu sędziego. Okres trzeci, rozpoczynający się w 1985 r., przyniósł stopniowy powrót do niektórych gwarancji wspomnianej niezawisłości.

Wybuch II wojny światowej przerwał ewolucję przepisów dotyczących sędziów. Kolejne zmiany w tym zakresie wprowadzono dopiero pod koniec wojny w zmieniających się już warunkach ustrojowych. Nieco szybciej zmieniono regulacje dotyczące sądów wojskowych. Na mocy dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej⁹⁶ uchylono bowiem Prawo o ustroju sądów wojskowych z 1936 r. W zakresie dotyczącym sędziów dekret nie różnił się zasadniczo od swojego poprzednika. W miejsce korpusu oficerów audytorów powołano „służbę sprawiedliwości”, do której mogli być powołani jedynie oficerowie, którzy posiadali wykształcenie prawnicze. Sędziów Najwyższego Sądu Wojskowego, prezesów, wiceprezesów oraz wojskowych sędziów sądów armii, okręgu, admiralicji, szefów oraz sędziów wojskowych sądów dywizji, korpusów, garnizonów i sądów marynarskich mianował w czasie wojny Naczelny Dowódca na wniosek Naczelnego Szefa Sądownictwa Wojennego (art. 48 dekretu). Dekret utrzymał, przynajmniej formalnie, zasadę niezawisłości oficerów i generałów służby sprawiedliwości w sprawowaniu czynności sędziowskich i ich podległość jedynie prawu. Odrębnie od Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. uregulowano natomiast odpowiedzialność dyscyplinarną sędziów wojskowych, którą ponosili oni za przewinienia popełnione przy wykonywaniu służby sędziowskiej lub w związku z nią. Katalog kar dyscyplinarnych obejmował: 1) upomnienie, 2) naganą, 3) przeniesienie na niższe stanowisko służbowe, 4) zwolnienie ze stanowiska sędziowskiego. Karalność przewinienia

⁹⁶ Dz. U. Nr 6, poz. 29 z późn. zm.

ustawała po upływie roku, chyba że czyn zawierał znamiona przestępstwa karnego. Przedawnienie dyscyplinarne nie następowało wcześniej niż przedawnienie karne. Do orzekania w sprawach dyscyplinarnych właściwy był Najwyższy Sąd Wojskowy, który orzekał w składzie prezesa lub wiceprezesa jako przewodniczącego i dwóch sędziów Najwyższego Sądu Wojskowego. Wszczynając postępowanie dyscyplinarne lub w jego toku Najwyższy Sąd Wojskowy mógł zawiesić obwinionego w czynnościach służbowych. W przypadkach niecierpiących zwłoki uprawnienie takie miał również przełożony, który musiał swoje zarządzenie przekazać Najwyższemu Sądowi Wojskowemu do zatwierdzenia.

W zakresie dotyczącym sądownictwa powszechnego, na uwagę zasługuje w pierwszej kolejności dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 4 listopada 1944 r. o upoważnieniu do tworzenia sądów oraz zmiany ich okręgów, a ponadto do przenoszenia sędziów na inne miejsce służbowe⁹⁷. Mimo braku formalnego uchylecia przepisów przewidujących gwarancje nieprzenoszalności sędziów, dekret ten stanowił, że do czasu wytyczenia nowych granic okręgów sądowych na terenie całego państwa, mogli oni być przenoszeni bez ich zgody do innego równorzędnego sądu. Wyłączono też stosowanie w tym okresie przepisów o przedstawianiu przez kolegia administracyjne kandydatów na stanowiska sędziowskie.

W związku z brakami kadrowymi spowodowanymi działaniami wojennymi, dekretem z dnia 8 marca 1945 r. o częściowej zmianie prawa o ustrojów sądów powszechnych⁹⁸, obniżono wymagania kwalifikacyjne dla kandydatów na stanowiska sędziowskie w sądach okręgowych, apelacyjnych i Sądzie Najwyższym. Jednocześnie, w związku ze zmieniającymi się uwarunkowaniami ustrojowymi, zniesiono zakaz przynależności sędziów do partii politycznych, zakazując jednocześnie „udziału w takich wystąpieniach, które mogłyby osłabiać zaufanie do jego bezstronności albo wierności względem ustroju lub władz demokratycznego Państwa Polskiego” (art. 1 dekretu z dnia 14 marca 1945 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych⁹⁹).

Na mocy dekretu z dnia 14 maja 1946 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego funkcjonariuszów państwowych¹⁰⁰ stosunek służbowy sędziów i zasady zaszeregowania funkcjonariuszów państwowych regulować miały przepisy prawne obowiązujące w tym przedmiocie w dniu 1 września 1939 r. z późniejszymi zmianami (art. 3 w zw. z art. 1 ust. 1). Jednocześnie jednak wyposażono organy władzy

⁹⁷ Dz. U. Nr 11, poz. 58.

⁹⁸ Dz. U. Nr 11, poz. 54 z późn. zm.

⁹⁹ Dz. U. Nr 9, poz. 46.

¹⁰⁰ Dz. U. Nr 22, poz. 139 z późn. zm.

służbowej w uprawnienie do przyjęcia ponownie do służby zgłaszającego się sędziego bądź według swobodnego uznania – odmówienia mu tego przyjęcia. Odmowa ponownego przyjęcia zgłaszającego się sędziego została uznana za zwolnienie go ze służby z zachowaniem nabytych przezeń praw emerytalnych, co nie wyłączało dopuszczalności pozbawienia go tych praw w całości lub w części orzeczeniem dyscyplinarnym (art. 5 dekretu). Ponadto w określonym przez przepisy czasie właściwa władza naczelna mogła, bez zachowania warunków i terminów przewidzianych w odnośnych przepisach służbowych: 1) zmienić grupę uposażenia i stanowisko służbowe sędziego, 2) przenieść go w stan spoczynku, 3) zwolnić ze służby po uprzednim trzymiesięcznym wypowiedzeniu z zachowaniem przysługujących praw emerytalnych.

W tym samym duchu ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych¹⁰¹ do wymagań kwalifikacyjnych dla kandydatów na stanowiska sędziowskie dodała „rękojmię należytego wykonywania obowiązków sędziego w Polsce Ludowej”. Jednocześnie Ministrowi Sprawiedliwości przyznano kompetencję do zwolnienia kandydatów od wymogu ukończenia studiów prawniczych i odbycia aplikacji sądowej. Ministrowi Sprawiedliwości powierzono rozstrzygnięcie o możliwości podjęcia dodatkowego zajęcia w sytuacji, gdy prezes sądu uważał, że jest ono zakazane. Ponadto usunięto wymagania dotyczące określonego stażu pracy oczekiwanego od kandydatów na wyższe stanowiska sędziowskie i zniesiono obowiązek dokonywania obwieszczeń o wolnych stanowiskach sędziowskich. Co za tym idzie, wyeliminowano udział sędziów i ich ciał przedstawicielskich w procedurze nominacyjnej. Zniesiono natomiast zakaz osobistego udziału w prowadzeniu przedsiębiorstwa finansowego, przemysłowego lub handlowego oraz przynależności do rady nadzorczej takiego przedsiębiorstwa, przewidując jednocześnie, że prezes sądu może zezwolić sędziemu na branie udziału we władzach spółdzielni.

W zakresie dotyczącym wykonywania zawodu sędziego warto odnotować także zmiany wynikające z ustawy z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych¹⁰². W zakresie dotyczącym wymogów kwalifikacyjnych stawianych kandydatom na sędziów wprowadzono obowiązek złożenia egzaminu sędziowskiego i pracy w charakterze asesora sądowego przez co najmniej rok. Jednocześnie od wymogów tych zwolniono profesorów i docentów nauk prawniczych na polskich uniwersytetach państwowych; adwokatów (bez względu na długość okresu wykonywania zawodu); osoby, które zajmowały stanowi-

¹⁰¹ Dz. U. Nr 38, poz. 347.

¹⁰² Dz. U. Nr 31, poz. 133.

ska stałych urzędników referendarskich w byłej Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej i w byłych organach zastępstwa prawnego; prokuratorów i wiceprokuratorów; oficerów, którzy zajmowali w wojskowej służbie sprawiedliwości stanowiska sędziów, prokuratorów lub wiceprokuratorów; prezesów, wiceprezesów i radców prezesa do spraw orzecznictwa w państwowych komisjach arbitrażowych, przy czym tych ostatnich pod warunkiem zajmowania stanowiska co najmniej przez trzy lata. Ustanowiono też minimalny wiek niezbędny do uzyskania nominacji (26 lat). Ustawa zrezygnowała jednocześnie z możliwości zwolnienia poszczególnych osób przez Ministra Sprawiedliwości od wymogu ukończenia studiów prawniczych i aplikacji sędziowskiej. Powrócono do formuły, zgodnie z którą to kolegium administracyjne sądu mogło wyrazić zgodę na podjęcie przez sędziego dodatkowego zajęcia (w postaci uczestnictwa we władzach spółdzielni).

W 1962 r. doszło do wyodrębnienia statusu sędziego SN, który dotychczas, z uwzględnieniem pewnych odrębności, regulowany był w przepisach Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o Sądzie Najwyższym¹⁰³ wprowadziła kadencyjność na stanowisku sędziego SN. Zarówno wybór na pięcioletnią kadencję, jak i ustalenie sposobu jego dokonywania powierzono Radzie Państwa. Sędziów SN wybierano spośród: 1) sędziów SN upływającej kadencji; przy czym w takim przypadku niezbędne było wysłuchanie opinii Ministra Sprawiedliwości, a gdy chodzi o Izbę Wojskową – po wysłuchaniu opinii Ministrów Sprawiedliwości i Obrony Narodowej; 2) osób, których kandydatury przedstawił Minister Sprawiedliwości, a gdy chodzi o Izbę Wojskową – Minister Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej. Rada Państwa mogła także dokonać wyboru spośród innych osób. W okresie kadencji Sądu Najwyższego Rada Państwa wybierała poszczególnych sędziów na stanowiska opróżnione lub nowo utworzone. Wybór następował w takiej sytuacji na czas do końca danej kadencji. Sędzia SN niewybrany na następną kadencję tego Sądu miał prawo powrócić na stanowisko zajmowane poprzednio lub otrzymać stanowisko równorzędne: sędziego, prokuratora, arbitra w państwowym arbitrażu gospodarczym lub stanowisko w administracji państwowej.

Od kandydatów na stanowisko sędziego SN wymagano spełnienia warunków przewidzianych we właściwych przepisach dotyczących kwalifikacji na stanowiska sędziowskie. Ustawa stanowiła ponadto, że

¹⁰³ Dz. U. Nr 11, poz. 54 z późn. zm. W sprawie politycznych i prawnych uwarunkowań uchwalenia ustawy o Sądzie Najwyższym z 1962 r. zob. A. Bereza, *Polityczne i prawne uwarunkowania uchwalenia ustawy o Sądzie Najwyższym w 1962 r.*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2015, z. 1, s. 33.

kandydaci powinni wykazać się co najmniej 10-letnim okresem pracy w sądownictwie, prokuraturze lub państwowej komisji arbitrażowej albo na innym stanowisku, z którym była związana praktyka prawnicza; nie dotyczyło to profesorów nauk prawnych na polskich uniwersytetach państwowych lub w Polskiej Akademii Nauk. Choć ustawa nie statuowała takiego warunku, od kandydatów oczekiwano także „wysokiej świadomości politycznej, umiejętności widzenia zjawisk i zadań, jakie wyrastają w procesie budowy socjalizmu”¹⁰⁴.

Odwołanie sędziego SN w czasie trwania kadencji możliwe było, jeżeli: 1) sędzia zrzekł się swego stanowiska; 2) sędzia przekroczył 70 lat życia; 3) z powodu choroby, ułomności lub upadku sił sędzia stał się trwale niezdolny do pełnienia obowiązków sędziego SN; 4) sędzia nie dawał rękojmi należytego wykonywania obowiązków sędziego SN. Odwołanie następowało na wniosek Ministra Sprawiedliwości i po wysłuchaniu opinii Pierwszego Prezesa SN, a gdy chodzi o sędziego Izby Wojskowej – na wniosek Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej i po wysłuchaniu opinii Pierwszego Prezesa SN.

Również w sądownictwie powszechnym wprowadzono, na mocy ustawy z dnia 19 grudnia 1963 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych¹⁰⁵, instytucję odwołania sędziów. W kompetencję tę wyposażono Radę Państwa, która mogła odwołać sędziego na wniosek Ministra Sprawiedliwości, jeżeli nie dawał on rękojmi należytego wykonywania obowiązków sędziego. Tym samym powołanie sędziego stało się instrumentem realizacji polityki partyjnej w sądownictwie, nie pełniąc już roli gwarancji ustrojowej niezawisłości sędziowskiej¹⁰⁶. Ponadto Minister Sprawiedliwości mógł zwolnić sędziego z zajmowanego stanowiska, jeżeli sędzia: 1) zrzekł się swego stanowiska; 2) z powodu choroby lub ułomności został orzeczeniem komisji lekarskiej do spraw inwalidztwa i zatrudnienia uznany za trwale niezdolnego do pełnienia obowiązków sędziego; 3) z powodu choroby lub zwolnienia od zajęć dla poratowania zdrowia nie pełnił służby dłużej niż rok; za przerwę uważano tylko te okresy czynnej służby, które wynosiły co najmniej połowę czasu spędzonego poprzednio poza służbą z powyższych powodów; 4) przekroczył 65 lat życia, chyba że Minister Sprawiedliwości na wniosek zainteresowanego sędziego wyraził zgodę na dalsze zajmowanie stanowiska, nie dłużej jednak niż do ukończenia 70 lat. Zwolnienie ze stanowiska następowało także w przypadku, gdy: 1) małżonek sędziego w dniu wejścia

¹⁰⁴ A. Bereza, *Polityczne i prawne...*, s. 50.

¹⁰⁵ Dz. U. Nr 57, poz. 308.

¹⁰⁶ W. Sanetra, *Powołanie na stanowisko – instrument polityki (polityki partyjnej) czy polityki zatrudnienia?* (w:) *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, pod red. W. Czaplńskiego, Warszawa 2006, s. 750.

w życie ustawy wykonywał zawód adwokacki i nie zaprzestał go wykonywać po upływie roku od dnia ogłoszenia ustawy; 2) sędzia po dniu wejścia w życie ustawy zawarł związek małżeński z osobą, która wykonywała zawód adwokacki i nie zaprzestała go wykonywać w terminie trzech miesięcy od zawarcia związku małżeńskiego. Odwołanie lub zwolnienie sędziego z zajmowanego stanowiska następowało po uprzednim trzymiesięcznym wypowiedzeniu. Zmianom tym towarzyszyła rezygnacja z pojęcia nominacji sędziów na rzecz ich powołania, którego dokonywała Rada Państwa na wniosek Ministra Sprawiedliwości. Początkowo jednak nie przywiązywano wielkiego znaczenia do takiej zmiany terminologicznej¹⁰⁷. Ponadto nowelizacja z dnia 29 maja 1957 r. powróciła do formuły, zgodnie z którą to kolegium administracyjne mogło wyrazić zgodę na podjęcie przez sędziego dodatkowego zajęcia (w postaci uczestnictwa we władzach spółdzielni).

W pierwszej połowie lat 70. XX w. uchwalono także nową regulację dotyczącą statusu sędziów wojskowych. Na gruncie ustawy z dnia 8 czerwca 1972 r. o ustroju sądów wojskowych¹⁰⁸ sędziów powoływała Rada Państwa na wniosek Ministra Obrony Narodowej. Na miejsce służbowe wyznaczał ich z kolei, przenosił i zwalniał Minister Obrony Narodowej na wniosek Prezesa Izby Wojskowej w trybie określonym w przepisach o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych. Sędzią wojskowym mógł być obywatel polski będący oficerem zawodowym, który spełniał wymagania ukształtowane analogicznie do przepisów Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. w brzmieniu obowiązującym od 1957 r. Od kandydata na sędziego wojskowego wymagano jednak ukończenia 26 lat. Odbycie aplikacji w sądzie powszechnym lub w jednostce organizacyjnej prokuratury, złożenie egzaminu albo odbycie stażu na stanowisku asesora było równoznaczne ze spełnieniem wymagań dotyczących odbycia aplikacji w sądzie wojskowym oraz złożenia wojskowego egzaminu sędziowskiego, a także odbycia stażu na stanowisku asesora wojskowego. W wyjątkowych przypadkach osoby, które posiadały odpowiednie przygotowanie do objęcia stanowiska sędziego, mogły być zwolnione od spełniania tych wymagań na wniosek Ministra Obrony Narodowej przy powołaniu na stanowisko sędziego. Ponadto, analogicznie jak na gruncie Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., od wymagań tych zwolnieni byli: profesorowie, docenci i doktorzy habilitowani nauk prawnych (bez względu na fakt zatrudnienia na uniwersytecie

¹⁰⁷ Zob. szerzej P. Kłosiewicz, *Instytucja powołania w prawie pracy a powołanie pozorne*, PiP 1966, z. 6, s. 1003–1004.

¹⁰⁸ Dz. U. Nr 23, poz. 166 z późn. zm.

państwowym) oraz osoby, które zajmowały stanowiska sędziowskie lub stanowisko prokuratora albo były adwokatami.

Ustawa o ustroju sądów wojskowych z 1972 r. wyposażała ponadto Prezesa Izby Wojskowej SN w kompetencję delegowania sędziego do pełnienia obowiązków sędziowskich i czynności administracyjnych w innym sądzie wojskowym na okres nieprzekraczający trzech miesięcy w roku kalendarzowym. Za zgodą sędziego okres delegowania mógł trwać dłużej niż trzy miesiące.

Podobnie jak na gruncie Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., w brzmieniu obowiązującym od 1963 r., Rada Państwa mogła odwołać sędziego: 1) na wniosek Ministra Obrony Narodowej złożony po wysłuchaniu opinii Prezesa Izby Wojskowej, jeżeli nie dawał on rękojmi należytego wykonywania obowiązków sędziego; przed powzięciem decyzji należało umożliwić zainteresowanemu złożenie wyjaśnień; 2) w razie zrzeczenia się stanowiska sędziego. Rada Państwa na wniosek Ministra Obrony Narodowej, złożony po wysłuchaniu opinii Prezesa Izby Wojskowej, mogła również odwołać sędziego we wszystkich przypadkach, w których stosownie do przepisów o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych oficer podlegał zwolnieniu z tej służby lub mógł być z niej zwolniony.

Ustawa o ustroju sądów wojskowych z 1972 r. uregulowała także przypadki, w których następowała utrata stanowiska. Skutek taki powiązano z: 1) utratą obywatelstwa polskiego, 2) prawomocnym skazaniem za przestępstwo umyślne, 3) ukaraniem w postępowaniu dyscyplinarnym karą zwolnienia lub wydalenia ze służby sędziowskiej.

W przepisach ustawy o ustroju sądów wojskowych z 1972 r. deklarowano wprawdzie, że sędziowie w zakresie orzekania są niezawisli i podlegają tylko ustawom, jednocześnie jednak nałożono na nich obowiązek wiernej służby Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, przestrzegania praworządności ludowej, stałego ugruntowywania socjalistycznej świadomości prawnej, podnoszenia poziomu świadomości politycznej i wiedzy zawodowej oraz poświęcenia służbie sędziowskiej całej wiedzy i doświadczenia (art. 20 § 1). Ustawa wprowadzała instytucję immunitetu formalnego. Przeciwno sędziemu wojskowemu można było bowiem prowadzić postępowanie karne jedynie za zezwoleniem Sądu Dyscyplinarnego dla Sędziów Sądów Wojskowych. Przed wydaniem postanowienia o udzieleniu zezwolenia sędziego można było zatrzymać tylko wówczas, gdy został ujęty na gorącym uczynku przestępstwa lub w pościgu podjętym bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa.

Wracając do sądownictwa powszechnego, należy zauważyć, że kolejne zmiany, dokonane dekretem z dnia 27 grudnia 1974 r. o zmianie

Prawa o ustroju sądów powszechnych¹⁰⁹, koncentrowały się na statusie sędziów jako pracowników. Wprowadzono bowiem zasadę, zgodnie z którą czas pracy sędziego określony był wymiarem jego zadań (dodany art. 65¹ p.u.s.p. z 1928 r.). Przewidziano także możliwość udzielenia sędziemu płatnego urlopu dla poratowania zdrowia lub załatwienia ważnych spraw osobistych i rodzinnych. Taki urlop dla poratowania zdrowia nie mógł być jednak udzielony, jeżeli sędzia nie pełnił służby przez rok z powodu choroby. Maksymalny okres trwania urlopu dla poratowania zdrowia ustalono na sześć miesięcy, a urlopu dla załatwienia ważnych spraw osobistych i rodzinnych – jednego miesiąca w ciągu roku kalendarzowego. Decyzję o udzieleniu urlopu dla poratowania zdrowia wydawał Minister Sprawiedliwości po stwierdzeniu przez zakład społecznej służby zdrowia, że zachodzi potrzeba powstrzymania się przez sędziego od pełnienia służby. Za czas nieobecności w pracy z powodu choroby świadczenia określone w przepisach o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa przysługiwały sędziemu przez okres do roku. W innych wypadkach usprawiedliwionej nieobecności w pracy sędziemu przysługiwało wynagrodzenie. Dekret stanowił ponadto, że w sprawach o roszczenia sędziów wynikające ze stosunku pracy właściwa była droga postępowania administracyjnego. Przewidywał także możliwość zwolnienia sędziego przez Ministra Sprawiedliwości z zajmowanego stanowiska w razie jego nieuzasadnionej odmowy poddania się badaniu lekarskiemu przez komisję lekarską do spraw inwalidztwa i zatrudnienia.

Ostatecznie pracowniczy status sędziów przypieczętowała ustawa z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych. Dodała ona do Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. przepis, zgodnie z którym w sprawach nieunormowanych w tej ustawie lub w przepisach szczególnych do sędziów stosowało się odpowiednio przepisy o pracownikach urzędów państwowych. W konsekwencji do praw przysługujących sędziom jako pracownikom państwowym zaliczano:

- 1) prawo do szczególnej ochrony prawnokarnej,
- 2) prawo do tytułu sędziowskiego związanego z zajmowanym stanowiskiem,
- 3) prawo do 50-procentowej zniżki przy przejazdach kolejami państwowymi,
- 4) prawo do zaopatrzenia lekarskiego i opieki lekarskiej dla siebie i swojej rodziny¹¹⁰.

¹⁰⁹ Dz. U. Nr 50, poz. 316.

¹¹⁰ H. Kempisty, *Ustrój sądów. Ustawa o sędzi Najwyższym, prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawa o ławnikach ludowych. Komentarz*, Warszawa 1966, s. 143.

W 1980 r., w związku z utworzeniem Naczelnego Sądu Administracyjnego wyodrębniono status tego sądu. Na gruncie ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym oraz o zmianie ustawy – Kodeks postępowania administracyjnego¹¹¹ sędziów tego sądu powoływała Rada Państwa na wniosek Ministra Sprawiedliwości. Na stanowisko sędziego NSA mógł być powołany ten, kto: 1) dawał gwarancję należytego wykonywania obowiązków sędziego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; 2) posiadał obywatelstwo polskie i korzystał w pełni z praw cywilnych i obywatelskich; 3) był nieskazitelnego charakteru; 4) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze; 5) ukończył 35 lat życia; 6) wykazywał się wysokim poziomem wiedzy w dziedzinie administracji państwowej oraz prawa administracyjnego i innych dziedzin prawa związanych z działalnością administracji państwowej oraz 7) pozostawał co najmniej przez 10 lat na stanowisku sędziego, prokuratora, arbitra, notariusza lub radcy prawnego albo co najmniej przez 10 lat wykonywał zawód adwokata lub pozostawał na samodzielnym stanowisku w organach administracji państwowej, z którym związana była praktyka prawnicza. Ten ostatni wymóg nie dotyczył profesorów i docentów nauk prawnych w polskich szkołach wyższych, w Polskiej Akademii Nauk oraz w innych placówkach naukowych i naukowo-badawczych. W przypadkach wyjątkowych Rada Państwa, na wniosek Ministra Sprawiedliwości, mogła zwolnić od tego wymagania także inne osoby. W pozostałych sprawach dotyczących sędziów NSA ustawa odsyłała do odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących sądów wojewódzkich; jednakże w sprawach wynagrodzeń stosowało się odpowiednio przepisy dotyczące Sądu Najwyższego.

Zasadnicze zmiany w zakresie dotyczącym regulacji normujących wykonywanie zawodu sędziego sądu powszechnego przyniosła ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych. W ustawie powrócono bowiem do zaczerpniętej z pierwotnej wersji Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. i Konstytucji marcowej formuły, zgodnie z którą sędziowie byli w sprawowaniu swojego urzędu niezawisli i podlegali tylko ustawom. Niezawisłość sędziego nie wyłączała jednak obowiązku spełniania zleceń w zakresie administracji sądowej. Sędzia mógł co najwyżej żądać, aby zlecenie doręczono mu na piśmie. Przywrócono też instytucję immunitetu formalnego. Sędzia nie mógł być zatrzymany ani pociągnięty do odpowiedzialności karnej sądowej lub administracyjnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego. Nie dotyczyło to zatrzymania na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa. Do czasu wydania uchwały zezwalającej na pociągnięcie sędziego

---

¹¹¹ Dz. U. Nr 4 poz. 8 z późn. zm.

do odpowiedzialności karnej sądowej lub administracyjnej wolno było podejmować tylko czynności niecierpiące zwłoki.

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. powieliło wymagania kwalifikacyjne ukształtowane przepisami ustawy z dnia 29 maja 1957 r. o zmianie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych. Utrzymano także zasadę wprowadzoną ustawą z dnia 19 grudnia 1963 r., zgodnie z którą nie mogła być sędzią osoba, której małżonek wykonywał zawód adwokata. Przywrócono, choć w szczątkowej formie, udział kolegów sądów w procedurze nominacyjnej. Wniosek Ministra Sprawiedliwości o powołanie na stanowisko sędziego powinien być bowiem zawierać informację o treści opinii właściwego kolegium sądu wojewódzkiego. Na prezesów sądów wojewódzkich nałożono obowiązek prowadzenia dla każdego sędziego osobnego wykazu służbowego, zawierającego istotne dane dotyczące jego stosunków osobistych i służbowych, a także obowiązek sporządzania opinii dotyczącej stosunku służbowego każdego sędziego co trzy lata, którą przedstawiano następnie Ministrowi Sprawiedliwości.

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. utrzymało także możliwość odwołania sędziego przez Radę Państwa, na wniosek Ministra Sprawiedliwości, jeżeli nie dawał on rękami należytego wykonywania obowiązków sędziego. Przed złożeniem wniosku Minister Sprawiedliwości musiał jednak wysłuchać wyjaśnień sędziego, chyba że nie było to możliwe, oraz przedstawić Radzie Państwa opinię kolegium sądu wojewódzkiego co do wniosku o odwołanie sędziego. Sędzia tracił prawo do orzekania z chwilą zawiadomienia go o uchwale o odwołaniu. Ustawa powiała też regulacje ustawy z dnia 19 grudnia 1963 r. dotyczące zwolnienia sędziego ze stanowiska przez Ministra Sprawiedliwości. Ministra tego wyposażono także w uprawnienie do zwolnienia sędziego, jeżeli z powodu choroby i płatnego urlopu dla poratowania zdrowia nie pełnił on służby nieprzerwanie przez okres dłuższy niż rok. Stosunek służbowy sędziego rozwiązywał się po upływie trzech miesięcy od doręczenia zawiadomienia o odwołaniu lub zwolnieniu, chyba że na wniosek sędziego określono krótszy termin.

Zgodnie z art. 64 p.u.s.p. z 1985 r. powołanie sędziego na inne stanowisko lub przeniesienie go na inne miejsce służbowe mogło nastąpić tylko za jego zgodą. Zgoda sędziego na przeniesienie nie była wymagana w wypadkach: 1) zniesienia stanowiska wywołanego zmianą w organizacji sądownictwa lub zniesienia danego sądu, ośrodka lub wydziału zamiejscowego albo przeniesienia siedziby sądu; 2) zawarcia związku małżeńskiego między sędziami danego sądu niepodzielonego na wydziały albo wskutek powstałej podległości służbowej między sędziami-małżonkami; 3) pozostawiania sędziego w stosunku pokrewieństwa lub

powinowactwa w określonym stopniu do osoby, która wykonywała zawód adwokata na obszarze właściwości tego samego sądu wojewódzkiego; 4) gdy wymagało tego dobro wymiaru sprawiedliwości lub wzgląd na powagę stanowiska sędziego na podstawie uchwały kolegium sądu wojewódzkiego podjętej na wniosek prezesa sądu wojewódzkiego; przed podjęciem uchwały kolegium wysłuchiwało wyjaśnień sędziego, chyba że nie jest to możliwe, 5) przeniesienia w drodze dyscyplinarnej. W razie przeniesienia sędziego do innej miejscowości, przysługiwał mu zwrot kosztów przeniesienia, z wyjątkiem wypadku, gdy przeniesienie nastąpiło w drodze dyscyplinarnej lub na prośbę sędziego (art. 65 p.u.s.p. z 1985 r.).

W przepisach Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. Ministra Sprawiedliwości wyposażono w uprawnienie do delegowania sędziego za jego zgodą do pełnienia obowiązków sędziego lub czynności administracyjnych w innym sądzie, Ministerstwie Sprawiedliwości lub innej jednostce organizacyjnej podległej Ministrowi Sprawiedliwości albo przez niego nadzorowanej. Delegowanie mogło nastąpić nawet bez sędziego zgody na okres nie dłuższy niż trzy miesiące w ciągu roku. Również prezes sądu wojewódzkiego mógł delegować sędziego do pełnienia obowiązków sędziego na obszarze właściwości tego samego sądu wojewódzkiego, jednakże na czas nie dłuższy niż miesiąc w ciągu roku.

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. nakładało na sędziów obowiązek wiernej służby Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, sumiennego wypełniania obowiązki wynikających ze ślubowania sędziowskiego oraz stałego podnoszenia „poziomu swojej świadomości społecznej i wiedzy zawodowej. Sędzia powinien być w służbie i poza służbą strzec powagi sądu i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności sędziego. Nie wolno mu było brać udziału w takich wystąpieniach, które mogłyby osłabić zaufanie do jego bezstronności lub wierności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (art. 67 p.u.s.p. z 1985 r.). Zachowano zadaniowy wymiar czasu pracy sędziów, wprowadzony dekretem z dnia 27 grudnia 1974 r. Utrzymano ponadto obowiązek zachowania w tajemnicy okoliczności sprawy, o których sędzia powziął wiadomość ze względu na swoje stanowisko poza jawną rozprawą sądową. Rozbudowano natomiast zakazy dotyczące dodatkowego zatrudnienia i podejmowania innych zajęć. Stosownie do art. 71 p.u.s.p. z 1985 r. sędzia nie mógł podejmować dodatkowego zatrudnienia bez uzyskania uprzedniej zgody prezesa właściwego sądu wojewódzkiego, a prezes sądu wojewódzkiego – bez uzyskania zgody Ministra Sprawiedliwości, z wyjątkiem zatrudnienia na stanowisku naukowo-dydaktycznym, dydaktycznym lub naukowym, jeżeli wykonywanie tego zatrudnienia nie przeszkadzało w pełnieniu obowiązków sędziego. Sędziemu nie wolno

było także podejmować innego zajęcia, które by przeszkadzało w pełnieniu obowiązków sędziego albo mogło uchybiać jego godności lub zachwiać zaufanie do jego bezstronności. O zamiarze podjęcia dodatkowego zatrudnienia, a także o podjęciu innego zajęcia sędziego był obowiązany zawiadomić prezesa właściwego sądu wojewódzkiego, a prezes sądu wojewódzkiego – Ministra Sprawiedliwości. Prezes sądu wojewódzkiego w stosunku do sędziów, a Minister Sprawiedliwości w stosunku do prezesów sądów wojewódzkich decydowali o tym, czy podjęcie dodatkowego zatrudnienia na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego, dydaktycznego lub naukowego nie przeszkadzało w pełnieniu obowiązków sędziego. Jeżeli prezes sądu wojewódzkiego nie wyraził zgody na dodatkowe zatrudnienie lub na zajęcie sprawę, na wniosek sędziego, rozstrzygał Minister Sprawiedliwości, po zasięgnięciu opinii kolegium właściwego sądu wojewódzkiego.

Utrzymano także zasadę, zgodnie z którą żądania, przedstawienia i zażalenia w sprawach związanych ze swoim stanowiskiem sędziego mógł wnosić tylko w drodze służbowej. W takich sprawach nie mógł on zwracać się do instytucji i osób postronnych ani podawać tych spraw do wiadomości publicznej (art. 72 § 1 p.u.s.p. z 1985 r.). W sprawach o roszczenia wynikające ze stosunku służbowego sędziów właściwa była droga służbowa. W sprawach o roszczenia ze stosunku służbowego sędziemu nie przysługiwała z kolei droga sądowa. Jednocześnie na sędziów nałożono obowiązek niezwłocznego zawiadomienia prezesa sądu wojewódzkiego o toczącej się sprawie sądowej, w której występował w charakterze strony lub uczestnika postępowania.

Zasady wynagradzania sędziów określała Rada Ministrów w uzgodnieniu z Radą Państwa. Wynagrodzenie sędziów miało, na gruncie Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1985 r., wzrastać w stopniu nie mniejszym niż przeciętne wynagrodzenie pracowników w jednostkach gospodarki uspołecznionej. W świetle wydanych w tym zakresie aktów wykonawczych wysokość wynagrodzenia zasadniczego i dodatku funkcyjnego dla sędziów ustalał Minister Sprawiedliwości¹¹². Dodatek funkcyjny przysługiwał osobom pełniącym funkcje kierownicze oraz osobom, którym powierzono okresowe pełnienie takiej funkcji. Co ciekawe, dla sędziów tworzone fundusze nagród, pozostające w dyspozycji Ministra Sprawiedliwości oraz Prezesa Rady Ministrów.

Prawo o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. wprowadziło instytucję dodatkowego urlopu, który przysługiwał sędziemu w wymiarze:

¹¹² Zob. uchwała nr 9 Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 1988 r. w sprawie zasad wynagradzania sędziów sądów powszechnych, notariuszy oraz asesorów i aplikantów sądowych i notarialnych, M. P. Nr 4, poz. 36 z późn. zm.

1) sześciu dni roboczych – po 10 latach pracy, 2) 12 dni roboczych – po 15 latach pracy. Do okresu pracy, od którego zależał wymiar urlopu dodatkowego, wliczane były wszystkie okresy zatrudnienia w sądzie lub prokuraturze na stanowiskach: aplikantów, asesorów, sędziów i prokuratorów, a także inne okresy pracy, jeżeli z tytułu tego zatrudnienia przysługiwał zwiększony wymiar urlopu. Utrzymano też instytucję płatnych urlopów dla poratowania zdrowia lub załatwienia ważnych spraw osobistych i rodzinnych (art. 76 p.u.s.p. z 1985 r.).

Ustawa uregulowała także niektóre aspekty statusu socjalnego sędziów. Stosownie do art. 77 § 1 p.u.s.p. z 1985 r. w okresie nieobecności w pracy z powodu choroby sędzia otrzymywał wynagrodzenie, nie dłużej jednak niż przez okres roku. W razie niemożności wykonywania pracy z innych powodów określonych w przepisach o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego, sędziemu przysługiwały świadczenia przewidziane w tych przepisach. Sędzia miał również prawo do dodatkowej powierzchni mieszkalnej w postaci oddzielnej izby i zachowywał to uprawnienie również po przejściu na emeryturę lub rentę. W sytuacji zaś, gdy odrębne przepisy przewidywały wyższe opłaty z tytułu korzystania z oddzielnej izby, sędzia był zwolniony od płacenia tej zwiększonej opłaty w okresie zajmowania stanowiska sędziego (art. 79 § 1 i 2 p.u.s.p. z 1985 r.).

W zakresie dotyczącym odpowiedzialności dyscyplinarnej regulacje Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. zasadniczo nie różniły się od uregulowań Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. Katalog kar dyscyplinarnych obejmował: 1) upomnienie, 2) nagane, 3) usunięcie z zajmowanego stanowiska funkcyjnego, 4) przeniesienie na inne miejsce służbowe, 5) wydalenie ze służby sędziowskiej. Do orzekania w sprawach dyscyplinarnych sędziów powołane były wojewódzkie sądy dyscyplinarne oraz, powołane na podstawie ustawy o Sądzie Najwyższym, Wyższy Sąd Dyscyplinarny i Najwyższy Sąd Dyscyplinarny. Stanowiska wojewódzkich sądów dyscyplinarnych były kadencyjne, a rzecznikiem dyscyplinarnym był sędzia wyznaczony przez Ministra Sprawiedliwości. Rzecznik dyscyplinarny był przy tym związany wskazaniem Ministra Sprawiedliwości co do postępowania dyscyplinarnego oraz co do wnoszenia środków odwoławczych. Postępowanie dyscyplinarne toczyło się z wyłączeniem jawności. Na rozprawie mogli być jednak obecni sędziowie oraz asesory pełniący czynności sędziowskie.

Również instytucja zawieszenia w czynnościach służbowych była w Prawie o ustroju sądów powszechnych z 1985 r. uregulowana podobnie do regulacji Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. Sąd dyscyplinarny mógł zawiesić w czynnościach służbowych sędziego, przeciwko któremu wszczęto postępowanie karne, dyscyplinarne lub o ubez-

własnowolnienie. Jeżeli sędziego zatrzymano z powodu schwywania na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa albo jeżeli ze względu na rodzaj czynu dokonanego przez sędziego powaga sądu lub istotne interesy służbowe wymagały natychmiastowego odsunięcia go od wykonywania obowiązków służbowych, prezes sądu mógł zarządzić natychmiastową przerwę w czynnościach służbowych, aż do czasu wydania uchwały przez sąd dyscyplinarny.

W związku z wejściem w życie ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹¹³ i uchwaleniem w jej następstwie ustawy z dnia 29 kwietnia 1985 r. o Trybunale Konstytucyjnym¹¹⁴, wyodrębniono również status sędziów tego Trybunału. Zgodnie z ustawą członkami Trybunału Konstytucyjnego byli Prezes, wiceprezes oraz 10 sędziów, wybierani i odwoływani przez Sejm. W skład Trybunału Konstytucyjnego mógł być wybrany ten, kto wyróżniał się wiedzą prawniczą oraz posiadał kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego SN lub NSA. Członkowie Trybunału Konstytucyjnego wybierani byli na lat osiem, z tym że co cztery lata następował wybór połowy składu; wybór ponowny do składu Trybunału był niedopuszczalny, chyba że poprzedni wybór nastąpił w trakcie kadencji na okres krótszy niż cztery lata. Z pełnieniem funkcji członka Trybunału nie można było łączyć mandatu posła na Sejm i senatora ani zatrudnienia w organach państwowych, a także innego zajęcia, które utrudniałoby pełnienie obowiązków członka Trybunału albo mogło uchybiać jego godności bądź zachwiać zaufaniem co do jego bezstronności w orzekaniu.

Odwołanie członka Trybunału Konstytucyjnego mogło nastąpić, jeżeli: 1) zrzekł się swej funkcji, 2) na skutek choroby, ułomności lub upadku sił stał się trwale niezdolny do pełnienia obowiązków, 3) został skazany wyrokiem sądu, 4) sprzeniewierzył się złożonemu ślubowaniu, 5) prawomocnym orzeczeniem dyscyplinarnym został skazany na karę usunięcia z zajmowanego stanowiska.

Ustawa o Trybunale Konstytucyjnym z 1985 r. przewidywała także immunitet formalny, stanowiąc, że członek Trybunału Konstytucyjnego nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej sądowej lub administracyjnej ani zatrzymany bez zgody Trybunału. Nie dotyczyło to zatrzymania na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa. Wniosek w tym przedmiocie Trybunał rozpatrywał w pełnym składzie, z wyłączeniem sędziego, którego wniosek ten dotyczył. W zakresie odpowiedzialności za wykroczenia ustawa ustanawiała immunitet materialny,

¹¹³ Dz. U. Nr 11, poz. 83.

¹¹⁴ Dz. U. Nr 22, poz. 98 z późn. zm.

przewidując, że za wykroczenia członek Trybunału odpowiadał tylko dyscyplinarnie.

W zakresie nieunormowanym ustawą o Trybunale Konstytucyjnym z 1985 r. do praw i obowiązków oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej członków Trybunału odpowiednie zastosowanie znajdowały przepisy ustawy z dnia 20 września 1984 r. o Sądzie Najwyższym¹¹⁵ dotyczące praw i obowiązków oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów SN. Sprawy o roszczenia wynikające ze stosunku służbowego wiceprezesa i sędziów TK rozstrzygał Prezes TK, a prezesa Trybunału – Marszałek Sejmu. Od decyzji Prezesa TK przysługiwało odwołanie do Marszałka Sejmu. W postępowaniu dyscyplinarnym orzekał natomiast Trybunał Konstytucyjny: 1) w pierwszej instancji – w składzie trzech sędziów, 2) w drugiej instancji – w składzie pięciu sędziów. Sędziów do składów orzekających oraz rzecznika dyscyplinarnego wyznaczał Prezes TK spośród członków tego Trybunału.

2.1.1.2.7. STATUS SĘDZIÓW W ŚWIELE PRZEPISÓW OBOWIĄZUJĄCYCH W LATACH 1989–2001

W związku z przemianami demokratycznymi roku 1989 zasadnicze zmiany w zakresie dotyczącym statusu sędziów i wykonywania tego zawodu wprowadzono ustawą z dnia 20 grudnia 1989 r. o zmianie ustaw – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o Sądzie Najwyższym, o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, o Trybunale Konstytucyjnym, o ustroju sądów wojskowych i Prawo o notariacie¹¹⁶. Jej uchwaleniu towarzyszyło przyjęcie ustawy z dnia 20 grudnia 1989 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa¹¹⁷.

Zmiany wprowadzone tymi aktami prawnymi miały na celu zapewnienie niezależności sądownictwa. W pierwszej kolejności dotyczyły wymagań kwalifikacyjnych stawianych kandydatom na sędziów i procesu nominacyjnego. Zniesiono wymóg w postaci rękojmi należytego wykonywania obowiązków sędziego w PRL. Sędziów miał powoływać Prezydent RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Ta ostatnia stała się organem stojącym na straży niezawisłości sędziów i niezależności sądów. Członków Rady spośród posłów wybierał Sejm, spośród senatorów – Senat, a spośród sędziów SN i NSA – zgromadzenia ogólne sędziów tych sądów (art. 6 ust. 1 ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa

¹¹⁵ Dz. U. Nr 45, poz. 241 z późn. zm.

¹¹⁶ Dz. U. Nr 73, poz. 436.

¹¹⁷ Dz. U. Nr 73, poz. 435 z późn. zm.

z 1989 r.). Spośród sędziów sądów powszechnych członków Krajowej Rady Sądownictwa wybierały: 1) zebrania zgromadzeń ogólnych sędziów sądów apelacyjnych, 2) zebrania przedstawicieli zgromadzeń ogólnych sędziów w sądach wojewódzkich. Członka Rady spośród sędziów sądów wojсковych wybierały zgromadzenia sędziów tych sądów.

Jednocześnie w sądach wszystkich rodzajów przywrócono udział zgromadzeń sędziów w procesie nominacyjnym. To bowiem zgromadzenia ogólne miały przedstawiać Krajowej Radzie Sądownictwa kandydatów na stanowiska sędziów. Wybierały też kandydatów na prezesów i wiceprezesów sądu wojewódzkiego oraz wyrażały zgodę na ich odwołanie¹¹⁸.

Ustawa nowelizująca z dnia 20 grudnia 1989 r. deklarowała nieusuwalność sędziów ze stanowiska choć „z wyjątkiem przypadków przewidzianych w niniejszej ustawie”. Czynności odwołania miał dokonywać Prezydent RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Zniesiono możliwość odwołania sędziego z powołaniem się na fakt, że nie daje on rękojmi należytego wykonywania obowiązków sędziego. Krajowa Rada Sądownictwa wydawała także zgodę na dalsze zajmowanie stanowiska przez sędziego po przekroczeniu 65. roku życia.

Na sędziów nałożono obowiązek postępowania zgodnie ze ślubowaniem sędziowskim oraz stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Sędzia powinien być w służbie i poza służbą strzec powagi stanowiska sędziego i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności sędziego lub osłabiać zaufanie do jego bezstronności. W okresie zajmowania stanowiska sędzia nie mógł należeć do partii politycznej ani brać udziału w żadnej działalności politycznej. Zakaz działalności politycznej nie dotyczył jednak posła i senatora.

Zmiany wprowadzone ustawą nowelizującą z dnia 20 grudnia 1989 r. odnosiły się także do postępowania dyscyplinarnego. Do orzekania w sprawach dyscyplinarnych sędziów powołano: 1) w pierwszej instancji – Sąd Dyscyplinarny, 2) w drugiej instancji – Wyższy Sąd Dyscyplinarny. Sądy dyscyplinarne składały się z sędziów wybranych – w liczbie wskazanej przez Krajową Radę Sądownictwa – przez zgromadzenia ogólne sędziów SN i NSA oraz zebranie przedstawicieli zgromadzeń ogólnych sędziów w sądach wojewódzkich. Kadencja sądów dyscyplinarnych trwała cztery lata.

¹¹⁸ Jednakże już na mocy ustawy z dnia 15 maja 1993 r. o zmianie ustaw – Prawo o ustroju sądów powszechnych, o prokuraturze, o Sądzie Najwyższym, o Trybunale Konstytucyjnym, o Krajowej Radzie Sądownictwa i o powołaniu sądów apelacyjnych (Dz. U. Nr 47, poz. 213) rolę zgromadzeń ogólnych zredukowano jedynie do wyrażenia opinii o kandydacie wskazanym przez Ministra Sprawiedliwości.

Rzecznika dyscyplinarnego w sądzie dyscyplinarnym wyznaczał spośród sędziów organ, który złożył wniosek o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego w sprawie. Wniosek taki mogli złożyć: Minister Sprawiedliwości, prezes sądu wojewódzkiego oraz kolegium sądu wojewódzkiego. Rzecznik był związany wskazaniem organu, który go wyznaczył. Jednocześnie uchylono przepis upoważniający Ministra Sprawiedliwości do badania orzecznictwa dyscyplinarnego, dokonywania wglądu w czynności sądów dyscyplinarnych, zwracania uwagi na dostrzeżone uchybienia i usterki oraz żądania ich usunięcia.

Kolejne zmiany dotyczące statusu sędziów, wprowadzone już po 1990 r., a przed wejściem w życie Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., koncentrowały się przede wszystkim na kwestii dopuszczalności odwołania oraz odpowiedzialności dyscyplinarnej. Ustawa nowelizująca z dnia 15 maja 1993 r. przewidywała uprawnienie Prezydenta RP do odwołania sędziego na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, jeżeli sędzia sprzeniewierzył się zasadzie niezawisłości. Sprzeniewierzenie się zasadzie niezawisłości przez sędziego stwierdzać miał sąd dyscyplinarny na wniosek Ministra Sprawiedliwości, kolegium odpowiedniego sądu. Podstawą oceny sądu dyscyplinarnego w tej sprawie były czyny i okoliczności od początku zajmowania stanowiska sędziego. W postępowaniu w tych sprawach odpowiednie zastosowanie znajdowały przepisy o postępowaniu dyscyplinarnym, z tym że sąd dyscyplinarny rozpoznawał te sprawy w składzie pięciu sędziów. Co się tyczy odpowiedzialności dyscyplinarnej, to ustawa nowelizująca z dnia 15 maja 1993 r. wyszczególniła „oczywistą i rażącą obrazę przepisów prawnych” jako przejaw przewinienia dyscyplinarnego. Wprowadzono także wybór rzecznika dyscyplinarnego przez kolegium właściwego sądu spośród sędziów danego sądu.

Ustawą z dnia 28 sierpnia 1997 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw¹¹⁹ przywrócono z kolei instytucję stanu spoczynku, ustanawiając jednocześnie system zaopatrzenia na wypadek starości, niezdolności do służby i utraty żywiciela. Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi tym aktem normatywnym sędzia przechodził w ten stan, jeżeli: 1) ukończył 70. rok życia, chyba że na swój wniosek przeszedł w stan spoczynku po osiągnięciu 65. roku życia; 2) z powodu choroby lub utraty sił uznany został przez lekarza orzecznika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych za trwale niezdolnego do pełnienia obowiązków sędziego. Ponadto sędziego przenosiło się na jego wniosek w stan spoczynku, z zachowaniem prawa do uposażenia, po ukończeniu 55 lat przez kobietę, a 60 lat przez mężczyznę, jeżeli pracował na stanowisku sędziego nie mniej niż 25 lat w wypadku kobiet

¹¹⁹ Dz. U. Nr 124, poz. 782 z późn. zm.

i nie mniej niż 30 lat w wypadku mężczyzn. Sędzia mógł być również przeniesiony w stan spoczynku, na wniosek kolegium właściwego sądu, przez Krajową Radę Sądownictwa, jeżeli z powodu choroby i płatnego urlopu dla poratowania zdrowia nie pełnił służby przez okres roku, a także w razie zmiany ustroju sądów lub zmiany granic okręgów sądowych, jeżeli nie został przeniesiony do innego sądu. Sędziemu przechodzącemu w stan spoczynku przysługiwała jednorazowa odprawa w wysokości sześciomiesięcznego wynagrodzenia.

Stosownie do przepisów wprowadzonych ustawą nowelizującą z dnia 28 sierpnia 1997 r. sędziemu, który został przeniesiony w stan spoczynku, w razie zmiany ustroju sądów lub zmiany granic okręgów sądowych, przysługiwało, do czasu osiągnięcia wieku 70 lat, uposażenie w wysokości wynagrodzenia pobieranego na ostatnio zajmowanym stanowisku. Uposażenie to było waloryzowane w terminach i w wysokości stosownie do zmian wynagrodzeń zasadniczych sędziów czynnych zawodowo. Z kolei sędziemu przeniesionemu w stan spoczynku z powodu wieku, choroby lub utraty sił przysługiwało uposażenie w wysokości 75% wynagrodzenia zasadniczego wraz z dodatkiem za wystugę lat, pobieranego na ostatnio zajmowanym stanowisku. To uposażenie było waloryzowane stosownie do wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych określonych dla celów waloryzacji emerytur i rent.

Ustawa nowelizująca z dnia 28 sierpnia 1997 r. przewidywała, że od wynagrodzenia sędziów nie odprowadza się składek na ubezpieczenie społeczne. W razie rozwiązania albo wygaśnięcia stosunku służbowego sędziego, od wynagrodzenia wypłaconego sędziemu w okresie służby, od którego nie odprowadzano składki na ubezpieczenie społeczne, przekazywano jednak składkę do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, przewidzianą za ten okres w przepisach o ubezpieczeniu społecznym. Przejście sędziego w stan spoczynku powodowało jednocześnie utratę prawa do emerytury lub renty z ubezpieczenia społecznego.

W razie śmierci sędziego albo sędziego w stanie spoczynku członkom jego rodziny spełniającym warunki wymagane do uzyskania renty rodzinnej, w myśl przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, ustawa przyznawała z kolei uposażenie rodzinne liczone od uposażenia, które pobierał sędzia w stanie spoczynku.

Na uwagę zasługuje wreszcie ustawa z dnia 17 grudnia 1997 r. o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw¹²⁰. Nałożyła ona bowiem na sędziego w stanie spoczynku obowiązek dochowania godności urzędu sędziego. Odpowiedzialność dyscyplinarną rozszerzono z kolei na uchybienia godności urzędu sę-

¹²⁰ Dz. U. z 1998 r. Nr 98, poz. 607 z późn. zm.

dziego po przejściu w stan spoczynku. Do odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów w stanie spoczynku miały odpowiednie zastosowanie przepisy o odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, z tym że zamiast kar przewidzianych dla sędziów sąd dyscyplinarny mógł orzec kary: 1) upomnienia, 2) nagany, 3) zawieszenia waloryzacji uposażenia na okres od roku do trzech lat, 4) pozbawienia prawa do stanu spoczynku wraz z prawem do uposażenia.

2.1.1.3. PODSUMOWANIE

Ewolucja regulacji prawnych dotyczących wykonywania zawodu sędziego jest dość słabo rozpoznana i opisana w polskiej literaturze. Brakuje zwłaszcza całościowych opracowań historycznoprawnych z omawianego zakresu. O słabości zainteresowań problematyką regulacji dotyczących statusu sędziów świadczy fakt, że w debacie naukowej odnoszącej się do stosunku służbowego sędziów niewiele miejsca poświęca się rozważaniom na temat genezy i rozwoju poszczególnych instytucji wyznaczających model tego stosunku. Należy mieć nadzieję, że istniejącą lukę w tym zakresie w jakiejś mierze wypełni niniejszy tom *Systemu prawa pracy*. Powinien stać się źródłem dodatkowych inspiracji do podejmowania dalszych badań.

Genezy zawodu sędziego należy niewątpliwie upatrywać w okresie średniowiecza, kiedy to w związku z rozwojem organizacji państwa i związanym z tym wzrostem stopnia skomplikowania stosunków społecznych władca nie był już w stanie osobiście sprawować władzy sądowniczej na obszarze całego kraju. Towarzyszący temu proces rozwarstwienia społecznego, skutkujący powstaniem wielopoziomowej struktury sądownictwa, doprowadził do powstania na dworze monarszym stałych sądów dworskich. Sądy te z czasem przestały być obsadzone przez wasali władcy, prowadząc do profesjonalizacji zawodu sędziego, co jest widoczne zwłaszcza we Francji.

Współczesne rozumienie zawodu sędziego zostało jednak ukształtowane dużo później, bo w okresie monarchii absolutnej, kiedy to w raz z rozrostem i profesjonalizacją aparatu administracyjnego doszło do wykształcenia się grupy osób trudniącej się w sposób stały i zarobkowy rozstrzyganiem sporów na tle stosowania przepisów prawa stanowionego przez króla. W takim ujęciu służba sędziowska była uznawana jedynie za rodzaj służby urzędniczej. Takie postrzeganie statusu sędziego wywarło trwałe piętno na polskich regulacjach dotyczących statusu sędziów, co widać na przykładzie rozwiązań przyjętych w Prawie o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. Mimo bowiem, że – jak podkreślono wyżej – był

to akt dość nowoczesny, istotną rolę w kształtowaniu statusu sędziego zachował, wzorem rozwiązań zaborczych ukształtowanych w czasach absolutyzmu, Minister Sprawiedliwości. Rola tego ostatniego w procesie nominacyjnym sędziów, w procesie składania ich z urzędu wyznaczała zresztą oś zmian prawa w interesującym nas zakresie. W zależności od przyjętego sposobu postrzegania relacji między poszczególnymi władzami oraz rozumienia pojęcia istoty niezależności, kompetencje te przesuwano albo do ciał przedstawicielskich sędziów, albo właśnie do Ministra Sprawiedliwości. Charakterystyczny wydaje się przy tym kierunek ewolucji. O ile bowiem w początkowej wersji Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. zarezerwowano dla ciał przedstawicielskich sędziów dość istotne uprawnienia w zakresie wyboru kandydatów na sędziów, o tyle po zamachu majowym w 1926 r. rolę tę stopniowo ograniczano. Trend ten kontynuowano w okresie PRL, przywracając wspomnianym ciałom uprawnienia z omawianego zakresu dopiero w ramach przemian demokratycznych roku 1989. Nie sposób nie zauważyć, że kierunek rozwoju przepisów w tym zakresie wyznaczany był głównie przez determinowaną ustrojowo dążność do zapewnienia wpływu czynnika politycznego na obsadę stanowisk w wymiarze sprawiedliwości. Podobnie należy postrzegać zmiany dotyczące kompetencji Ministra Sprawiedliwości w zakresie dotyczącym postępowań dyscyplinarnych oraz przenoszenia sędziów i składania ich ze stanowiska. Kwestie te wyznaczały zresztą przyjmowany paradygmat niezawisłości sędziego, o czym najlepiej świadczy fakt, że możliwość odwołania sędziego w okresie PRL postrzegano jako przejaw realizacji jego nieusuwalności¹²¹.

Przeprowadzone rozważania jasno wskazują, że przedmiotem zmian na przestrzeni ostatniego stulecia były przede wszystkim: 1) kształt procesu nominacyjnego sędziów i stawiane im wymogi kwalifikacyjne; 2) kwestia dopuszczalności ich odwołania ze stanowiska; 3) problem przenoszenia sędziów na inne miejsca służbowe; 4) postępowanie dyscyplinarne. Zagadnienia te wyznaczają model stosunku służbowego sędziego i to w sposób zdecydowanie bardziej wyraźny niż regulacje dotyczące praw i obowiązków sędziów. Te ostatnie pojawiły się bowiem w pragmatykach sędziowskich dość późno, pod wpływem rozwoju prawa pracy i w związku z dążeniem do nadania sędziom statusu pracownika. Po wejściu w życie Konstytucji RP kolejną determinantą modelu stosunku służbowego stała się instytucja stanu spoczynku i związanego z nim zaopatrzenia na wypadek starości, niezdolności do służby i na wypadek utraty żywiciela. Problematyka ta będzie jednak przedmiotem opracowania w części trzeciej rozdziale 1 pkt 1.5.2.7.

¹²¹ H. Kempisty, *Ustrój sądów...*, s. 138.

2.1.2. PROKURATORZY

2.1.2.1. OKRES II RZECZYPOSPOLITEJ

Genezy regulacji wyznaczających status prawny osób wykonujących zawód prokuratorski w okresie przypadającym bezpośrednio po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w pierwszej kolejności należy upatrywać w przepisach dekretu Naczelnika Państwa z dnia 8 lutego 1919 r. w przedmiocie ustroju Sądu Najwyższego¹²². Zgodnie z art. 4 tego aktu prawnego obowiązki Prokuratora naczelnego miał pełnić Minister Sprawiedliwości, a przy Sądzie Najwyższym powinna urzędować odpowiednia liczba prokuratorów i podprokuratorów, przy czym jeden z prokuratorów powinien być mianowany na stanowisko Pierwszego Prokuratora¹²³.

Istotna zmiana stanu normatywnego w zakresie dotyczącym wyznaczenia prawnych standardów wykonywania zawodu prokuratorskiego w II Rzeczypospolitej nastąpiła dopiero po przewrocie majowym, wraz z wejściem w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Przepisy tego aktu prawnego zunifikowały ustrój prokuratury na całym terytorium ówczesnej Polski, stwarzając podwaliny dla funkcjonowania prokuratury w nowej przestrzeni organizacyjnej. Model przedwojennej prokuratury został skonstruowany w oparciu o zasadę centralizmu i hierarchicznego podporządkowania, a misją urzędu prokuratorskiego było „stanie na straży ustaw”. Naczelnym Prokuratorem był Minister Sprawiedliwości, a przy Sądzie Najwyższym pełnili swoje obowiązki służbowe: pierwszy prokurator, prokuratorzy i wiceprokuratorzy SN. Z kolei przy sądach apelacyjnych funkcjonowali prokuratorzy i wiceprokuratorzy apelacyjni, a przy sądach okręgowych – prokuratorzy, wiceprokuratorzy i podprokuratorzy okręgowi. Ponadto Minister Sprawiedliwości mógł ustanowić podprokuratorów okręgowych działających przy sądach grodzkich.

O starszeństwie służbowym prokuratorów, wiceprokuratorów i podprokuratorów zajmujących stanowisko równorzędne w tym samym sądzie znaczenie rozstrzygające miały okoliczności uwzględniane

¹²² Dz. Praw P. Pol. Nr 15, poz. 199.

¹²³ Warto przy tym wspomnieć, że mimo odzyskania niepodległości w polskim porządku prawnym po 11 listopada 1918 r. w dalszym ciągu funkcjonowały liczne akty prawodawcze o charakterze ustrojowym, uchwalone w okresie zaborczym. W szczególności trzeba zaznaczyć, że w początkowych latach niepodległej II Rzeczypospolitej obowiązywały Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim uchwalone przez Tymczasową Radę Stanu w dniu 18 lipca 1917 r. Zgodnie z nimi przy sądach okręgowych, apelacyjnych i Sądzie Najwyższym funkcjonowały urzędy prokuratorskie (publiczne) złożone z prokuratora i podprokuratorów.

według następującej kolejności: 1) staż zawodowy w obrębie tej samej lub wyższej grupy uposażenia; 2) ogólny staż służby na stanowiskach sędziowskich, prokuratorskich lub referendarskich w Ministerstwie Sprawiedliwości i Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz 3) wiek.

Przepisy Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. w dziale VI „Urzędy prokuratorskie” (art. 231–254) normowały w szczególności zasady nadzoru służbowego oraz prawa i obowiązki związane z pełnieniem służby prokuratorskiej. Według tych regulacji w wykonywaniu czynności zawodowych prokurator (wiceprokurator, podprokurator) podlegał „zleceniom swej zwierzchności”. Na stanowisko prokuratora (wiceprokuratora, podprokuratora) mógł być mianowany ten, kto odpowiadał warunkom wymaganym do objęcia stanowiska sędziego, a więc osoba: 1) posiadająca obywatelstwo polskie i korzystająca w pełni z praw cywilnych i obywatelskich; 2) nieskazitelnego charakteru; 3) mająca ukończone 25 lat życia; 4) władająca językiem polskim w słowie i piśmie; 5) która ukończyła uniwersyteckie studia prawnicze; 6) która odbyła aplikację sądową i złożyła egzamin sędziowski¹²⁴. Istotne obostrzenia odnośnie do możliwości ubiegania się o urząd prokuratorski nakładał na pretendentów przepis art. 237 p.u.s.p. z 1928 r. Według niego nikt nie mógł zostać prokuratorem przy sądzie, w którym był sędzią lub prokuratorem jego krewny do czwartego stopnia lub powinowaty do drugiego stopnia włącznie. W razie późniejszego powstania powinowactwa między sędziami lub prokuratorami danego sądu, osoba, która zawarła związek małżeński tworzący powinowactwo, powinna zostać przeniesiona na inne równorzędne stanowisko¹²⁵. Podprokuratorów okręgowych mianował Minister Sprawiedliwości a wiceprokuratorów okręgowych i apelacyjnych – Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Sprawiedliwości. Natomiast wszystkich pozostałych prokuratorów mianował Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Sprawiedliwości przyjęty przez Radę Ministrów. Prokuratorski stosunek służbowy nawiązywał się z chwilą doręczenia osobie zainteresowanej urzędowego zawiadomienia o mianowaniu. Prokurator powinien zgłosić się w celu objęcia stanowiska u swego bezpośredniego zwierzchnika w ciągu 14 dni

¹²⁴ Z wymogu odbycia aplikacji i złożenia egzaminu zwolnieni byli: 1) profesoria i docenci nauk prawnych na polskich uniwersytetach państwowych; 2) adwokaci i stali urzędnicy referendarscy Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz 3) oficerowie korpusu sądowego, którzy byli sędziami wojskowymi albo prokuratorami lub podprokuratorami wojskowymi.

¹²⁵ Przedmiotowy zakaz miał jednak charakter względny, skoro Minister Sprawiedliwości był uprawniony do tego, by od niego odstąpić po zasięgnięciu opinii prokuratora apelacyjnego, względnie pierwszego prokuratora Sądu Najwyższego.

od daty otrzymania urzędowego zawiadomienia o mianowaniu, a jeżeli przechodził do służby prokuratorskiej z innego stanowiska piastowanego w aparacie państwowym – od dnia zwolnienia go z obowiązków zawodowych w poprzedniej służbie. Nieusprawiedliwione niezachowanie terminu przewidzianego na zgłoszenie się w celu objęcia stanowiska prokuratorskiego uprawniało Ministra Sprawiedliwości – w zależności od trybu, w jakim nastąpiło mianowanie – albo do unieważnienia nominacji we własnym zakresie, albo do wystąpienia z wnioskiem do Prezydenta Rzeczypospolitej o unieważnienie nominacji. Obejmując pierwsze w swojej indywidualnej karierze zawodowej stanowisko prokuratorskie, osoba powoływana na ten urząd składała wobec swego bezpośredniego zwierzchnika ślubowanie wedle ściśle określonej roty. Zmiana stanowiska prokuratorskiego nie wiązała się z koniecznością ponownego składania ślubowania.

Zwierzchnik prokuratorów działających przy konkretnym sądzie prowadził dla każdego z podwładnych mu prokuratorów osobne wykazy „stanu służby”. Przedmiotowe dokumenty zawierały istotne dane dotyczące stosunków osobistych i służbowych prokuratora¹²⁶. Jeżeli wymagało tego dobro służby, Minister Sprawiedliwości był uprawniony do przeniesienia albo delegowania prokuratora do innej miejscowości, przy czym delegację na czas określony nieprzekraczający sześciu tygodni mógł także zarządzić przełożony prokuratorów urzędujących przy danym sądzie. Należy dodać, że prokurator apelacyjny mógł przenosić do innej miejscowości w okręgu tego samego sądu okręgowego wiceprokuratorów i podprokuratorów pełniących stałą służbę poza siedzibą sądu okręgowego. W razie przeniesienia prokuratora do innej miejscowości przysługiwał mu zwrot kosztów przeniesienia, z wyjątkiem sytuacji, gdy przeniesienie nastąpiło na skutek orzeczenia dyscyplinarnego.

W razie powołania prokuratora do czasowej służby wojskowej, jego prawa i obowiązki związane z wykonywaniem służby prokuratorskiej ulegały zawieszeniu na czas trwania służby wojskowej; niemniej prokurator zachowywał swoje stanowisko, a czas służby wojskowej wliczał się w całości do stażu służby prokuratorskiej. Prokurator, którego stanowisko uległo likwidacji na skutek zmiany ustroju sądownictwa lub zniesienia danego sądu, był przenoszony na inne równorzędne stanowisko. Do czasu przeniesienia dokonywanego w takim trybie prokurator mógł być delegowany do innego sądu z pominięciem ewentualnych ograniczeń prawnych łączących się z procedurą delegowania albo uzyskiwał zwol-

¹²⁶ Sposób prowadzenia wykazów stanu służby prokuratorskiej określało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 grudnia 1928 r. w sprawie prowadzenia wykazów stanu służby dla sędziów, prokuratorów, asesorów sądowych i aplikantów sądowych (Dz. U. Nr 104, poz. 937 z późn. zm.), wydane na podstawie art. 101 § 2 i art. 241 § 2 p.u.s.p. z 1928 r.

nienie z obowiązku wykonywania zajęć służbowych przy zachowaniu praw do pobierania pełnego uposażenia.

Prokurator, analogicznie jak sędzia, w razie zaistnienia przewidzianych prawem okoliczności przechodził *ex lege* w stan spoczynku albo mógł zostać z urzędu przeniesiony w stan spoczynku. W tej materii warto więc odnotować, że prokurator mógł przejść w stan spoczynku na własne żądanie: 1) bez względu na wiek – jeśli z powodu choroby stał się trwale niezdolny do służby prokuratorskiej; 2) po osiągnięciu 60. roku życia – niezależnie od stanu zdrowia; 3) po uzyskaniu uprawnień do pełnego uposażenia emerytalnego i ukończeniu 55 lat życia. Z kolei obligatoryjnie prokurator przechodził w stan spoczynku: 1) po ukończeniu 70 lat życia; 2) w razie wydania wyroku dyscyplinarnego; 3) gdy prokuratorowi zwolnionemu z wykonywania zajęć służbowych w następstwie reorganizacji sądownictwa bądź zniesienia danego sądu w ciągu roku nie przydzielono nowego stanowiska. W odniesieniu do prokuratorów działających przy Sądzie Najwyższym Rada Ministrów, działająca na wniosek Ministra Sprawiedliwości, mogła *in concreto* przedłużyć osobie zainteresowanej możliwość zajmowania stanowiska prokuratorskiego do czasu ukończenia przez nią 75. roku życia.

Co się zaś tyczy kwestii przeniesienia prokuratora w stan spoczynku z urzędu na skutek decyzji wydawanej przez Ministra Sprawiedliwości, po uprzednim zasięgnięciu opinii prokuratora apelacyjnego, ewentualnie pierwszego prokuratora SN, to w tym kontekście warto zaznaczyć, że prokurator mógł być przeniesiony w stan spoczynku w następujących sytuacjach: 1) gdy z powodu choroby lub zwolnienia od zajęć dla poratowania zdrowia nie pełnił służby prokuratorskiej przez okres dłuższy niż rok¹²⁷; 2) gdy z powodu stanu zdrowia został uznany za osobę trwale niezdolną do służby prokuratorskiej; 3) gdy wymagał tego „interes wymiaru sprawiedliwości”.

Prokurator mógł zrzec się zajmowanego stanowiska bez podania powodów takiej decyzji, niemniej w takim wypadku był on zobowiązany w dalszym ciągu wykonywać obowiązki służbowe, aż do momentu, w którym zostało mu doręczone urzędowe zawiadomienie Ministra Sprawiedliwości o zwolnieniu ze służby prokuratorskiej. Istotne jest przy tym, że Minister Sprawiedliwości mógł sprzeciwić się zrzeczeniu, gdy prokurator oświadczył wolę rezygnacji z pełnienia urzędu w trakcie toczącego się przeciw niemu postępowania dyscyplinarnego lub karnego albo gdy zrzekający się nie wykonał wszystkich wymaganych od niego

¹²⁷ Za przerwę w pełnieniu takiej służby uważano tylko takie okresy czynnej służby prokuratorskiej, które wynosiły co najmniej połowę czasu spędzonego poprzednio poza służbą z przyczyn zdrowotnych.

obowiązków służbowych. Zrzeczenie się stanowiska prokuratorskiego było czynnością skutkującą zarazem zrzeczeniem się wszelkich uprawnień, jakie łączyły się z pozostawaniem w stosunku służbowym (m.in. z możliwości przejścia w prokuratorski stan spoczynku).

Jeśli chodzi o szczegółowe przywileje, jakie łączyły się z piastowaniem urzędu prokuratorskiego na gruncie przepisów Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., to w tym kontekście warto odnotować, że uposażenie prokuratorskie objęte było szczególną ochroną przed potrąceniami dokonywanymi w ramach postępowania egzekucyjnego, albowiem mogło ono być zajęte maksymalnie do wysokości 1/5 należności podlegającej wypłacie, a w przypadku egzekwowania roszczeń alimentacyjnych – do wysokości 2/5 uposażenia. Należne prokuratorowi diety, zwroty kosztów oraz wszelkie inne wydatki służbowe, niebędące składnikami uposażenia, były wyłączone w całości spod egzekucji. Warto dodać, że wszelkie umowy, których przedmiotem byłoby zrzeczenie się uposażenia prokuratorskiego lub oddanie pod zastaw wierzytelności w zakresie dotyczącym wypłaty takiego uposażenia, były *ex lege* nieważne. W pozostałym zakresie prokuratorzy, analogicznie jak sędziowie, korzystali z uprawnień przysługujących urzędnikom państwowym.

Osobom zajmującym stanowisko podprokuratora okręgowego przysługiwał coroczny urlop wypoczynkowy w wymiarze pięciu tygodni, a pozostałym prokuratorom – w wymiarze sześciu tygodni z przeznaczeniem na jego wykorzystanie w okresie tzw. ferii sądowych. Terminy wykorzystania urlopów ustalał oraz udzielał prokuratorom innych, usprawiedliwionych okolicznościami, zwolnień od pracy: 1) Minister Sprawiedliwości – w stosunku do pierwszego prokuratora SN i prokuratorów apelacyjnych; 2) pierwszy prokurator SN – w odniesieniu do prokuratorów i wiceprokuratorów SN oraz 3) prokurator apelacyjny – względem pozostałych prokuratorów.

Prokurator był zobligowany służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej oraz gorliwie i zgodnie z ustawą wykonywać obowiązki zawodowe, poświęcając im całą swą wiedzę i doświadczenie. Prokurator był zobowiązany wykonywać ściśle polecenia przełożonych; niemniej gdy takie polecenia byłyby niezgodne z jego przekonaniem, to wówczas był on uprawniony zwrócić się na piśmie do przełożonego o zwolnienie go z obowiązku składania w danej sprawie ustnych wniosków i oświadczeń na rozprawie.

Prokuratorzy byli zobowiązani do przestrzegania tajemnicy zawodowej. Ciężył na nich zatem obowiązek zachowania w tajemnicy wszelkich okoliczności sprawy, o których powzięli wiadomość poza jawną rozprawą sądową z racji zajmowanego stanowiska. Ów obowiązek dezaktualizował się, gdy prokurator składał przed sądem zeznania w charakterze

świadka, chyba że ujawnienie tajemnicy zagrażałoby dobru państwa albo takiemu ważnemu interesowi prywatnemu, który nie był sprzeczny z celami wymiaru sprawiedliwości. Z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej prokuratora mógł zwolnić tylko Minister Sprawiedliwości. Obowiązek zachowania tajemnicy był nieograniczony w czasie, trwał bowiem również po zakończeniu służby prokuratorskiej.

Prokurator powinien zarówno w trakcie wykonywania zadań służbowych, jak i poza służbą strzec powagi pełnionego przezeń urzędu i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności prokuratora; w szczególności obowiązywały go zakazy przynależności partyjnej oraz udziału w wystąpieniach o charakterze politycznym, które mogłyby osłabiać zaufanie do jego urzędu. Prokurator nie mógł, obok piastowanego stanowiska prokuratorskiego, zajmować żadnego innego urzędu państwowego, z wyjątkiem stanowisk: profesora, docenta i lektora w szkołach akademickich, pod warunkiem że taka działalność nie utrudniała pełnienia obowiązków prokuratorskich. Prokuratorowi nie wolno było także podejmować innych zajęć ubocznych, które w jakikolwiek sposób mogłyby przeszkadzać w pełnieniu obowiązków urzędowych albo mogły uchybiać jego godności lub podważać zaufanie co do jego bezstronności. Z tej też przyczyny nie mógł brać osobistego udziału w prowadzeniu przedsiębiorstwa finansowego, przemysłowego lub handlowego ani należeć do rady nadzorczej takiego przedsiębiorstwa, i to nawet wówczas, gdy takie przedsiębiorstwo (w całości albo części) wchodziło w skład majątku osobistego należącego do prokuratora. Bezpośredni zwierzchnik mógł zezwolić prokuratorowi, w drodze wyjątku, na prowadzenie (współprowadzenie) spółdzielni przeznaczonej dla sędziów, prokuratorów lub urzędników sądowych. Organem właściwym do udzielania zezwolenia na wykonywanie dopuszczalnych prawem zajęć ubocznych był, w odniesieniu do wszystkich prokuratorów SN i prokuratorów apelacyjnych, Minister Sprawiedliwości, a w stosunku do pozostałych prokuratorów – prokurator apelacyjny.

Prokurator powinien zamieszkiwać w miejscowości wyznaczonej mu przez organ przełożony, a także przekazywać swemu bezpośredniemu zwierzchnikowi aktualne dane adresowe.

Jeśli prokurator nie mógł pełnić swych obowiązków z powodu choroby lub innej uzasadnionej przyczyny, powinien o tej okoliczności zawiadomić niezwłocznie swego bezpośredniego zwierzchnika, a na jego żądanie przedstawić stosowne dowody lub złożyć wyjaśnienia.

Prokurator był zobligowany – o ile zaszła taka konieczność – wnieść wszelkie żądania i wystąpienia w sprawach związanych bezpośrednio z jego stanowiskiem wyłącznie w drodze służbowej. W takich sprawach prokurator nie mógł kierować jakichkolwiek petycji do instytucji i osób

postronnych, jak również informować opinii publicznej o zaistniałych zdarzeniach. Warto także dodać, że obowiązkiem prokuratora wykonującego zadania służbowe podczas rozpraw sądowych było korzystanie ze stroju urzędowego – togi i biretu.

Co się tyczy kwestii przestrzegania porządku i dyscypliny w pełnieniu służby prokuratorskiej, to w tym kontekście warto odnotować, że odpowiedni rangą przełożeni dysponowali kompetencją do wytykania podległym im prokuratorom wszelkich nieprawidłowości w urzędowaniu lub zachowywaniu się poza służbą. W razie dostrzeżenia drobniejszych uchybień, niekwalifikujących się jako podstawa do wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, bezpośredni przełożony mógł pociągnąć prokuratora do odpowiedzialności porządkowej w trybie określonym przepisami o państwowej służbie cywilnej. W przypadkach poważniejszych, uzasadniających pociągnięcie prokuratora do odpowiedzialności dyscyplinarnej, postępowanie takie prowadzone było na zasadach analogicznych jak w stosunku do sędziów, z tym że w skład sądu dyscyplinarnego okręgu apelacyjnego oraz sądu dyscyplinarnego wyższego zamiast jednego sędziego wchodził jeden prokurator, a w skład Najwyższego Sądu Dyscyplinarnego w miejsce dwóch sędziów wchodziłi dwaj prokuratorzy.

Szczegółowe rozwiązania normatywne odnośnie do wykonywania zawodu prokuratorskiego w czasach II Rzeczypospolitej obejmowały prokuratorów wojskowych. W tym kontekście wypada przywołać wybrane przepisy dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r. – Prawo o ustroju sądów wojskowych¹²⁸. Zgodnie z nimi prokuratorzy wojskowi mieli stać na straży ustaw. Do ich kompetencji należało pełnienie czynności oskarżycieli publicznych przed sądami wojskowymi oraz współdziałanie w wymiarze sprawiedliwości w sposób przewidziany prawem (art. 101 dekretu). Na czele prokuratury wojskowej stał Minister Spraw Wojskowych, któremu podlegali wszyscy prokuratorzy wojskowi, a jego stałym zastępcą w omawianej dziedzinie był Naczelny Prokurator Wojskowy (art. 102 dekretu). Obowiązki prokuratorów wojskowych pełnili: 1) Naczelny Prokurator Wojskowy; 2) przy Najwyższym Sądzie Wojskowym – prokurator Najwyższego Sądu Wojskowego oraz podlegli mu wiceprokuratorzy Najwyższego Sądu Wojskowego; 3) przy wojskowych sądach okręgowych – wojskowy prokurator okręgowy oraz podlegli mu wojskowi podprokuratorzy okręgowi¹²⁹. Prokuratorem (wiceprokuratorem, podprokuratorem) wojskowym mógł być tylko oficer

¹²⁸ Dz. U. Nr 76, poz. 536 z późn. zm.

¹²⁹ Podprokuratorzy wojskowi legitymujący się stopniem oficera sztabowego byli tytułowani jako wojskowi wiceprokuratorzy okręgowi.

audytor albo generał, który uzyskał stopień generalski jako oficer audytor. W wojskowych sądach rejonowych i wojskowych sądach marynarskich zadania prokuratury wojskowej wykonywali oficerowie sądowi, wyznaczeni spoza korpusu oficerów audytorów przez zwierzchnika sądowo-karnego. Z kolei w sądach wojennych czynności oskarżycieli publicznych mieli pełnić oficerowie, wyznaczeni przez zwierzchnika sądowo-karnego (art. 103 dekretu). Naczelnego Prokuratora Wojskowego, prokuratora i wiceprokuratorów Najwyższego Sądu Wojskowego oraz wojskowych prokuratorów okręgowych mianował i zwalniał z tych stanowisk Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Spraw Wojskowych. Z kolei wojskowych wiceprokuratorów i podprokuratorów okręgowych mianował oraz nadawał im stanowiska służbowe i zwalniał z tych stanowisk Minister Spraw Wojskowych na wniosek Naczelnego Prokuratora Wojskowego. Minister Spraw Wojskowych mógł mianować prokuratorów (wiceprokuratorów, podprokuratorów) wojskowych, z wyjątkiem prokuratora Najwyższego Sądu Wojskowego, również na stanowiska nieobjęte składami osobowymi prokuratur wojskowych, a przewidziane dla oficerów audytorów w innych składach osobowych (art. 104 dekretu). Nadzór nad działalnością prokuratorów wojskowych sprawował: 1) Naczelny Prokurator Wojskowy – w stosunku do wszystkich prokuratorów wojskowych i oficerów sądowych; 2) prokurator Najwyższego Sądu Wojskowego – w stosunku do wiceprokuratorów tego Sądu; 3) wojskowy prokurator okręgowy – w stosunku do podległych mu wojskowych wiceprokuratorów i podprokuratorów okręgowych oraz w stosunku do podporządkowanych im oficerów sądowych (art. 105 dekretu).

Wykonywanie zawodu prokuratorskiego wedle zasad ustalonych w Prawie o ustroju sądów powszechnych z 1928 r. i Prawie o ustroju sądów wojskowych z 1936 r. przerwały działania zbrojne, a następnie okupacja niemiecka na ziemiach polskich w trakcie II wojny światowej. W okresie przypadającym po wojnie nowa rzeczywistość społeczno-polityczna spowodowała, że polski prawodawca, wzorem rozwiązań radzieckich, obrał inne kierunki funkcjonowania prokuratury niż te, które były aktualne w czasach II Rzeczypospolitej.

2.1.2.2. PIERWSZE LATA PO ZAKOŃCZENIU II WOJNY ŚWIATOWEJ

W okresie bezpośrednio poprzedzającym zakończenie działań wojennych nowe władze Rzeczypospolitej, które administrowały terenami sukcesywnie wyzwalanymi spod okupacji niemieckiej rozpoczęły proces wdrażania takich rozwiązań normatywnych, które w swoim założeniu miały ściśle korespondować z nową rzeczywistością społeczno-ustrojową.

W tym kontekście warto zatem wspomnieć w pierwszej kolejności o przepisach dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej¹³⁰, które wyznaczały prokuraturze wojskowej nowe zadania w realiach społeczno-gospodarczych końcowego okresu II wojny światowej i pierwszych lat powojennych (art. 67–78). W tej mierze warto w szczególności odnotować, że prokuratorzy wojskowi mieli stać na straży „należytego wykonywania rozkazów dowództwa” oraz sprawować kontrolę nad „utrzymaniem w wojsku karności, porządku i gospodarności”. Prokuratura wojskowa podlegała bezpośrednio rozkazom Naczelnego Dowódcy, przy czym stałym zastępcą Naczelnego Dowódcy w omawianej dziedzinie był Naczelny Szef Sądownictwa Wojennego w Naczelnym Dowództwie. Naczelny Szef Sądownictwa Wojennego działał w zakresie swoich uprawnień w prokuraturze przez Naczelnego Prokuratora Wojskowego, kierującego Naczelną Prokuraturą Wojskową. Organami wojskowych prokuratur byli: 1) wiceprokurator i podprokuratorzy Naczelnego Prokuratora Wojskowego; 2) wojskowi prokuratorzy, wiceprokuratorzy i podprokuratorzy w prokuraturach armii, okręgów i admiralicji; 3) wojskowi prokuratorzy, wiceprokuratorzy i podprokuratorzy w prokuraturach dywizji, korpusów, garnizonów i samodzielnych jednostek marynarki; 4) oficerowie śledczy poszczególnych prokuratur wojskowych. Naczelnego Prokuratora Wojskowego oraz Wiceprokuratora Naczelnego Prokuratora Wojskowego mianował Naczelny Dowódca, a podprokuratorów Naczelnego Prokuratora Wojskowego, wojskowych prokuratorów, wiceprokuratorów i podprokuratorów prokuratur armii, okręgów, admiralicji, korpusów, dywizji, garnizonów i samodzielnych jednostek marynarki oraz oficerów śledczych wojskowych prokuratur – Naczelny Dowódca na wniosek Naczelnego Szefa Sądownictwa Wojennego w Naczelnym Dowództwie. Kompetencje w zakresie sprawowania nadzoru, kierownictwa i realizacji wojskowych uprawnień dyscyplinarnych przysługiwały: 1) Naczelnemu Prokuratorowi Wojskowemu w stosunku do wszystkich prokuratorów (wiceprokuratorów, podprokuratorów) i oficerów śledczych; 2) wojskowym prokuratorom w stosunku do podległych im wiceprokuratorów i podprokuratorów oraz oficerów śledczych; 3) wojskowym prokuratorom armii, okręgów i admiralicji w stosunku do prokuratorów, wiceprokuratorów, podprokuratorów i oficerów śledczych korpusów, dywizji, garnizonów i samodzielnych jednostek marynarki.

Co się tyczy wykonywania w okresie powojennym zawodu prokuratorского w powszechnych strukturach organizacyjnych prokuratury, to trzeba zwrócić uwagę, że początkowo obowiązywały w tym zakresie

---

¹³⁰ Dz. U. Nr 6, poz. 29 z późn. zm.

wybrane przepisy Prawa o ustroju sądów powszechnych z 1928 r., określające ustrój prokuratury, po czym zostały one zastąpione ustawą z dnia 20 lipca 1950 r. o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej¹³¹. Na jej podstawie, w celu „ugruntowania praworządności ludowej, ochrony mienia społecznego i ścigania przestępstw”, utworzono urząd Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej. Do zadań tego organu należało: 1) sprawowanie nadzoru nad ścisłym przestrzeganiem przepisów prawa przez wszystkie organy, władze i urzędy na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym oraz przez jednostki gospodarki uspołecznionej, instytucje społeczne i poszczególnych obywateli; 2) czuwanie nad zgodnością z przepisami prawa aktów i innych czynności władz, urzędów, instytucji i jednostek gospodarki uspołecznionej; 3) otaczanie ochroną prawa obywateli; 4) czuwanie nad prawidłowym i jednolitym stosowaniem przepisów prawa przez sądy w zakresie przewidzianym w przepisach postępowania sądowego; 5) wszczynanie postępowania karnego, sprawowanie nadzoru nad śledztwem i popieranie oskarżenia przed sądami; 6) zarządzanie wykonywania orzeczeń w sprawach karnych oraz sprawowanie nadzoru nad wykonaniem tych orzeczeń w zakładach penitencjarnych; 7) podejmowanie innych czynności niezbędnych dla ochrony mienia społecznego oraz zapobiegania przestępczości.

Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej powoływała i odwoływała Rada Państwa, a jego zastępców – Przewodniczący Rady Państwa. Jednym z zastępców Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej był Naczelny Prokurator Wojskowy, którego powoływał i odwoływał Przewodniczący Rady Państwa na wniosek Ministra Obrony Narodowej. Prokuratura Rzeczypospolitej Polskiej podlegała Radzie Państwa i działała zgodnie z jej wytycznymi. Generalny Prokurator Rzeczypospolitej składał sprawozdania Radzie Państwa z działalności Prokuratury Rzeczypospolitej Polskiej. Organami Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej byli: 1) jego zastępcy, prokuratorzy i wiceprokuratorzy Generalnej Prokuratury oraz referendarze śledczy; 2) w województwach – prokuratorzy wojewódzcy oraz podlegli im wiceprokuratorzy i podprokuratorzy prokuratur wojewódzkich oraz w mieście st. Warszawie i w mieście Łodzi, referendarze śledczy i asesorowie prokuratury; 3) w powiatach – prokuratorzy powiatowi i podlegli im podprokuratorzy prokuratur powiatowych, referendarze śledczy oraz asesorowie prokuratury.

Prokuratorów Generalnej Prokuratury i prokuratorów wojewódzkich mianował i zwalniał Przewodniczący Rady Państwa na wniosek Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej, natomiast pozostałych prokuratorów mianował i zwalniał Generalny Prokurator Rzeczypospolitej.

¹³¹ Dz. U. Nr 38, poz. 346 z późn. zm.

Generalny Prokurator Rzeczypospolitej, jego zastępcy, prokuratorzy, wiceprokuratorzy, podprokuratorzy, referendarze śledczy, asesorowie oraz inni mianowani pracownicy prokuratury posiadali *ex lege* status pracowników państwowych i z tej racji miały do nich zastosowanie przepisy o państwowej służbie cywilnej, chyba że postanowiono inaczej. Rada Państwa była upoważniona do określenia względem pracowników prokuratury: 1) tabeli stanowisk służbowych i grupy zasadniczego uposażenia dla poszczególnych stanowisk; 2) zasad zaszeregowania do grup uposażenia zasadniczego; 3) kwoty miesięcznego uposażenia zasadniczego dla poszczególnych grup oraz wysokości i zasad przyznawania dodatków do uposażenia.

Warto dodać, że Generalny Prokurator Rzeczypospolitej, jego zastępcy, prokuratorzy, wiceprokuratorzy, podprokuratorzy, referendarze śledczy i asesorowie podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej według regulaminu o odpowiedzialności dyscyplinarnej, uchwalanego przez Radę Państwa na wniosek Generalnego Prokuratora Rzeczypospolitej.

2.1.2.3. OKRES „ROZKWITU” POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Rozwiązania normatywne wprowadzone ustawą o Prokuraturze Rzeczypospolitej Polskiej z 1950 r. zostały rozwinięte w wyniku uchwalenia ustawy z dnia 14 kwietnia 1967 r. o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹³², która zastąpiła ustawę z 1950 r. Zgodnie z nową ustawą prokuraturę Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej stanowili Prokurator Generalny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i podlegli mu prokuratorzy powszechnych i wojskowych jednostek organizacyjnych Prokuratury. Zadaniem Prokuratora Generalnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i podległych mu prokuratorów było „strzeżenie praworządności ludowej, a w szczególności ściganie przestępstw, czuwanie nad ochroną własności społecznej, zapewnienie poszanowania praw obywateli”. W swoim założeniu działalność prokuratury miała służyć ochronie i umacnianiu „ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Prokurator Generalny podlegał Radzie Państwa i działał zgodnie z jej wytycznymi, natomiast wszyscy prokuratorzy w sprawowaniu swoich funkcji byli niezależni od terenowych organów władzy oraz organów administracji państwowej, podlegając jedynie prokuratorom przełożonym. Zgodnie z nowymi unormowaniami Prokurator Generalny mógł powierzyć asesorowi prokuratorskiemu na czas określony pełnienie czynności prokuratorskich,

---

¹³² Dz. U. Nr 13, poz. 55 z późn. zm.

jednakże bez prawa: 1) udziału w postępowaniu przed sądem wojewódzkim; 2) sporządzania środków zaskarżenia i wniosków do Sądu Najwyższego oraz występowania przed tym sądem; 3) stosowania tymczasowego aresztowania.

Na stanowisko prokuratora mógł być mianowany obywatel polski, który: 1) dawał rękojmię należytego wykonywania obowiązków prokuratora w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; 2) korzystał z pełni praw obywatelskich i cywilnych; 3) posiadał odpowiednie kwalifikacje moralne; 4) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze; 5) odbył aplikację w prokuraturze i złożył egzamin prokuratorski¹³³; 6) posiadał odpowiedni staż: w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury – rok pracy na stanowisku asesora, w wojskowych jednostkach organizacyjnych Prokuratury – staż służby przewidziany w przepisach o służbie wojskowej oficerów Sił Zbrojnych; 7) ukończył 25 lat życia. Na stanowisko prokuratora w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury mógł być mianowany tylko oficer zawodowy lub oficer służby okresowej. Ponadto na stanowisko prokuratora mogła być mianowana osoba spełniająca warunki do objęcia stanowiska sędziego. Prokuratorów Prokuratury Generalnej i prokuratorów wojewódzkich mianowała i zwalniała z tych stanowisk Rada Państwa na wniosek Prokuratora Generalnego. Z kolei zastępców Naczelnego Prokuratora Wojskowego, prokuratorów Naczelnej Prokuratury Wojskowej i prokuratorów okręgów wojskowych mianowała i zwalniała Rada Państwa na wspólny wniosek Prokuratora Generalnego i Ministra Obrony Narodowej. Co się tyczy pozostałych prokuratorów oraz asesorów prokuratorskich, to osoby te były mianowane i zwalniane przez Prokuratora Generalnego, przy czym mianowanie i zwalnianie osób pełniących służbę w wojskowej jednostce organizacyjnej prokuratury następowało w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej.

Przesłankami zwolnienia prokuratora ze służby w powszechnych lub wojskowych jednostkach organizacyjnych Prokuratury były: 1) stwierdzenie, że nie daje on rękojmi należytego wykonywania obowiązków prokuratora – po uprzednim zapewnieniu zainteresowanemu prokuratorowi możliwości złożenia wyjaśnień w tym przedmiocie; 2) zaistnienie sytuacji, z którymi przepisy określające status pracowników państwowych albo zasady odbywania służby wojskowej przez oficerów Sił Zbrojnych łączyły konieczność zwolnienia zainteresowanego z państwowej służby urzędniczej lub służby wojskowej; 3) wystąpienie cho-

¹³³ Prokurator Generalny mógł w wyjątkowych przypadkach zwolnić określoną osobę z odbycia aplikacji i złożenia egzaminu prokuratorskiego oraz od wymagania w zakresie posiadania odpowiedniego stażu zawodowego, jeśli posiadała ona przygotowanie konieczne do wykonywania obowiązków na stanowisku prokuratora albo asesora prokuratorskiego lub oficera śledczego.

roby, ułomności lub upadku sił, jeśli te okoliczności spowodowały trwałą niezdolność do pełnienia obowiązków prokuratora i zostały stwierdzone przez właściwą komisję lekarską; 4) osiągnięcie wieku 65 lat życia przez prokuratora powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury, chyba że Prokurator Generalny (a w odniesieniu do prokuratorów mianowanych przez Radę Państwa – Rada Państwa, działająca na wniosek Prokuratora Generalnego) na wniosek zainteresowanego wyraził zgodę na dalsze zajmowanie stanowiska prokuratorowskiego, nie dłużej jednak niż do ukończenia 70. roku życia.

Powszechnymi jednostkami organizacyjnymi prokuratury były: Prokuratura Generalna oraz prokuratury wojewódzkie i powiatowe, a wojskowymi jednostkami organizacyjnymi prokuratury były: Naczelna Prokuratura Wojskowa, prokuratury okręgów wojskowych oraz wojskowe prokuratury garnizonowe. W miarę potrzeby mogły być tworzone inne powszechne lub wojskowe jednostki organizacyjne prokuratury.

Warto podkreślić, że ustawa o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1967 r. unormowała sytuację prawną aplikantów prokuratorowskich, formułując koncepcję, zgodnie z którą celem trwającej przez dwa lata aplikacji było przygotowanie aplikanta do należytego wykonywania obowiązków prokuratora. Na stanowisko aplikanta prokuratorowskiego mógł być mianowany obywatel polski, który: 1) dawał rękojmię należytego wykonywania obowiązków aplikanta w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; 2) korzystał z pełni praw obywatelskich i cywilnych; 3) posiadał odpowiednie kwalifikacje moralne; 4) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze. Dodatkowo warto wskazać, że na stanowisko aplikanta w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury mógł być mianowany tylko oficer spełniający wyżej wymienione kwalifikacje. Aplikanta prokuratorowskiego mianował i zwalniał: 1) prokurator wojewódzki – w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury albo 2) Naczelny Prokurator Wojskowy – w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury. Zwolnienie aplikanta w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury następowało po upływie trzymiesięcznego okresu wypowiedzenia. Po ukończeniu aplikacji aplikant był zobligowany przystąpić do egzaminu prokuratorowskiego, po złożeniu którego otrzymywał nominację na stanowisko asesora prokuratorowskiego lub oficera śledczego.

Do pracowników prokuratorowskich (tzn. prokuratorów, asesorów i aplikantów) zatrudnionych w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury miały zastosowanie ogólne przepisy dotyczące pracowników państwowych, przy czym wysokość uposażenia w odniesieniu do tej kategorii pracowników ustalała Rada Państwa. Stosunek pracy pracownika prokuratorowskiego nawiązywał się z datą określoną w akcie

nominacyjnym; w razie niepodjęcia pracy w tym terminie i nieusprawiedliwienia tej okoliczności organ mianujący unieważniał nominację. Rozpoczynając służbę, pracownik prokuratorski składał ślubowanie według przepisanej roty. Pracownicy prokuratorscy byli zaliczani, zgodnie z ówczesną nomenklaturą, do kategorii pracowników o nienormowanym czasie pracy.

W razie niezdolności do pracy z powodu choroby oraz w razie niemożności wykonywania pracy z innych przyczyn określonych w przepisach o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa pracownikowi prokuratorskiemu przysługiwały świadczenia przewidziane w tych przepisach, z tym że prokuratorowi i asesorowi świadczenia chorobowe przysługiwały przez rok. W pozostałych przypadkach usprawiedliwionej nieobecności w pracy prokuratorowi i asesorowi przysługiwało wynagrodzenie przez cały okres takiej absencji, a aplikantowi prokuratorskiemu – wynagrodzenie przez okres nieprzekraczający miesiąca w ciągu roku kalendarzowego. Trzeba również nadmienić, że prokurator – niezależnie od skorzystania z wyżej wymienionych uprawnień ochronnych – mógł ubiegać się o płatny urlop dla poratowania zdrowia, załatwienia ważnych spraw rodzinnych lub osobistych. Urlop dla poratowania zdrowia nie mógł przekraczać sześciu miesięcy, a z innych przyczyn – miesiąca w ciągu roku kalendarzowego.

Prokuratorowi powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury nie wolno było – obok piastowanego stanowiska prokuratorskiego – zajmować żadnego innego urzędu państwowego z wyjątkiem stanowiska pracownika naukowo-dydaktycznego lub naukowo-badawczego albo wykładowcy, jeżeli zajmowanie takiego stanowiska nie przeszkadzało w pełnieniu obowiązków prokuratora. Ponadto prokurator nie mógł wykonywać zajęć ubocznych, które by mu przeszkadzały w pełnieniu obowiązków prokuratora albo mogły uchybiać godności jego urzędu lub podważać zaufanie do jego bezstronności. Podejmowanie decyzji w sprawie udzielenia prokuratorowi zezwolenia na zajęcie uboczne, jak również w przedmiocie rozstrzygnięcia o tym, czy zajmowanie stanowiska pracownika naukowo-dydaktycznego, naukowo-badawczego lub wykładowcy nie przeszkadza w pełnieniu obowiązków prokuratorskich, zostało zastrzeżone do wyłącznej kompetencji Prokuratora Generalnego.

Jeśli wymagało tego dobro służby, Prokurator Generalny mógł delegować prokuratora do innej powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury na czas określony nie dłuższy niż sześć miesięcy w ciągu roku. Delegację na okres nieprzekraczający dwóch miesięcy w skali roku mógł zarządzić również prokurator wojewódzki.

Obowiązkiem prokuratorów biorących udział w rozprawach sądowych było korzystanie ze stroju urzędowego, którego wzór określał Prokurator Generalny w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości.

Wypada zauważyć, że prokurator w związku z wykonywaniem zadań służbowych objęty był szczególną ochroną prawną. Przejawiała się ona w szczególności tym, że ewentualne nadużycie przez prokuratora wolności słowa przy wykonywaniu obowiązków służbowych, stanowiące ściganą z oskarżenia prywatnego obrazę lub zniesławienie strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, świadka lub biegłego, podlegało ściganiu wyłącznie w drodze dyscyplinarnej. Z kolei ściganie prokuratora w trybie karno-administracyjnym, z wyjątkiem postępowania mandatowego, było możliwe tylko za uprzednią zgodą właściwej komisji dyscyplinarnej. Trzeba przy tym podkreślić, że prokuratorzy, asesorzy i oficerowie śledczy prokuratury oraz aplikanci powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury – poza przypadkami nadużycia wolności słowa – podlegali odpowiedzialności dyscyplinarnej z tytułu dopuszczenia się przewinień służbowych i uchybienia godności urzędu. Za popełnione przewinienie dyscyplinarne można było obwinionemu, zatrudnionemu w powszechnych jednostkach prokuratury, wymierzyć następujące kary: 1) nagane, 2) surową nagane, 3) dyscyplinarne przeniesienie do innej miejscowości na równorzędne stanowisko służbowe, 4) obniżenie uposażenia zasadniczego o jedną grupę, 5) przeniesienie w tej samej lub innej miejscowości na niższe stanowisko służbowe z odpowiednim obniżeniem uposażenia, 6) wydalenie ze służby prokuratorskiej. Postępowania dyscyplinarne nie można było wszcząć po upływie sześciu miesięcy od dnia otrzymania przez przełożonego dyscyplinarne wiadomości o popełnionym przewinieniu ani po upływie pięciu lat od popełnienia przewinienia. Przełożonym dyscyplinarnym w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury był Prokurator Generalny w stosunku do wszystkich pracowników prokuratorskich oraz prokurator wojewódzki w stosunku do podległych mu pracowników prokuratorskich.

W sprawach dyscyplinarnych orzekały w powszechnych jednostkach organizacyjnych Prokuratury: 1) Komisja Dyscyplinarna w Prokuraturze Generalnej oraz komisje dyscyplinarne w prokuraturach wojewódzkich – jako organy pierwszoinstancyjne; 2) Odwoławcza Komisja Dyscyplinarna działająca w Prokuraturze Generalnej – jako organ drugiej instancji. Natomiast w odniesieniu do osób pełniących służbę w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury organem dyscyplinarnym była Komisja Dyscyplinarna w Naczelnej Prokuraturze Wojskowej.

Pracownik prokuratorski, przeciwko któremu wszczęto postępowanie dyscyplinarne, mógł być zawieszony w czynnościach zawodowych,

jeśli z uwagi na charakter przewinienia konieczne było jego natychmiastowe odsunięcie od wykonywania obowiązków. Uprawnienie do zawieszenia prokuratora w czynnościach służbowych przysługiwało przełożonym dyscyplinarnym (w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury) oraz Naczelnemu Prokuratorowi Wojskowemu (w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury). Za przewinienia dyscyplinarne mniejszej wagi, nieuzasadniające wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, przełożeni prokuratorzy mogli wymierzać podległym sobie pracownikom prokuratorskim kary porządkowe upomnienia, przy czym od takiej kary przysługiwało ukaranemu odwołanie do prokuratora nadrzędnego. Do wymierzenia kary porządkowej upomnienia była uprawniona również komisja dyscyplinarna, jeśli w ramach prowadzonego postępowania dyscyplinarnego stwierdziła, że analizowane przewinienie stanowiło przypadek mniejszej wagi.

Warto także odnotować, że wszelkie spory pracowników prokuratorskich, jakie mogły zaistnieć na tle sposobu realizacji praw i obowiązków objętych treścią stosunku pracy, podlegały rozstrzygnięciu wyłącznie w trybie administracyjnym. Od decyzji wydanej w takich sprawach przez Prokuratora Generalnego osobie zainteresowanej nie przysługiwało odwołanie.

Na zakończenie przeglądu najważniejszych kwestii odnośnie do statusu łączącego się z wykonywaniem zawodu prokuratorskiego wedle zasad ujętych w ustawie o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1967 r. należy podkreślić, że odmienne reguły dotyczyły służby prokuratorskiej pełnionej w wojskowych strukturach organizacyjnych prokuratury. Takie spostrzeżenie wynika z faktu, że wojskowe jednostki organizacyjne prokuratury wchodziły w skład Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i dlatego w zakresie służby wojskowej Naczelną Prokuraturę Wojskową podlegał Ministrowi Obrony Narodowej, a inni prokuratorzy wojskowi – właściwym dowódcą. Do pracowników prokuratorskich wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury należało zatem stosować – w sprawach nieuregulowanych ustawą z 1967 r. – przepisy o służbie wojskowej oficerów Sił Zbrojnych.

Do zwolnienia prokuratora ze służby w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury mogło dojść we wszystkich wypadkach, w których stosownie do przepisów określających zasady odbywania służby wojskowej oficerów Sił Zbrojnych mogło nastąpić zwolnienie oficera ze służby wojskowej (zawodowej lub okresowej). Prokurator wojskowy nie mógł być zwolniony z zawodowej służby wojskowej przed zwolnieniem go ze stanowiska prokuratorskiego.

Prokuratorów, zastępców prokuratorów, wiceprokuratorów i podprokuratorów w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratu-

ry wyznaczał, przenosił i zwalniał ze stanowisk służbowych Minister Obrony Narodowej na wniosek Naczelnego Prokuratora Wojskowego w trybie określonym w przepisach o służbie wojskowej, a oficerów śledczych – Naczelną Prokuraturę Wojskową. Naczelną Prokuraturę Wojskową mógł powierzyć czasowe pełnienie funkcji prokuratora wojskowego lub oficera śledczego oficerowi rezerwy zaliczonemu do korpusu osobowego oficerów sprawiedliwości i odbywającemu ćwiczenia wojskowe. Karami dyscyplinarnymi wymierzonymi w stosunku do osób pełniących służbę w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury były: 1) nagana, 2) surowa nagana, 3) ostrzeżenie o niepełnej przydatności na zajmowanym stanowisku, 4) przeniesienie na niższe stanowisko, 5) ostrzeżenie o niepełnej przydatności w służbie prokuratorskiej (w wykonywaniu funkcji oficera śledczego), 6) wydalenie ze służby prokuratorskiej (pozbawienie funkcji oficera śledczego). Komisja dyscyplinarna wymierzająca obwinionemu karę wydalenia ze służby prokuratorskiej (pozbawienia funkcji oficera śledczego) była uprawniona wystąpić z wnioskiem do Ministra Obrony Narodowej o zwolnienie ukaranego z zawodowej służby wojskowej lub o pozbawienie go stopnia oficerskiego.

2.1.2.4. OKRES „POSTSOLIDARNOSCIOWY” I CZASY NAJNOWSZE

Regulacje określające zasady wykonywania zawodu prokuratorskiego funkcjonujące pod rządami ustawy o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1967 r. zostały zastąpione ustawą z dnia 20 czerwca 1985 r. o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹³⁴. Zgodnie z jej przepisami, w ich pierwotnym brzmieniu, celem działalności prokuratury było zapewnienie ochrony i umacnianie ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz ochrona własności społecznej i zapewnienie poszanowania praw obywateli. W swojej działalności prokuratura powinna była wpływać na kształtowanie świadomości obywateli w duchu szacunku dla prawa i przestrzegania dyscypliny społecznej. W związku z tym zadaniem Prokuratora Generalnego i podległych mu prokuratorów było „strzeżenie praworządności ludowej” w działaniach organów państwowych, innych państwowych jednostek organizacyjnych, spółdzielni i ich związków, organizacji zawodowych, samorządowych i społecznych, a także w postępowaniu obywateli.

Prokuratorami podległymi Prokuratorowi Generalnemu byli:
1) w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury – zastęp-

¹³⁴ Dz. U. Nr 31, poz. 138 z późn. zm.

cy Prokuratora Generalnego, prokuratorzy wojewódzcy, prokuratorzy rejonowi oraz prokuratorzy i wiceprokuratorzy odpowiednich jednostek organizacyjnych prokuratury; 2) w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury – Naczelny Prokurator Wojskowy, zastępcy Naczelnego Prokuratora Wojskowego, prokuratorzy okręgów wojskowych, prokuratorzy rodzajów sił zbrojnych, wojskowi prokuratorzy garnizonowi, zastępcy prokuratorów oraz prokuratorzy i wiceprokuratorzy odpowiednich jednostek organizacyjnych prokuratury.

Wobec osób aspirujących do objęcia stanowisk prokuratorskich stawiane były następujące wymagania: 1) posiadanie obywatelstwa polskiego; 2) dawanie rękojmi należytego wykonywania obowiązków prokuratora w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; 3) korzystanie z pełni praw obywatelskich i cywilnych; 4) posiadanie odpowiednich kwalifikacji moralnych; 5) ukończenie uniwersyteckich studiów prawnych; 6) odbycie aplikacji prokuratorskiej i złożenie egzaminu prokuratorskiego; 7) legitymowanie się minimalnym okresem zatrudnienia (rok na stanowisku asesora w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury albo okres służby wojskowej wymagany w przepisach określających zasady odbywania zawodowej służby wojskowej – w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury)¹³⁵; 8) ukończenie 25 lat. Należy przy tym zauważyć, że na stanowisko prokuratora w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury mógł być mianowany, jak dotychczas, tylko oficer zawodowy lub oficer służby okresowej, a do objęcia stanowiska prokuratorskiego była predestynowana również osoba spełniająca wymagania ustawowe do objęcia stanowiska sędziego.

Istotnym ograniczeniem w wykonywaniu zawodu prokuratorskiego na gruncie ustawy o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r. było pozostawanie osoby zainteresowanej objęciem stanowiska prokuratora w związku małżeńskim z osobą wykonującą zawód adwokata.

Jeśli chodzi o kwestię dotyczącą zakończenia pełnienia służby prokuratorskiej, to obligatoryjnymi przesłankami zwolnienia prokuratora powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury ze służby były: 1) uprawomocnienie się orzeczenia komisji dyscyplinarnej o wydaleniu prokuratora ze służby; 2) porzucenie służby; 3) wydanie decyzji stwierdzającej, że prokurator nie daje rękojmi należytego wykonywania obowiązków prokuratorskich; 4) złożenie rezygnacji; 5) wydanie przez właściwą komisję lekarską orzeczenia o trwałej niezdolności do pełnienia obowiązków prokuratora; 6) dwukrotne otrzymanie przez prokura-

¹³⁵ Prokurator Generalny mógł w wyjątkowych przypadkach zwolnić określoną osobę z obowiązku odbycia aplikacji i złożenia egzaminu prokuratorskiego oraz od wymaganego okresu zatrudnienia lub służby wojskowej, jeśli wedle jego oceny osoba ta posiadała przygotowanie konieczne do wykonywania obowiązków prokuratora.

tora w odstępie roku ujemnej oceny kwalifikacyjnej; 7) zawarcie związku małżeńskiego z osobą, która wykonywała zawód adwokata i nie zaprzestała go wykonywać w terminie trzech miesięcy od zawarcia związku małżeńskiego; 8) nabycie uprawnień emerytalnych przez prokuratora zatrudnionego w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury, chyba że Prokurator Generalny, na wniosek zainteresowanego albo w porozumieniu z nim, wyraził zgodę na dalsze zajmowanie stanowiska, nie dłużej jednak niż do ukończenia 70 lat. Zwolnienie prokuratora powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury mogło nastąpić również: 1) na wniosek właściwych organów państwowych albo władz organizacji politycznych lub społecznych w związku z zamierzonym przejściem prokuratora do innej pracy; 2) w razie czasowej niezdolności do pracy spowodowanej chorobą prokuratora, jeśli okres tej choroby przekraczał rok.

W kwestii szczególnych praw i obowiązków łączących się ze statusem prokuratora warto zauważyć, że prokurator był obowiązany wiernie służyć Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, sumiennie wypełniać obowiązki wynikające ze ślubowania oraz stale podnosić poziom swej świadomości społecznej i wiedzy zawodowej. Podczas wykonywania zadań służbowych i poza służbą powinien strzec powagi sprawowanego urzędu i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności prokuratora. Nie wolno mu było brać udziału w takich wystąpieniach, które mogłyby osłabić zaufanie do jego bezstronności lub wierności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Prokuratorski stosunek służbowy nawiązywał się z chwilą doręczenia zainteresowanemu zawiadomienia o mianowaniu. Prokurator powinien zgłosić się w celu objęcia stanowiska w ciągu 14 dni od otrzymania zawiadomienia o mianowaniu, jeżeli nie oznaczono innego terminu. W razie nieusprawiedliwionego nieobjęcia stanowiska w podanym terminie mianowanie traciło moc, o czym zaświadczał Prokurator Generalny. Przy obejmowaniu stanowiska prokurator był zobligowany złożyć ślubowanie według roty ustalonej wprost w ustawie¹³⁶. Do proku-

¹³⁶ Ustalona przez ustawę o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r. treść ślubowania prokuratorskiego miała następującą formę: „Ślubuję uroczyście na powierzonym mi stanowisku prokuratora przyczyniać się w moim zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i wszechstronnego rozwoju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, której wierności zawsze dochowam; stać na straży Jej politycznego, społecznego i gospodarczego ustroju, ochraniać zdobycze ludu pracującego, własność społeczną oraz prawa i prawem chronione interesy obywateli; strzec praworządności ludowej i wpływać na kształtowanie świadomości obywateli w duchu szacunku dla prawa i przestrzegania dyscypliny społecznej; powierzone mi zadania wykonywać sumiennie i starannie z zachowaniem prawa i zasad sprawiedliwości społecznej, wykazywać poszanowanie, bezstronność i zrozumienie dla interesów wszystkich obywateli, przestrzegać tajemnicy państwowej i służbowej oraz zachowywać się godnie w służbie i poza służbą”.

ratorów miał zastosowanie zadaniowy system czasu pracy. We wszelkich sprawach o roszczenia wynikające ze stosunku służbowego prokuratorowi nie przysługiwała droga sądowa. W takich sprawach wyłącznie właściwa była droga służbowa. Co więcej, prokurator, kierując wystąpienie lub skargę w sprawach dotyczących przebiegu służby, był obowiązany do zachowania drogi służbowej, przy czym nie wolno mu było przekazywać opinii publicznej żadnych informacji na temat podjętych działań. Dodatkowo prokurator był zobowiązany powiadomić niezwłocznie swego przełożonego o toczącym się postępowaniu sądowym, w którym występował w charakterze strony lub uczestnika.

Prokurator był zobowiązany zachować w tajemnicy okoliczności sprawy, o których w postępowaniu przygotowawczym, a także poza jawną rozprawą sądową, powziął wiadomość ze względu na piastowane stanowisko. Obowiązek zachowania prokuratorskiej tajemnicy zawodowej trwał także po ustaniu stosunku służbowego. Powinność ta ustawała, gdy prokurator składał zeznania jako świadek w postępowaniu przygotowawczym lub przed sądem, chyba że ujawnienie tajemnicy zagrażałoby dobru państwa albo takiemu ważnemu interesowi prywatnemu, który nie był sprzeczny z celami wymiaru sprawiedliwości. Wówczas od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej mógł zwolnić prokuratora Prokurator Generalny.

Prokuratorowi nie wolno było – obok piastowanego stanowiska prokuratorskiego – zajmować żadnego innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska pracownika naukowo-dydaktycznego, dydaktycznego lub naukowego, jeżeli jego zajmowanie nie przeszkadzało w pełnieniu obowiązków prokuratora. Nie wolno mu było również wykonywać zajęć, które by przeszkadzały w pełnieniu obowiązków prokuratora albo mogły uchybiać godności jego urzędu lub podważać zaufanie do jego bezstronności. Prokurator Generalny w stosunku do prokuratorów pełniących służbę w Prokuraturze Generalnej oraz prokuratorów wojewódzkich, a prokurator wojewódzki w stosunku do prokuratorów podległych mu powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury udzielali zezwolenia na wykonywanie innych zajęć niż określone wyżej, jak również decydowali o tym, czy zajmowanie stanowiska naukowo-dydaktycznego, dydaktycznego lub naukowego nie przeszkadza w pełnieniu obowiązków prokuratora.

Prokurator był zobowiązany zamieszkiwać w miejscowości będącej siedzibą jednostki organizacyjnej prokuratury, w której pełnił służbę, niemniej przełożony w drodze wyjątku mógł wyrazić zgodę na zamieszkiwanie prokuratora w innej miejscowości.

Na gruncie rozwiązań przyjętych w ustawie o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r. utrzymano instytucję delegowania

prokuratorów do wykonywania zadań służbowych w innych jednostkach. Jeśli zatem wymagało tego dobro służby, Prokurator Generalny mógł delegować prokuratora do innej jednostki organizacyjnej prokuratury albo do jednostki organizacyjnej przez siebie nadzorowanej. Przy czym delegowanie na okres dłuższy niż sześć miesięcy w ciągu roku mogło nastąpić tylko za zgodą prokuratora, a delegowanie na okres nieprzekraczający dwóch miesięcy w ciągu roku mógł zarządzić również prokurator wojewódzki.

Za czas niewykonywania czynności z powodu choroby prokurator zachowywał prawo do wynagrodzenia, nie dłużej niż przez rok. W razie niemożności wykonywania czynności z innych, usprawiedliwionych przyczyn, określonych przepisami o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego, prokuratorowi przysługiwały świadczenia tam przewidziane.

Ponadto prokurator zachowywał prawo do wynagrodzenia mimo niewykonywania obowiązków służbowych, jeśli takie zjawisko było usprawiedliwione okolicznościami. Prokuratorowi przysługiwał corocznie urlop dodatkowy w wymiarze sześciu dni roboczych po 10 latach pracy albo 12 dni roboczych po 15 latach pracy. Prokuratorowi można było również udzielić płatnego urlopu dla poratowania zdrowia w wymiarze do sześciu miesięcy w skali roku¹³⁷ albo załatwienia ważnych spraw rodzinnych lub osobistych – do miesiąca w skali roku.

Prokurator objęty był immunitetem sądowo-administracyjnym, którego istota wyrażała się w tym, że nie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności karnej sądowej lub administracyjnej bez zezwolenia właściwej komisji dyscyplinarnej ani zatrzymany bez zgody przełożonego dyscyplinarnego, wyjąwszy przypadek zatrzymania na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa. Do wydania zezwolenia na pociągnięcie prokuratora do odpowiedzialności karnej wolno było przedsięwziąć tylko czynności niecierpiące zwłoki, o czym należało zawiadomić niezwłocznie prokuratora przełożonego. Do czasu rozstrzygnięcia wniosku o zezwolenie na pociągnięcie prokuratora do odpowiedzialności karnej komisja dyscyplinarna mogła polecić niezwłoczne zwolnienie prokuratora zatrzymanego na gorącym uczynku. Od orzeczenia komisji dyscyplinarnej odmawiającego zezwolenia na pociągnięcie prokuratora do odpowiedzialności karnej przysługiwało organowi lub osobie, która wносиła o zezwolenie, oraz rzecznikowi dyscyplinarnemu odwołanie w terminie siedmiu dni do odwoławczej komisji dyscyplinarnej. Za wykroczenie prokurator odpowiadał tylko dyscyplinarnie.

---

¹³⁷ Prawo do skorzystania z takiego urlopu było wyłączone, gdy prokurator z powodu choroby nie wykonywał czynności zawodowych w okresie roku.

Warto również zwrócić uwagę, że postępowanie przygotowawcze przeciwko osobie wykonującej zawód prokuratora mógł wszcząć i prowadzić tylko prokurator.

Prokuratorów biorących udział w rozprawach sądowych obowiązywał strój urzędowy (toga).

Prokurator pobierający świadczenia emerytalno-rentowe (były prokurator) był uprawniony do posługiwania się dotychczasowym tytułem zawodowym z użyciem dodatkowego określenia „emerytowany”.

Wynagrodzenie prokuratorów powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury ustalała Rada Państwa po uzgodnieniu z Radą Ministrów. Wynagrodzenie to (i środki przeznaczone na jego sfinansowanie) ulegały zmianie w taki sposób, aby ich poziom wzrastał w stopniu nie mniejszym niż poziom przeciętnego wynagrodzenia pracowników zatrudnionych w jednostkach gospodarki społecznej. Rada Ministrów, po uzgodnieniu z Radą Państwa, zapewniała corocznie środki budżetowe z przeznaczeniem na wzrost wynagrodzeń prokuratorów.

Prokuratorom, którzy wykazywali w pracy inicjatywę, wzorowo i sumiennie wypełniali obowiązki oraz szczególnie przyczyniali się do wykonywania zadań służbowych, mogły być przyznawane nagrody i wyróżnienia. Rodzaje wyróżnień i nagród oraz tryb ich przyznawania ustalał Prokurator Generalny, przy czym jako nagroda traktowany był również awans stanowiskowy albo płacowy w terminie wcześniejszym niż określony w przepisach powszechnie obowiązujących. Z kolei najbardziej zasłużonym prokuratorom z tytułu osiągnięć w wieloletniej wyróżniającej się służbie w prokuraturze mógł być nadany tytuł honorowy „Zasłużony dla Wymiaru Sprawiedliwości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

Jeśli chodzi o możliwość pociągnięcia prokuratorów do odpowiedzialności dyscyplinarnej na zasadach ujętych w ustawie o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r., to w tej płaszczyźnie trzeba zaznaczyć, że prokuratorzy odpowiadali dyscyplinarnie za przewinienia służbowe i uchybienia godności urzędu (przewinienia dyscyplinarne) oraz za nadużycie wolności słowa przy wykonywaniu obowiązków służbowych, stanowiące ściganą z oskarżenia prywatnego obrazę lub zniesławienie strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, świadka lub biegłego. Karami dyscyplinarnymi wymierzonymi w stosunku do prokuratorów powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury były: 1) nagana, 2) surowa nagana, 3) dyscyplinarne przeniesienie do innej miejscowości na równorzędne stanowisko służbowe, 4) obniżenie wynagrodzenia zasadniczego o jedną grupę, 5) przeniesienie w tej samej lub do innej miejscowości na niższe stanowisko służbowe z odpowiednim obniżeniem wynagrodzenia, 6) wydalenie ze służby.

Przedawnienie odpowiedzialności dyscyplinarnej następowało z upływem roku od popełnienia przewinienia. Gdy jednak czyn zawierał znamiona przestępstwa, przedawnienie dyscyplinarne nie mogło nastąpić wcześniej niż przedawnienie przewidziane w przepisach kodeksu karnego.

Przełożonym dyscyplinarnym w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury był Prokurator Generalny w stosunku do wszystkich prokuratorów oraz prokurator wojewódzki w stosunku do podległych mu prokuratorów.

W sprawach dyscyplinarnych orzekały: 1) w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury: Komisja Dyscyplinarna w Prokuraturze Generalnej i komisje dyscyplinarne w prokuraturach wojewódzkich – w pierwszej instancji oraz Odwoławcza Komisja Dyscyplinarna działająca przy Prokuraturze Generalnym – w drugiej instancji; 2) w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury – Komisja Dyscyplinarna w Naczelnej Prokuraturze Wojskowej.

Za przewinienie dyscyplinarne mniejszej wagi, nieuzasadniające wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, przełożeni prokuratorzy wymierzali podległym prokuratorom kary porządkowe upomnienia. Od kary porządkowej upomnienia przysługiwało ukaranemu odwołanie do prokuratora nadrzędnego. W wypadkach mniejszej wagi karę porządkową upomnienia, zamiast kary dyscyplinarnej, mogła również wymierzyć komisja dyscyplinarna.

Prokurator mógł być zawieszony w czynnościach, jeżeli z uwagi na charakter przewinienia konieczne było natychmiastowe odsunięcie go od wykonywania obowiązków. Prawo zawieszenia w czynnościach przysługiwało odpowiednim przełożonym dyscyplinarnym, a w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury – Naczelnemu Prokuratorowi Wojskowemu. Zawieszenie w czynnościach ustawało z mocy prawa, jeżeli w ciągu trzech miesięcy od dnia zawieszenia nie wszczęto przeciwko prokuratorowi postępowania dyscyplinarnego, a także z chwilą prawomocnego zakończenia tego postępowania, chyba że komisja dyscyplinarna uchyliła je wcześniej.

Jeśli chodzi o specyficzny status przysługujący aplikantom i asesom prokuratorskim na gruncie ustawy o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r., to w tej materii warto zaznaczyć, że aplikacja prokuratorska, trwająca dwa lata, polegała na przygotowaniu aplikanta do należytego wykonywania obowiązków prokuratora; w uzasadnionych wypadkach Prokurator Generalny mógł wyrazić zgodę na skrócenie aplikacji, nie więcej jednak niż o rok. Aplikantem wojskowej jednostki organizacyjnej prokuratury mógł być mianowany tylko oficer zawodowy albo oficer służby okresowej. Aplikanta prokuratury mianował i zwalniał

prokurator wojewódzki, a w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury – Naczelny Prokurator Wojskowy. Przed objęciem stanowiska aplikant powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury składał wobec prokuratora wojewódzkiego ślubowanie pisemne według roty przewidzianej dla pracowników urzędów państwowych.

Po ukończeniu aplikacji aplikant przystępował do złożenia egzaminu prokuratorskiego przed komisją powołaną przez Prokuratora Generalnego. W razie niedostatecznego wyniku aplikant mógł przystąpić do egzaminu poprawkowego w terminie nie dłuższym niż sześć miesięcy od pierwotnego egzaminu. Prokurator wojewódzki, a w stosunku do aplikantów wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury prokurator okręgu wojskowego lub rodzaju sił zbrojnych mogli udzielić zezwolenia na przystąpienie do egzaminu w terminie późniejszym niż wyznaczony pierwotnie, jednak nie później niż w ciągu trzech miesięcy od zakończenia aplikacji. Zgoda na przystąpienie aplikantów wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury do ponownego egzaminu nie skutkowała jednak przedłużeniem służby wojskowej. Po złożeniu egzaminu prokuratorskiego aplikant mógł być mianowany na stanowisko asesora prokuratury. W wypadku nieprzystąpienia do egzaminu, niedostatecznego wyniku egzaminu końcowego lub niemianowania asesorem z uwagi na brak możliwości uzyskania kwalifikacji do wykonywania zadań na tym stanowisku: 1) stosunek służbowy aplikanta powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury rozwiązywał się po upływie trzech miesięcy od daty zawiadomienia o zwolnieniu, chyba że na wniosek aplikanta określono krótszy termin; 2) aplikant wojskowej jednostki organizacyjnej prokuratury otrzymywał skierowanie do innej służby w Siłach Zbrojnych, chyba że w myśl przepisów odrębnych podlegał zwolnieniu ze służby wojskowej.

Za przewinienia służbowe i uchybienia godności urzędu aplikanci powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury ponosili odpowiedzialność dyscyplinarną. Za przewinienia dyscyplinarne mniejszej wagi prokurator wojewódzki mógł wymierzyć aplikantowi prokuratury karę porządkową upomnienia. Karami dyscyplinarnymi stosowanymi względem aplikantów były: 1) nagana, 2) nagana z ostrzeżeniem, 3) wydalenie ze służby.

Asesorów prokuratury mianował i zwalniał Prokurator Generalny, a w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury – Naczelny Prokurator Wojskowy. Do asesorów powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury znajdowały odpowiednie zastosowanie przepisy regulujące status prokuratorów, z tym że Prokurator Generalny mógł, z zachowaniem trzymiesięcznego okresu wypowiedzenia, zwolnić asesora ze służby, jeżeli osiągnane przez niego wyniki zawodowe nie potwier-

dzwały uzyskania przez niego kwalifikacji potrzebnych do samodzielnego wykonywania funkcji prokuratora.

Asesorzy i aplikanci prokuratury zachowywali prawo do wynagrodzenia za czas usprawiedliwionej nieobecności w pracy z innych przyczyn niż określone w przepisach o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa – przez okres miesiąca w ciągu roku kalendarzowego.

Rozwiązania wprowadzone ustawą o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r., obowiązujące od 1 września 1985 r., zostały poddane istotnym zabiegom nowelizacyjnym w następstwie zmian ustrojowych, jakie przeprowadzono w Polsce na przełomie lat 1989/1990. W tym kontekście wypada zwrócić uwagę na fundamentalną nowelę obejmującą większość przepisów ustawy z 1985 r., która weszła w życie z dniem 31 marca 1990 r.¹³⁸

Zgodnie ze znowelizowanym brzmieniem przepisów urząd Prokuratora Generalnego powiązano z urzędem Ministra Sprawiedliwości, natomiast zadaniem prokuratury – w nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej – było „strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw”. Prokuratorem mógł być powołany ten, kto: 1) posiadał obywatelstwo polskie i korzystał z pełni praw cywilnych i obywatelskich; 2) był nieskazitelnego charakteru; 3) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze; 4) odbył aplikację prokuratorską lub sądową; 5) złożył egzamin prokuratorski lub sędziowski; 6) pracował w charakterze asesora prokuratorskiego lub sądowego co najmniej przez rok albo odbył w wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury okres służby przewidziany w przepisach o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych; 7) ukończył 26 lat. Wymagania odnośnie do odbycia aplikacji, złożenia egzaminu oraz wykazania się minimalnym okresem stażu zawodowego nie dotyczyły: 1) profesorów i doktorów habilitowanych nauk prawnych w polskich szkołach wyższych, w Polskiej Akademii Nauk oraz w instytutach naukowo-badawczych i innych placówkach naukowych; 2) sędziów oraz oficerów, którzy w sądach wojskowych zajmowali stanowiska sędziów; 3) adwokatów oraz radców prawnych, którzy wykonywali ten zawód co najmniej trzy lata; 4) notariuszy.¹³⁹

Wśród istotniejszych kwestii, jakie zostały objęte ustawą nowelizującą warto zwrócić uwagę na fakt, że do polskiego systemu prawnego wprowadzono instytucje wojewódzkiego zgromadzenia prokuratorów,

¹³⁸ Ustawa z dnia 22 marca 1990 r. o zmianie ustawy o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia oraz ustawy o Sądzie Najwyższym, Dz. U. Nr 20, poz. 121.

¹³⁹ Notariusz ubiegający się o stanowisko prokuratorskie był jednak zobowiązany przystąpić do egzaminu prokuratorskiego.

kolegium prokuratury wojewódzkiej oraz Rady Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym.

Pierwszy z wymienionych organów kolegialnych tworzyli *ex lege* wszyscy prokuratorzy pełniący służbę w prokuraturze wojewódzkiej oraz delegaci prokuratorów prokuratur rejonowych działających na obszarze właściwości prokuratury wojewódzkiej. Do kompetencji wojewódzkiego zgromadzenia prokuratorów należało m.in. wysłuchanie informacji prokuratora wojewódzkiego o działalności prokuratur i pracy prokuratorów oraz wyrażanie opinii w tym zakresie, wybór członków komisji dyscyplinarnych, wyrażanie opinii o kandydatach na prokuratora wojewódzkiego i prokuratorów rejonowych oraz wyrażanie opinii w innych sprawach przedstawionych przez prokuratora wojewódzkiego lub kolegium prokuratury wojewódzkiej.

Z kolei kolegium prokuratury wojewódzkiej, którego przewodniczącym był prokurator wojewódzki, składało się z 4–10 członków, częściowo wybieranych przez wojewódzkie zgromadzenie prokuratorów, a częściowo powołanych przez prokuratora wojewódzkiego spośród prokuratorów. Kadencja kolegium trwała dwa lata. Do zadań tego organu należało: 1) rozpatrywanie wniosków wynikających z wizytacji i lustracji prokuratur; 2) opiniowanie kandydatów na asesorów prokuratorskich oraz prokuratorów prokuratur rejonowych i wojewódzkich; 3) ustalanie projektu listy kandydatów na aplikantów prokuratorskich; 4) wyrażanie opinii w sprawach odwołania prokuratora lub odwołania prokuratora z pełnionej funkcji; 5) wyrażanie opinii w innych sprawach przedstawionych przez prokuratora wojewódzkiego.

Rada Prokuratorów przy Prokuratorze Generalnym, której kadencja trwała cztery lata, składała się z przedstawicieli wybranych spośród prokuratorów przez wojewódzkie zgromadzenia prokuratorów, przedstawicieli wybranych przez prokuratorów wykonujących zadania służbowe w Ministerstwie Sprawiedliwości oraz prokuratorów wyznaczonych przez Prokuratora Generalnego. Rada, działająca pod przewodnictwem Prokuratora Generalnego, zasadniczo realizowała kompetencje w zakresie: 1) rozpatrywania projektów wytycznych ustalających podstawowe kierunki działania prokuratury; 2) dokonywania oceny stanu i rozwoju kadry prokuratorskiej oraz kierunków szkolenia prokuratorów, asesorów i aplikantów; 3) dokonywania okresowych ocen realizacji zadań prokuratury; 4) określania kierunków działań w celu doskonalenia kwalifikacji zawodowych prokuratorów oraz poziomu ich pracy.

Prokurator był zobowiązany postępować zgodnie ze ślubowaniem prokuratorskim oraz stale podnosić kwalifikacje zawodowe, powinien w służbie i poza nią strzec powagi sprawowanego urzędu i unikać wszystkiego, co mogłoby przynieść ujmę godności prokuratora lub osła-

bić zaufanie do jego bezstronności. Dlatego z tej przyczyny obowiązywał go zakaz przynależności do partii politycznej oraz udziału w jakiegokolwiek działalności politycznej. W ustawie nowelizującej postanowiono, że wprawdzie żądania, przedstawienia i zażalenia w sprawach związanych ze swoim stanowiskiem prokurator może wносить tylko w drodze służbowej, nie mogąc w takich sprawach zwracać się do instytucji i osób postronnych ani podawać tych spraw do wiadomości publicznej, niemniej w sprawach o roszczenia ze stosunku pracy prokuratorowi przysługiwała droga sądowa. Wprowadzono również zasadę, wedle której wynagrodzenie zasadnicze prokuratorów równorzędnych powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury jest równe i stanowi – odpowiednio do rangi stanowiska prokuratora – wielokrotność przeciętnego wynagrodzenia w sferze produkcji materialnej. W tym kontekście wysokość wynagrodzenia prokuratorów równorzędnych powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury miał różnicować wyłącznie staż pracy i pełnione funkcje.

W razie powołania prokuratora do niezawodowej służby wojskowej, jego prawa i obowiązki służbowe ulegały zawieszeniu na czas trwania służby, niemniej prokurator zachowywał swoje stanowisko, a czas służby wojskowej wliczany był do okresu prokuratorowskiego stosunku służbowego. Prokurator powołany do niezawodowej służby wojskowej odbywał ją w sądownictwie wojskowym, wojskowych jednostkach organizacyjnych prokuratury lub wojskowych organach obsługi prawnej.

Spośród licznych kolejnych nowelizacji ustawy o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r. warto zwrócić uwagę na zmianę, jaka nastąpiła w styczniu 1999 r.¹⁴⁰, na skutek utworzenia w Instytucie Pamięci Narodowej tzw. pionu śledczego, przeznaczonego do ścigania zbrodni nazistowskich, komunistycznych oraz innych zbrodni przeciwko pokojowi, ludzkości lub zbrodni wojennych – popełnionych na osobach narodowości polskiej lub obywatelach polskich innych narodowości w okresie od dnia 1 września 1939 r. do dnia 31 grudnia 1989 r. – gdzie obowiązki zawodowe wykonywali wyspecjalizowani prokuratorzy.

Wielokrotnie nowelizowana ustawa o Prokuraturze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1985 r., której ostateczny kształt nie przystawał do współczesnych realiów normatywnych, została uchylona z dniem 4 marca 2016 r., kiedy to weszła w życie aktualnie obowiązująca ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze. Wymaga odnotowania, że na mocy rozwiązań wprowadzonych ustawą z dnia 28 stycznia 2016 r.

¹⁴⁰ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, tekst jedn.: Dz. U. z 2021 r. poz. 177 z późn. zm.